

ΚΕΝΤΡΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΔΙΟΤΙΜΑ

ΝΙΚΗΣ 24 • 105 57 • ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ.: 210-32 44 380 • FAX: 210- 32 27 706 •
E-MAIL: diotima@otenet.gr ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ: www.diotima.org.gr

Σχέδιο Δράσης: ΦΕΜ-ΑΤΤΙΚΑ

Δράσεις Ενδυνάμωσης, Πρόληψης της Έμφυλης Βίας, Ενίσχυσης της Κοινωνικής/
Εργασιακής (Επαν) ένταξης Ευπαθών Ομάδων Γυναικών.

Πιλοτικό Εργαλείο Συμβουλευτικής για την Ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

Βουγιούκα Άννα, κοινωνική ανθρωπολόγος – ερευνήτρια

Λιάπη Μαρία, κοινωνιολόγος – ερευνήτρια

Ιούνιος 2013

Η πράξη συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από εθνικούς πόρους στο πλαίσιο της κατηγορίας πράξης 3.2.4. «Υποστήριξη των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (Γυναικείων Οργανώσεων)» (Α' & Β' Κύκλου), του Επιχειρησιακού Προγράμματος «ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ 2007-2013»
Δικαιούχος: Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας

και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ	4
1. Εισαγωγή	4
2. Κοινωνικοί επιχειρηματίες: χαρακτηριστικά και περιορισμοί	5
3. Κοινωνικοί επιχειρηματίες: κίνητρα, εμπόδια και στρατηγικές	7
4. Οι γυναίκες στον τρίτο τομέα	9
5. Βασικά συμπεράσματα	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΣΥΜΦΡΑΖΟΜΕΝΑ	13
1. Εισαγωγικά σχόλια	13
2. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί	14
2.1. Σύντομη ιστορική αναδρομή και εξελίξεις στον τομέα	14
3. Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	25
1. Εισαγωγή	25
2. Κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνικές επιχειρήσεις	27
2.1. Ορισμός, διαφορές και χαρακτηριστικά	27
2.2. Είδη κοινωνικών επιχειρήσεων	28
2.3. Μοντέλα κοινωνικών επιχειρήσεων	35
2.3.1. Συνεταιρισμοί	35
2.3.2. Εταιρία περιορισμένης Ευθύνης	36
2.3.3. Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης (ΚοιΣΠΕ)	36
2.3.4. Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες (ΑΜΚΕ)	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ή ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ	39
1. Το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο και η υφιστάμενη κατάσταση	39
2. Μύθοι και πραγματικότητες	42
3. Το Κριτικό Αναπτυξιακό Μοντέλο Συμβουλευτικής	43
4. Διαπολιτισμική και πολυπολιτισμική συμβουλευτική	45
5. Η οπτική του φύλου και η φεμινιστική κριτική στη συμβουλευτική	48
6. Το πλαίσιο, τα όρια και οι δυνατότητες της συμβουλευτικής	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ	58
1. Ο επιχειρηματικός σχεδιασμός	58
1.1. Τα αναγκαία θήματα	58
2. Το επιχειρηματικό ή επιχειρησιακό σχέδιο (<i>business plan</i>)	61
2.1. Τι είναι το επιχειρηματικό σχέδιο, ποιος το γράφει, σε ποιον απευθύνεται και γιατί είναι αναγκαίο	61
2.2. Δομή και κατάρτιση του επιχειρηματικού σχεδίου	62
2.2.1. Μεθοδολογία ή από τη θεωρία στην πράξη	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ	74
1. Εισαγωγή	74
2. Η δομή των επιχειρήσεων	74
2.1. Οι λειτουργίες της επιχείρησης	74
2.2. Το περιβάλλον της επιχείρησης	74
2.3. Η δράση της επιχείρησης	75
3. Αρχές οργάνωσης της διοίκησης	75
3.1. Γενικά στοιχεία	75

3.2. Η διαχείριση (το management) και οι λειτουργίες της	76
3.2.1. Η λειτουργία του προγραμματισμού	76
3.2.2. Η λειτουργία της Οργάνωσης	77
3.2.3. Η λειτουργία της Διοίκησης	78
3.2.4. Η λειτουργία του συντονισμού	79
3.2.5. Η λειτουργία του ελέγχου	80
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	83
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ

1. Εισαγωγή

Συνιστά κοινό τόπο πώς παρά την αύξηση των ερευνών για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες τα τελευταία χρόνια, το ενδιαφέρον για τη συνεισφορά των γυναικών κοινωνικών επιχειρηματιών είναι μάλλον περιορισμένο. Και ενώ το ακαδημαϊκό ενδιαφέρον έχει αρχίσει να στρέφεται στο προφίλ των κοινωνικών επιχειρηματιών, στην ανάλυση των λόγων που τους οδηγούν στην κοινωνική επιχειρηματικότητα, στα εμπόδια που αντιμετωπίζουν και τις στρατηγικές που αξιοποιούν, η αντίληψη για το ποιός ή ποια είναι εντέλει ο/η κοινωνικός/ή επιχειρηματίας, στηρίζεται σε μια εξιδανικευμένη αντίληψη η οποία συχνά περιορίζεται σε μια πολύ στενή ομάδα ατόμων, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις μεγάλες διαφοροποιήσεις εντός αυτής της κατηγορίας ή ομάδας. Μια τέτοια περίπτωση η οποία έχει αγνοηθεί στην υφιστάμενη έρευνα είναι και η συνεισφορά των γυναικών ως κοινωνικών επιχειρηματιών (Teasdale et al., 2011).

Στο παρόν κεφάλαιο θα επικεντρωθούμε στις γυναίκες ως κοινωνικές επιχειρηματίες και θα συζητήσουμε την έννοια αυτή καταρχήν ανεξάρτητα από την κοινωνική επιχειρηματικότητα και τη διαδικασία αλλαγής, καινοτομίας ή και δημιουργίας κοινωνικής αξίας ή των κοινωνικών επιχειρήσεων για τις οποίες γίνεται λόγος σε επόμενο κεφάλαιο (Κεφάλαιο 3). Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκουμε να αποφύγουμε τυχόν δυσκολίες που συνδέονται με το γεγονός ότι δεν διακρίνονται όλες οι κοινωνικές επιχειρήσεις για τα "επιχειρηματικά τους χαρακτηριστικά" (με βάση τον ορισμό περί επιχειρηματικότητας), ούτε όλες οι μορφές κοινωνικής επιχειρηματικότητας συνιστούν κοινωνικές επιχειρήσεις. Η προσέγγισή μας στηρίζεται στην άποψη ότι μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες είναι βαθιά επηρεασμένη από τη βιβλιογραφία για τη διοίκηση επιχειρήσεων/ management και την επιχειρηματικότητα και συχνά η ανάλυση της συμβολής των γυναικών κοινωνικών επιχειρηματιών ακολουθεί αυτή την τάση.

Μεγάλο μέρος των μελετών για το βιολογικό/κοινωνικό φύλο (sex & gender) και τη σχέση του με τη διαχείριση και την επιχειρηματικότητα έχει τις τελευταίες δεκαετίες έχει σταδιακά μετακινηθεί από την επικέντρωση στο φύλο και την εξέταση του "κατά πόσον" το φύλο κάνει τη διαφορά, στο "πώς" το φύλο κάνει τη διαφορά (Carter and Shaw 2006). Η βιβλιογραφία για τις γυναίκες επιχειρηματίες έχει υιοθετήσει μια ολοένα και πιο κριτική σκοπιά, αποκηρύσσοντας ως κοινωνική κατασκευή την αυτονόητη αρρενωπότητα του επιχειρηματία. Μια από τις βασικές κριτικές αφορούν την εγγενή ανδροκρατική προσέγγιση που είναι εγγενής σε μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας για την επιχειρηματικότητα και η οποία συχνά στηρίζεται σε έμφυλες και στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους ρόλους των ανδρών και των γυναικών. Η κυρίαρχη τάση της βιβλιογραφίας έχει δώσει μεγάλη έμφαση στο ζήτημα των χαρακτηριστικών, αναζητώντας τα κοινωνικά ή ψυχολογικά χαρακτηριστικά ή τις ιδιότητες που κατέχουν οι επιτυχημένοι επιχειρηματίες. Ωστόσο η έμφυλη φύση αυτών των χαρακτηριστικών έχουν υποστεί δριμεία κριτική από σειρά ερευνητών που ασχολούνται με θέματα φύλου και επιχειρηματικότητας (Ahl 2006, Marlow, Henry, and Carter 2009). Σε αντίθεση με τη θεωρία περί των χαρακτηριστικών, η οποία στηρίζεται σε μια κοινωνική - ψυχολογική προσέγγιση, έχει προταθεί η κοινωνιολογική προσέγγιση που εξετάζει την κατασκευή της ταυτότητας και λιγότερο χαρακτηριστικά, δίνοντας φωνή σε εναλλακτικές ομάδες (π.χ. τις γυναίκες) σε κλάδους που κυριαρχούνται από άνδρες (π.χ. θετικές επιστήμες, μηχανολογία και τεχνολογία) ή μεταξύ γυναικών επιχειρηματιών που ανήκουν σε διαφορετικές εθνοτικές ομάδες.

Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρηθεί μια σύντομη εξέταση των υφιστάμενων εργασιών για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες και θα γίνει μια παρουσίαση κάποιων σύγχρονων ευρημάτων που αφορούν τη συνεισφορά των γυναικών. Λόγω της περιορισμένης έκτασης των μελετών για τις γυναίκες κοινωνικές επιχειρηματίες θα

παρουσιαστεί σχετικό υλικό για τις γυναίκες στο τρίτο τομέα της οικονομίας και όπου είναι εφικτό θα υπάρξουν αναφορές σε κοινωνικούς επιχειρηματίες.

2. Κοινωνικοί επιχειρηματίες: χαρακτηριστικά και περιορισμοί

Το τελευταίο διάστημα έχει αρχίσει η τεκμηρίωση κάποιων χαρακτηριστικών που αποδίδονται στους κοινωνικούς επιχειρηματίες, ενώ σχετικές μελέτες δείχνουν ότι σε αρκετές χώρες της Ευρώπης οι κοινωνικοί επιχειρηματίες είναι νεότερης ηλικίας, ενδεχομένως λόγω της τάσης ανάληψης υψηλότερου ρίσκου, το οποίο συνδέεται με χαμηλότερα επίπεδα οικογενειακών υποχρεώσεων (Prabhu, 1999). Σε άλλες χώρες, όπως για παράδειγμα στο Ενωμένο Βασίλειο, τα ποσοστά των πολύ νεαρών ατόμων είναι χαμηλά μεταξύ των κοινωνικών επιχειρηματιών (Ramsay and Danton 2010). Η εξέταση της επίδρασης που έχει η ηλικία έχει σημασία διότι μπορεί η τελευταία να συνδέεται και με τον τύπο της κοινωνικής επιχείρησης που δημιουργείται. Για παράδειγμα έχει παρατηρηθεί ότι οι νεότεροι κοινωνικοί επιχειρηματίες συχνά επιλέγουν να δημιουργήσουν εναλλακτικές μορφές οργανώσεων ή εργάζονται στην κατεύθυνση των μετασχηματιστικών δράσεων, ενώ οι μεγαλύτερης ηλικίας επιχειρηματίες επικεντρώνονται περισσότερο σε φιλανθρωπικούς οργανισμούς. Άλλες μελέτες έχουν επικεντρωθεί στην ανάπτυξη κοινωνικού κεφαλαίου που θεωρείται εξίσου σημαντικό με τη δημιουργία και συμπληρωματική ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων (Leadbeater 1997, Thompson 2002). Η έρευνα για την εν δυνάμει σημασία του κοινωνικού κεφαλαίου έχει φέρει στο φως τεκμήρια για τη θετική επίδραση που έχει η προσωπική/ οικογενειακή ιστορία στην (κοινωνική) επιχειρηματικότητα και στην ανάληψη κοινωνικών εγχειρημάτων (Spear 2006), αλλά σε γενικές γραμμές τα στοιχεία είναι ανεπαρκή. Επίσης, κατά τη βιβλιογραφία για την επιχειρηματικότητα, οι γυναίκες επηρεάζονται ιδιαίτερα από την προσωπική ή οικογενειακή τους ιστορία (Marlow, Henry, and Carter 2009), πράγμα το οποίο θέτει ερωτήματα ως προς το βαθμό στον οποίο ο παράγοντας αυτός επηρεάζει τις γυναίκες κοινωνικούς επιχειρηματίες.

Οι κοινωνικοί επιχειρηματίες μπορούν να επιδείξουν *"δυναμισμό, αποφασιστικότητα, φιλοδοξία, ηγετικές ικανότητες, δυνατότητα επικοινωνίας του οράματός τους και έμπνευσης των άλλων, καθώς και να μεγιστοποιήσουν τη χρήση των πόρων που κατέχουν"* (Shaw and Carter 2007). Προκειμένου να πραγματοποιήσουν όλα αυτά θα πρέπει να διαθέτουν ένα χαρακτηριστικό που συνδέεται άμεσα με τους επιτυχημένους κοινωνικούς επιχειρηματίες και είναι *"η ικανότητα γεφύρωσης"* ("the bridging capacity", Alvord, Brown, and Letts 2004). Η ικανότητα αυτή διαμορφώνεται από το παρελθόν, την προϊστορία και την εμπειρία που έχει συσσωρεύσει ο κοινωνικός επιχειρηματίας, η οποία στη συνέχεια διαμορφώνεται από τις έμφυλες σχέσεις.

Κάποιοι συγγραφείς έχουν επικεντρωθεί στην ανάπτυξη ενός καθολικού ορισμού για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες που συνδέεται στενά και προκύπτει άμεσα από τον ορισμό του επιχειρηματία. Για παράδειγμα ένας από τους ορισμούς (Nicholls 2006:224) που έχουν υιοθετηθεί είναι ο εξής:

"Οι κοινωνικοί επιχειρηματίες παίζουν το ρόλο των μεσολαβητών/ μεσαζόντων στην κοινωνικό τομέα, μέσω:

- της ανάληψης μιας αποστολής για τη δημιουργία και διατήρηση κοινωνικής (και όχι μόνο ιδιωτικής) αξίας,
- της αναγνώρισης και διαρκούς επιδίωξης νέων ευκαιριών που εξυπηρετούν αυτήν την αποστολή,
- της εμπλοκής σε μια διαδικασία συνεχούς καινοτομίας, προσαρμογής και μάθησης,
- της θαρραλέας δράσης που δεν περιορίζεται από τους υφιστάμενους πόρους και
- της επίδειξης υψηλού αισθήματος λογοδοσίας στη κοινότητα που εξυπηρετείται και σε σχέση με τα παραγόμενα αποτελέσματα.

Σύμφωνα με το ορισμό αυτό οι διαφορές ανάμεσα στους "παραδοσιακούς" επιχειρηματίες και του κοινωνικούς επιχειρηματίες είναι κεφαλαιώδεις. Από την άλλη, κατά τον Chell (2007:18) ο οποίος επιχείρησε να συμβιβάσει δύο ορισμούς, οι διαφορές μπορούν να εξαλειφθούν αν ακολουθήσουμε τον εξής ορισμό: "Η (κοινωνική) επιχειρηματικότητα είναι η διαδικασία αναγνώρισης και επιδίωξης ευκαιριών που αφορούν πόρους που μπορούν να απαλλοτριωθούν ή είναι αναπαλλοτριώτοι και ελέγχονται με στόχο τη δημιουργία αξίας." Αν και ο ορισμός αυτός παρέχει μια πλατφόρμα για την αναδιαπραγμάτευση των θεωρητικών διαφορών ανάμεσα σε κοινωνικούς και μη επιχειρηματίες, συνεχίζει να είναι πολωτικός. Το πρόβλημα μπορεί εν μέρει να λυθεί αν αποδεχτούμε μια εναλλακτική σκοπιά σύμφωνα με την οποία ο "ιδανικός" κοινωνικός επιχειρηματίας δεν είναι αναγκαίο να πληροί όλα τα κριτήρια του παραπάνω ορισμού. Συγκεκριμένα, αν δεχτούμε ότι υπάρχουν διαφορετικοί βαθμοί πληρότητας για κάθε έναν και ότι ο κοινωνικός επιχειρηματίας δεν είναι αναγκαίο να πληροί όλα όσα ορίζονται (Dees, 2001).

Αν και υπάρχουν πολλά κοινά σημεία μεταξύ παραδοσιακών (mainstream) και κοινωνικών επιχειρηματιών, ο ακαδημαϊκός λόγος επενδύει τους κοινωνικούς επιχειρηματίες με επιπλέον, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που υπογραμμίζουν τη σπουδαιότητα της δέσμευσης και της αφοσίωσής τους σε κοινωνικούς σκοπούς. Έτσι οι κοινωνικοί επιχειρηματίες όχι μόνο περιγράφονται με διαφορετικό τρόπο στη βιβλιογραφία, αλλά συχνά απεικονίζονται και ως εξαιρετικά άτομα (π.χ. βλέπε Dees 2001:2, Chell 2007:5).

Η απεικόνιση των κοινωνικών επιχειρηματιών βασίζεται συχνά σε εξαιρετικά εξατομικευμένα χαρακτηριστικά, ενώ η κοινωνική επιχειρηματικότητα πολύ συχνά εξισώνεται με τον κοινωνικό επιχειρηματία και γίνεται αντιληπτή αποκλειστικά ως εξατομικευμένο ή και "ηρωικό" εγχείρημα. Και ενώ ο ακαδημαϊκός λόγος περιγράφει τους κοινωνικούς επιχειρηματίες ως μοναδικά άτομα με εξαιρετικά χαρακτηριστικά, η εμπειρική έρευνα δείχνει ότι όσοι και όσες δημιουργούν και ηγούνται κοινωνικών επιχειρήσεων διαφέρουν κατά πολύ και ως προσωπικότητες και ως προς τον τρόπο που εργάζονται. Για παράδειγμα σε πολλές περιπτώσεις τα άτομα που ηγούνται οργανισμών, είναι διευθυντές που λογοδοτούν σε διοικητικά συμβούλια ή επιτροπές διαχείρισης, συνεργάζονται με μικρές ομάδες ατόμων που είναι υπεύθυνοι/ νες για συγκεκριμένα καθήκοντα όπως είναι η οικονομική διαχείριση, η λειτουργία της επιχείρησης, οι πωλήσεις, οι ανθρωπίνι πόροι, κ.λπ. (Amin, 2009:39). Άλλοι ερευνητές όπως οι Roper και Cheney (2005) θεωρούν ότι ο κοινωνικός επιχειρηματίας ως άτομο αντλεί και στηρίζεται στην κοινωνική και οικονομική δυνατότητα του περιβάλλοντός του, ενώ ενσωματώνει αυτούς τους πόρους στην τρέχουσα ικανότητα της οργάνωσής του και θέση της στην (τοπική) κοινωνία. Αυτή η άποψη μάλιστα έχει οδηγήσει στη δημιουργία μιας διαφορετικής τυπολογίας για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες, στην οποία συμπεριλαμβάνεται ο ορισμός των Roper και Cheney (2005) που περιλαμβάνει και τα ανώτερα διευθυντικά στελέχη ως κοινωνικούς επιχειρηματίες. Οι προσεγγίσεις αυτές υποθέτουν ότι η δομή των οργανώσεων είναι ιεραρχική με ένα άτομο στην κορυφή της διοίκησης. Ωστόσο πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις, όπως για παράδειγμα εκείνες που έχουν παράδοση στον συνεταιριστικό τομέα, διευθύνονται από επιχειρηματικές ομάδες.

Από τη σκοπιά του φύλου θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον να κατανοήσουμε πώς λειτουργούν οι άνδρες και οι γυναίκες στο πλαίσιο των κοινωνικών επιχειρηματιών ομάδων, αντλώντας και από την εμπειρία που έχει προκύψει τις τελευταίες δεκαετίες στο πλαίσιο της λειτουργίας των γυναικείων συνεταιρισμών. Επίσης θα είναι ιδιαίτερο ενδιαφέρον να εξετάσουμε το ρόλο των γυναικών στη διεύθυνση των κοινωνικών επιχειρήσεων. Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2009 από το Social Enterprise Coalition (τη Συμμαχία Κοινωνικών Επιχειρήσεων) στο Ενωμένο Βασίλειο, ο τομέας των κοινωνικών επιχειρήσεων παρέχει ένα πιο ισότιμο περιβάλλον για τις γυναίκες

όπως φαίνεται και από τη συμμετοχή τους σε διοικητικά συμβούλια: 41% των μελών των ΔΣ των κοινωνικών επιχειρήσεων στο Ενωμένο Βασίλειο είναι γυναίκες σύμφωνα με τη σχετική έρευνα. Το ποσοστό αυτό ωστόσο διαφέρει από τομέα σε τομέα.

Είναι προφανές ότι η ανάγκη για την αναγνώριση και κατανόηση της διαφορετικότητας μεταξύ των κοινωνικών επιχειρηματιών είναι μεγάλη. Μάλιστα θα πρέπει να έχουμε κατά νου ότι και οι μελέτες για την "παραδοσιακή" επιχειρηματικότητα έχουν επικριθεί διότι δεν αντιμετωπίζουν το ζήτημα της ετερογένειας, ενώ τα θέματα αυτά εξετάζονται σε πολύ μικρότερο βαθμό στην περίπτωση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Επομένως η έμφαση στα επιχειρηματικά χαρακτηριστικά όχι μόνο είναι απλουστευτική, αλλά επιπλέον συμβάλλει στη δημιουργία ενός ηγεμονικού μοντέλου για το πώς οφείλει να είναι ο/ η κοινωνικός/η επιχειρηματίας. Επιπλέον ενσωματώνει τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρηματιών σε ένα ατομικιστικό και οικονομικό περιβάλλον, ενώ δεν αναγνωρίζει την επιρροή της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και των περιβαλλοντικών συμφραζομένων.

3. Κοινωνικοί επιχειρηματίες: κίνητρα, εμπόδια και στρατηγικές

Εκτός από τις μελέτες που επικεντρώνονται στο προφίλ των κοινωνικών επιχειρηματιών, υπάρχουν έρευνες που αναλύουν τους λόγους για τους οποίους επιλέγει κάποιος να γίνει κοινωνικός επιχειρηματίας, τα εμπόδια που αντιμετωπίζει και κάποιες από τις στρατηγικές που αξιοποιούνται για να ξεπεραστούν τα όποια εμπόδια. Η προσέγγιση αυτή δεν επιχειρεί να περιγράψει τους επιτυχημένους κοινωνικούς επιχειρηματίες στηριζόμενη σε "φυσικά" ή ατομικά χαρακτηριστικά, αλλά αναγνωρίζει τη σημασία του περιβάλλοντος και των πολιτισμικών ή κοινωνικών επιρροών.

Από την άποψη αυτή η κοινωνική επιχειρηματικότητα θεωρείται ως αποτέλεσμα πολλαπλών παραγόντων που εδράζονται στο προσωπικό, οικογενειακό και επαγγελματικό υπόβαθρο. Η διαδικασία που οδηγεί κάποιον να γίνει κοινωνικός επιχειρηματίας είναι αποτέλεσμα ενός ταξιδιού ωρίμανσης που χαρακτηρίζεται από σειρά θετικών και αρνητικών εισροών και εμπειριών οι οποίες ερμηνεύονται στο πλαίσιο χρονικά προσδιορισμένων πολιτισμικών, κοινωνικών και προσωπικών συμφραζομένων. Ο Amin (2009) αναφέρει δύο βασικές οδούς που οδηγούν στο να γίνει κανείς κοινωνικός επιχειρηματίας. Η μία οδός έχει να κάνει το ότι γαλουχείται κανείς στην κοινωνική οικονομία και μαθαίνει να αξιοποιεί δεξιότητες και πόρους που έχουν αποκτηθεί σε αυτό το πλαίσιο. Η άλλη οδός είναι το να προέρχεται κανείς από τον δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα και να αξιοποιεί δεξιότητες που έχει αποκτήσει σε αυτούς τους τομείς στο πλαίσιο του τρίτου τομέα.

Τα κίνητρα των κοινωνικών επιχειρηματιών είναι εξαιρετικά περίπλοκα, ενώ σύμφωνα με τα τεκμήρια οι θεωρίες περί ορθολογικών επιλογών είναι μάλλον ακατάλληλες πόρων της πολυπλοκότητας και των διαφορετικών εισροών και ερμηνειών (Spear 2006). Στις περισσότερες μελέτες διαπιστώνεται ότι συνήθως υπάρχουν πολλές ομοιότητες αναφορικά με τα κίνητρα των "παραδοσιακών" και κοινωνικών επιχειρηματιών. Επίσης είναι πιθανό οι κοινωνικοί επιχειρηματίες να μην αξιολογούν τόσο την ανεξαρτησία και την εισοδηματική ασφάλεια, όσο τη σημασία των κοινωνικών τους στόχων (Shaw and Carter, 2007). Οι κοινωνικοί αυτοί στόχοι συχνά περιγράφονται ως επιπρόσθετοι παράγοντες (Hudson 2009, Spear 2006) και περιλαμβάνουν παράγοντες όπως ο αλτουϊσμός, ηθικά και κοινωνικά ζητήματα ή ιδεολογικούς στόχους. Αν και σε μεγάλο βαθμό υπάρχει ταύτιση μεταξύ αυτών των κατηγοριών, όλα αυτά τα επιπλέον κίνητρα στηρίζονται στην ατομική ταυτότητα κάθε κοινωνικού επιχειρηματία, καθώς επίσης και στο ρόλο της συλλογικής ταυτότητας σε μια δεδομένη ιστορική περίοδο. Επιπλέον τα κίνητρα των κοινωνικών επιχειρηματιών γίνονται κατανοητά στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου μοντέλου επιχειρηματία, ενώ τα επιπλέον στοιχεία αντιγράφονται κατά μία έννοια και όταν εξετάζουμε τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικοί επιχειρηματίες.

Συγκεκριμένα, τα εμπόδια που περιγράφονται είναι συναφή με αυτά που αντιμετωπίζουν οι "παραδοσιακοί" επιχειρηματίες (Thompson, 2002). Στο μέλλον οι σχετικές έρευνες θα πρέπει να εξετάσουν πώς άλλοι παράγοντες όπως για παράδειγμα η εθνότητα ή το φύλο επηρεάζουν την έκταση και την ποιότητα των εμποδίων που αντιμετωπίζονται. Επίσης δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για τα θέματα της διαφορετικότητας των κοινωνικών επιχειρηματιών. Μια σχετικά πρόσφατη μελέτη πραγματοποιήθηκε το 2008 στο Ενωμένο Βασίλειο, από το Γραφείο Ισότητας των Φύλων (Government Equalities Office). Στη μελέτη εξετάστηκαν τα κίνητρα και τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες κοινωνικές επιχειρηματίες που ανήκουν σε εθνοτικές κοινότητες ή κοινότητες Ασιατισσών και Αφρικανών. Διαπιστώθηκε ότι η συμμετοχή και εμπλοκή μιας γυναίκα στην τοπική / εθνοτική κοινότητα συνιστά παράγοντα που μπορεί να την κινητοποιήσει, ενώ την ίδια στιγμή βιώνει πολλαπλές διακρίσεις και ανισότητες. Από την άποψη αυτή επομένως, τα πολλαπλά και αλληλεπιδρώντα επίπεδα της ταυτότητας μπορούν να ειδωθούν και ως θετικοί και ως αρνητικοί παράγοντες.

Γενικά οι κοινωνικοί επιχειρηματίες, όπως και οι "παραδοσιακοί" επιχειρηματίες αναφέρουν δυσκολίες που αφορούν την πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους. Για την κάλυψη των αναγκών αυτών χρησιμοποιούνται εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης, με περιορισμένη στήριξη από την οικογένεια και τους φίλους και κυρίως μέσω της αναζήτησης πόρων από φιλανθρωπικούς οργανισμούς και ταμεία ή το δημόσιο τομέα (σε περιφερειακό, εθνικό ή Ευρωπαϊκό επίπεδο) (Shaw and Carter, 2007). Αυτή είναι μια σημαντική διαφορά σε σχέση με τους "παραδοσιακούς" επιχειρηματίες που στηρίζονται σε άλλους τρόπους χρηματοδότησης της επιχείρησής τους (π.χ. εσωτερικά ταμεία κυρίως και λιγότερο συγκέντρωση χρημάτων από εξωτερικές πηγές). Το γεγονός ότι οι γυναίκες επιχειρηματίες επίσης βασίζονται στη μέθοδο του bootstrapping¹ θέτει το ερώτημα κατά πόσον κάτι τέτοιο ισχύει και στην περίπτωση των γυναικών που είναι κοινωνικές επιχειρηματίες.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των κοινωνικών επιχειρηματιών είναι ότι έχουν την τάση να λειτουργούν σε τοποθεσίες και τομείς όπου έχουν εμπειρία (Shaw and Carter, 2007). Αν και αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί αποτέλεσμα της έλλειψης εμπειρίας, μπορεί ωστόσο να εξηγηθεί και από το γεγονός ότι οι κοινωνικοί επιχειρηματίες αξιοποιούν τους διαθέσιμους πόρους με τρόπο που μεγιστοποιεί το εμπειρικό τους κεφάλαιο. Εναλλακτικά θα μπορούσε να ειπωθεί και ως στρατηγική για τον περιορισμό του ρίσκου. Όπως τονίζουν οι Shaw και Carter (2007), στο πλαίσιο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας το κοινωνικό και προσωπικό ρίσκο είναι πιο κυρίαρχα από το οικονομικό ρίσκο. Από την άλλη, με βάση όσα γνωρίζουμε, δεν υπάρχουν σχετικά στοιχεία ή συναφής βιβλιογραφία για την αντίληψη και την εμπειρία του ρίσκου μεταξύ των γυναικών κοινωνικών επιχειρηματιών.

Σε γενικές γραμμές οι συγκριτικές εργασίες για τους "παραδοσιακούς" και κοινωνικούς επιχειρηματίες αναγνωρίζουν διαφορές στα μοντέλα δικτύωσης ή στον τρόπο συνεργασίας με εξωτερικούς οργανισμούς και φορείς (π.χ. τράπεζες, κυβερνητικούς φορείς, τον εθελοντικό τομέα, κ.λπ.). Επίσης υπάρχουν τεκμήρια για τους διαφορετικούς τρόπους λειτουργίας (π.χ. φιλανθρωπικό καθεστώς, εμπορική επιχείρηση) και τη διαφορετική στρατηγική (κοινωνικοί στόχοι έναντι της οικονομικής ανάπτυξης) (Nicholls, 2006). Οι Shaw και Carter (2007) τονίζουν τη σημασία που έχει η αναγνώριση των ευκαιριών, και κυρίως η οικονομική ή και κοινωνική ανάγκη που συνιστούν σημεία κλειδιά για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες. Επίσης, ενώ τονίζουν τη σημασία των δικτύων και για τους "παραδοσιακούς" και για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες, ιδιαίτερα ως προς την

¹ Bootstrapping: εκκίνηση μιας επιχείρησης χωρίς εξωτερική βοήθεια ή κεφάλαιο. Αυτού του είδους οι εκκινήσεις χρηματοδοτούν την ανάπτυξη της επιχείρησής τους μέσω εσωτερικών χρηματοροών και είναι εξαιρετικά επιφυλακτικές με τα έξοδά τους. Γενικά στο ξεκίνημα μιας επιχείρησης, ένα μικρό χρηματικό πόσο μπαίνει στην άκρη για να διασφαλίσει την όλη διαδικασία.

φερεγγυότητά τους, την θεωρούν βασικό εργαλείο για τον προσδιορισμό και την εκτίμηση των υφιστάμενων κοινωνικών αναγκών εκ μέρους των κοινωνικών επιχειρηματιών. Οι Shaw και Carter (2007) ισχυρίζονται μάλιστα ότι η σημασία της δικτύωσης έχει να κάνει με την άμεση συνάφεια μεταξύ τοπικότητας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας και την ανάγκη η επιχειρηματικότητα να προσδιορίσει και να καλύψει συγκεκριμένους, κοινωνικούς στόχους σε τοπικό επίπεδο. Αυτό που δεν γνωρίζουμε ωστόσο είναι ο βαθμός στο οποίο η διαδικασία αυτή είναι έμφυλη.

4. Οι γυναίκες στον τρίτο τομέα

Για να κατανοήσουμε τον τομέα των γυναικών κοινωνικών επιχειρηματιών και με δεδομένο ότι τα υφιστάμενα στοιχεία είναι ανύπαρκτα ή ανεπαρκή, θα εξετάσουμε εν συντομία και πιο συνολικά την έρευνα για το φύλο και τον τρίτο τομέα. Η εργασία στον τρίτο τομέα μπορεί να διαιρεθεί σε τρεις τουλάχιστον υποκατηγορίες: αυτοαπασχόληση, οικιακή εργασία και κοινοτική εργασία. Αν και οι εμπειρίες των γυναικών στην αυτοαπασχόληση και στην οικιακή εργασία έχουν μελετηθεί σε σημαντικό βαθμό - αν και όχι πάντα σε βάθος - η κοινοτική και εθελοντική εργασία των γυναικών έχουν μελετηθεί ελάχιστα ή και καθόλου. Στόχος μας σε αυτήν την υποενότητα είναι να παρουσιάσουμε συνοπτικά κάποια βασικά ευρήματα από τη βιβλιογραφία για την αμειβόμενη εργασία των γυναικών και την εθελοντική τους εργασία στον τρίτο τομέα.

Η συνεισφορά των γυναικών στην κοινωνία έχει θετικές επιπτώσεις μεταξύ των άλλων και μέσω της συμμετοχής τους στον τρίτο τομέα. Συγκεκριμένα η συμμετοχή των γυναικών στον τρίτο τομέα έχει εμπλουτίσει την κοινωνική ατζέντα με θέματα που αφορούν τα παιδιά, την οικογένεια, την υγεία των γυναικών, την έμφυλη βία και τις διακρίσεις κατά συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού. Οι έρευνες έχουν επίσης δείξει ότι οι γυναίκες αξιοποιούν τον εθελοντικό τομέα προκειμένου να αντισταθμίσουν αρνητικά χαρακτηριστικά ή και ανισότητες που αντιμετωπίζουν για παράδειγμα κατά την επανένταξή τους στην αγορά εργασίας ή με στόχο την αναβάθμιση των δεξιοτήτων τους (Mailloux et al., 2002). Γενικά η συμμετοχή περιθωριοποιημένων ομάδων - είτε πρόκειται για γυναίκες, είτε πρόκειται για εθνοτικές ή μειονοτικές ομάδες - συνδέεται με μεγαλύτερα επίπεδα ή δυνατότητες αλλαγής. Αυτό μπορεί να ειπωθεί μέσω της συμμετοχής των γυναικών στην υποστήριξη γυναικείων θεμάτων, μερικές φορές στο πλαίσιο συγκεκριμένων κοινοτήτων που σε αντίθετη περίπτωση δε μπορούν να ωφεληθούν από τις παρεχόμενες υπηρεσίες ή τα παραγόμενα προϊόντα. Ο Caruto (1997) για παράδειγμα συνδέει τον εθελοντισμό των μαύρων γυναικών με τις μεταβολές στις κοινωνικές συνθήκες στις ΗΠΑ.

Η έρευνα για τις γυναίκες στον τρίτο τομέα, είτε αφορά αμειβόμενη είτε αφορά εθελοντική εργασία, επιχειρεί να σκιαγραφήσει το προφίλ αυτών των γυναικών και αυτό που κάνουν. Το ποσοστό των γυναικών που απασχολούνται στον τρίτο τομέα είναι κατά γενική ομολογία μεγαλύτερο από το αντίστοιχο ποσοστό σε άλλους τομείς της αγοράς εργασίας στον Καναδά και το Ενωμένο Βασίλειο σύμφωνα με τις Mailloux (2002) και Teasdale (2011). Οι δραστηριότητες και εργασίες που αναλαμβάνουν είναι σε αντιδιαστολή με τις αντίστοιχες των ανδρών και οι μελέτες δείχνουν ότι υπάρχουν εμφανείς διαφορές στον τύπο εργασίας των γυναικών, στη μορφή των οργανώσεων στις οποίες συμμετέχουν οι γυναίκες καθώς και στον χαρακτήρα της εμπλοκής τους στο πλαίσιο αυτών των οργανώσεων.

Η απεικόνιση του προφίλ των γυναικών στον τρίτο τομέα είναι μάλλον στερεοτυπική. Ο Caruto (1997:157) για παράδειγμα το θέτει αυτό με κατηγορηματικό τρόπο δηλώνοντας ότι "σήμερα, ολόένα και μεγαλύτερος αριθμός γυναικών εξισορροπεί το γάμο, τη μητρότητα και την απασχόληση." Η ανάλυσή του στηρίζεται επίσης σε μια περιεκτική εξέταση της βιβλιογραφία και στη σύνοψη κάποιων χαρακτηριστικών που συνδέονται με τις γυναίκες εθελόντριες ή τις εθελοντικές τους δραστηριότητες. Οι γυναίκες εθελόντριες απεικονίζονται ως "υγιέστερες" (ότι κι αν σημαίνει αυτό), με "μεγαλύτερες

προσδοκίες για αμειβόμενη εργασία" και "υψηλότερο εκπαιδευτικό και εισοδηματικό επίπεδο" (Caruto, 1997:158).

Οι γυναίκες παρέχουν επιπλέον εθελοντική εργασία σε συστηματική βάση (π.χ. εργασία φροντίδας) χωρίς ωστόσο αυτό να αναγνωρίζεται στον επίσημο εθελοντικό τομέα (Mailloux et al., 2002). Επιπλέον η σχέση, η διασύνδεση των χαμηλότερων εισοδημάτων με τις γυναίκες, επίσης ισχύει στον τρίτο τομέα, με αμοιβές και επιδόματα που στον Καναδά για τον οποίο διαθέτουμε στοιχεία είναι πολύ χαμηλότερα από αυτά του ιδιωτικού τομέα (Mailloux et al., 2002). Η δημοφιλής παρανόηση ότι η συμμετοχή στον εθελοντισμό συνιστά τρόπο για να περάσει κανείς τον ελεύθερο χρόνο του, ιδιαιτέρως μεταξύ των προνομιούχων ομάδων, θα πρέπει να αμφισβητηθεί εμπράκτως με δεδομένο ότι μεγάλο μέρος της (λιγότερο τυποποιημένης) εθελοντικής εργασίας παρέχεται από μέλη περιθωριοποιημένων ομάδων προκειμένου να αντισταθμίσουν αρνητικές περιστάσεις και εμπειρίες (Neysmith and Reitsma-Street 2000).

Τα κίνητρα των γυναικών που απασχολούνται στον τρίτο τομέα δε φαίνεται να αφορούν αποκλειστικά τις γυναίκες. Μπορεί να περιλαμβάνουν την επιθυμία να κάνουν τη διαφορά, να δράσεις, να βοηθήσεις, να ανήκεις σε μια ομάδα, να χτίσεις δεσμούς με την κοινότητα (Mailloux et al., 2002), κ.λπ. Είναι επομένως σαφές ότι υπάρχει μια ισχυρή κοινοτική, τοπική συνάφεια στον εθελοντικό τομέα. Οι Neysmith και Reitsma-Street (2000:336) τονίζουν πώς αυτό που ονομάζουν "συμμετοχικό συστατικό" δεν θα πρέπει να υποτιμάται και πως οι εθελοντές / εθελόντριες προσδίδουν μεγάλη σημασία στο "ανήκειν", στο "να αποτελούν μέρος κάποιου πράγματος που είναι δικό μας και όχι δικό μου ή δικό τους". Τα κίνητρα για τον εθελοντισμό αφορούν επομένως την επιθυμία να οικοδομηθούν σχέσεις με τους άλλους, να αναπτυχθούν δεξιότητες (ζωής και εργασίας), την επιθυμία να έχει κανείς κυριότητα στους καρπούς της εργασίας του και να καταπολεμήσει τα αρνητικά κοινωνικά στερεότυπα.

Ωστόσο η εθελοντική εργασία είναι απαξιωμένη σε σχέση με την αμειβόμενη εργασία. Μια διάσταση αυτής της απαξίωσης είναι το γεγονός ότι η εθελοντική εργασία είναι σχεδόν άορατη. Ο εθελοντισμός έχει θεωρητικοποιηθεί ως προέκτασης της εργασίας των γυναικών στην οικογένεια και έχει ενισχύσει το διαχωρισμό των διακριτών ιδεολογικών πεδίων, όπου η εργασία των ανδρών ορίζεται και αμειβεται ως δημόσια συνεισφορά, ενώ η εργασία των γυναικών, παρά το γεγονός ότι παρέχεται στο πλαίσιο της κοινότητας, προσδιορίζεται επί της ουσίας ως προέκταση των ιδιωτικών τους ευθυνών απέναντι στην οικογένεια (Neysmith και Reitsma-Street 2000:342). Απαιτείται περαιτέρω έρευνα για να εξεταστεί ο βαθμός στον οποίο οι προσδοκίες των έμφυλων ρόλων είναι παρούσες στον τρίτο τομέα.

Από την άποψη της αμειβόμενης εργασίας η έρευνα του Gibelman (2000) αποδεικνύει ότι η γυάλινη οροφή είναι κυρίαρχη στον μη κερδοσκοπικό τομέα στις ΗΠΑ καθώς επίσης και ένα σχετικά μεγάλο έμφυλο χάσμα σε σχέση με τις αμοιβές. Μια ανάλυση των πολιτικών για τη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού αποκάλυψε μια σειρά δράσεις κατά των διακρίσεων που ωστόσο δεν εφαρμόστηκαν ποτέ. Επίσης δεν εφαρμόστηκαν ποτέ πολιτικές για τη διευκόλυνση της πρόσβασης των γυναικών στη διοίκηση και διαχείριση (π.χ. ευέλικτα ωράρια, υποστήριξη για τις ευθύνες φροντίδας, κ.λπ.). Η έρευνα ωστόσο δεν καταφέρνει να εξετάσει τον ρόλο που διαδραματίζουν αυτές οι πολιτικές και το κατά πόσο λειτουργούν ως πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα για άνδρες και γυναίκες. Αντιθέτως τα ευρήματα των Moore και Whitt (2000) δείχνουν πως η συμμετοχή των ανδρών στα διοικητικά συμβούλια των εθελοντικών οργανώσεων είναι δυσανάλογα μεγαλύτερη, και πώς οι άνδρες είναι πιθανότερο να έχουν περισσότερες θέσεις ευθύνης και να συμμετέχουν σε ποικίλους τομείς σε σύγκριση με τις γυναίκες. Όπως αναφέρουν "τα διοικητικά συμβούλια των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων στις ΗΠΑ παραμένουν προπύργια των λευκών και προνόμια των ανδρών" (2000:324). Κατά τους συγγραφείς θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στην ελλιπή πρόσβαση των γυναικών

στα διοικητικά συμβούλια και στην ισότητα των φύλων και όχι τόσο στο πώς πορεύονται εντός των συμβουλίων τα άτομα των δύο φύλων από τη στιγμή που θα γίνουν μέλη τους.

Στο πλαίσιο του Ενωμένο Βασιλείου οι Teasdale, McKay, Phillimore, Teasdale (2011) μέσω της ανάλυσής τους για την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού δείχνουν ότι τόσο ο κάθετος, όσο και ο οριζόντιος διαχωρισμός συνιστούν κοινό τόπο και στον τρίτο τομέα, ενώ ο κάθετος διαχωρισμός είναι λιγότερο κυρίαρχος στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Ο τρίτος τομέας, όπου οι άνδρες αντιπροσωπεύονται δυσανάλογα στα υψηλότερα επίπεδα (Teasdale et al, 2011), επιβεβαιώνει τη θεωρία του Acker (1990) για τις έμφυλες οργανώσεις (theory of gendered organisations). Επίσης η έρευνα των Teasdale, McKay, Phillimore, Teasdale (2011) δείχνει ότι 21% των ανδρών απασχολούνται σε υψηλή διευθυντική ή επαγγελματική θέση, έναντι του 10% των γυναικών. Οι Moore και Whitt (2000) ισχυρίζονται ότι αυτό αποδεικνύει την υπεροχή των ανδρών έναντι των γυναικών σε θέσεις ευθύνης και εξουσίας στον τρίτο τομέα, καθώς επίσης και τη δυνατότητα δικτύωσης που έχουν τα μέλη των διοικητικών συμβουλίων.

Η σύγκρουση ανάμεσα στους παραδοσιακούς και τους μοντέρνους έμφυλους ρόλους είναι επίσης μια σημαντική διάσταση που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε σχέση με τις γυναίκες. Αν και οι σχετικές έρευνες είναι ελάχιστες για το θέμα, κάποια στοιχεία για τις ΗΠΑ και τον Καναδά δείχνουν ότι αν και οι γυναίκες επιθυμούν να διαφύγουν από τους παραδοσιακούς έμφυλους ρόλους, υπάρχουν πλεονεκτήματα στην αξιοποίησή τους για τη μετακίνηση σε μια πιο σύγχρονη δομή (Mailloux et al., 2002), ενώ η μετακίνηση αυτή μπορεί έχει επιζήμια αποτελέσματα, ιδιαιτέρως στην περίπτωση του εθελοντισμού, λόγω της μείωσης της συμμετοχής των γυναικών στο συγκεκριμένο τομέα (Caputo, 1997).

Ο βαθμός στον οποίο από τα υποδείγματα ανισότητας ισχύουν και στην περίπτωση των κοινωνικών επιχειρηματιών είναι υπό διερεύνηση. Επιπλέον επειδή μεγάλο μέρος των αναφορών που προηγήθηκαν αφορούν την Βόρεια Αμερική, συνιστά ερώτημα προς διερεύνηση το κατά πόσον ισχύουν για την Ευρώπη ή άλλα μέρη του κόσμου τα ευρήματα που προαναφέρονται. Οι σύγχρονες Ευρωπαϊκές μελέτες (π.χ. Humbert and Essers 2012, Teasdale et al., 2011) συμπεραίνουν ότι υπάρχουν πολλές ομοιότητες, αλλά ο αριθμός και το εύρος τους είναι περιορισμένο. Στη μελέτη τους οι Teasdale, McKay, Phillimore, Teasdale (2011) υποστηρίζουν πολλά από τα ευρήματα που αναφέρονται στην παρούσα ενότητα, αλλά δεν είναι σε θέση να εξετάσουν κοινωνικούς επιχειρηματίες να δρουν είτε στο δημόσιο, είτε στον ιδιωτικό τομέα.

Αν και η έρευνα για τις έμφυλες επιπτώσεις στον τρίτο τομέα είναι ανεπαρκής, τα μοντέλα των έμφυλων ανισοτήτων που ισχύουν στον ιδιωτικό τομέα μπορεί σε μεγάλο βαθμό να ισχύουν και στον τρίτο τομέα, ενδεχομένως σε μικρότερη κλίμακα. Ο βαθμός στον οποίο αυτά τα μοντέλα είναι παρεμφερή ή διαφορετικά θα πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω. Επιπλέον καμία από τις έρευνες αυτές δεν έχει μέχρι σήμερα εφαρμοστεί και για την περίπτωση των κοινωνικών επιχειρηματιών.

5. Βασικά συμπεράσματα

Η έρευνα για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες σε μεγάλο βαθμό στηρίζεται στην υπόθεση ότι υπάρχουν σειρά κοινά χαρακτηριστικά που είναι εγγενή στους κοινωνικούς επιχειρηματίες. Αποτέλεσμα αυτής της υπόθεσής ήταν και οι προσπάθειες να παραχθεί ένας καθολικός ορισμός για το τι είναι κοινωνικός επιχειρηματίας. Η προσέγγιση αυτή, η οποία αντιγράφει την ανάπτυξη της έρευνας για τους επιχειρηματίες, είναι προβληματική στο πλαίσιο της εξέτασης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας των γυναικών διότι στηρίζεται σε ατομικά χαρακτηριστικά, αγνοεί τη συλλογική διάσταση της επιχειρηματικότητας και δεν εξετάζει την διαφορετικότητα των κοινωνικών επιχειρηματιών. Απαιτείται επιπλέον έρευνα για τον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται η

κοινωνική επιχειρηματικότητα και τον τρόπο με τον οποίο η συνολικότερη διαδικασία επηρεάζει άνδρες και γυναίκες ή αποκλείει άτομα και ομάδες με βάση το φύλο, την εθνότητα ή άλλα χαρακτηριστικά της ταυτότητας.

Η ατομικιστική προσέγγιση οδηγεί τη συζήτηση στα κίνητρα και τα εμπόδια. Μάλιστα αυτό το ερευνητικό πεδίο επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο σε προηγούμενες έρευνες για τους επιχειρηματίες, προσθέτοντας απλώς κάποια επιπλέον στοιχεία όπως είναι το "κοινωνικό" ή το "θηλυκό" και αγνοώντας συχνά τη συμβολή της αλληλεπίδρασης αυτών των δύο εννοιών. Η απουσία ενδιαφέροντος για την αλληλεπίδραση αυτών των δύο εννοιών, σε συνδυασμό με την απουσία της κριτικής για το στερεοτυπικό τους υπόβαθρο, στην πραγματικότητα συνιστούν ένα από τα μεγαλύτερα μειονεκτήματα στο ερευνητικό πεδίο.

Τα στερεότυπα είναι συχνά εμφανή στις μελέτες για τη θέση των γυναικών στον τρίτο τομέα. Οι γυναίκες συνήθως σκιαγραφούνται ως εξής: πραγματοποιούν διαφορετικούς τύπους εργασιών, σε διαφορετικούς τύπους οργανώσεων, καταλαμβάνοντας χαμηλές θέσεις εργασίας και για χαμηλότερες αμοιβές. Η ρητορική της διαφοράς (με τους άνδρες) είναι κυρίαρχη. Επίσης σύμφωνα με τις στερεοτυπικές αυτές περιγραφές, οι γυναίκες κινητοποιούνται όχι τόσο στη βάση οικονομικών αιτιών, αλλά κυρίως από την επιθυμία τους να δράσουν ως "μητέρες για την κοινότητα". Οι γυναίκες με άλλα λόγια βρίσκονται εκεί για να συνδράμουν και να υποστηρίξουν. Βρίσκονται εκεί για τους άλλους, αλλά ποτέ για τον εαυτό τους και σπανίως αμείβονται ή αξιολογούνται θετικά για τη δουλειά τους.

Η έρευνα για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες συχνά συνίσταται στην εξέτασή τους σε αντιπαράθεση με τους "παραδοσιακούς" (mainstream) επιχειρηματίες (Nicholls 2006). Ο κίνδυνος που ελλοχεύει στο πλαίσιο μιας τέτοιας συγκριτικής προσέγγισης είναι ότι σχετικά εύκολα μπορεί το ένα από τα δύο μέρη να θεωρηθεί "ο αποκλίνων άλλος" και να τεθεί σε υποδεέστερη θέση. Αυτό ισχύει στην περίπτωση των γυναικών επιχειρηματιών και τις σχετικές έρευνες που έχουν δείξει ότι στην περίπτωσή τους θα ήταν σκόπιμο να χρησιμοποιήσουμε θεωρίες που αντλούν από την ανδρική κυρίως εμπειρία για να περιγράψουμε τις γυναίκες επιχειρηματίες. Το επιχείρημα αυτό έχει πολύ μεγαλύτερες επιπτώσεις διότι εκτός των άλλων δείχνει πώς τα υφιστάμενα μοντέλα επιχειρηματιών που στηρίζονται στον επονομαζόμενο "παραδοσιακό" επιχειρηματία, είναι μοντέλο που στηρίζονται σε αυτό που ο Ogbor (2000) ονομάζει "ο λευκός άνδρας ήρωας". Τα μοντέλα αυτά στηρίζονται στην υπόθεση εργασίας ότι ο επιχειρηματίας δεν έχει ευθύνες φροντίδας ή ευθύνες για το νοικοκυριό (Ahl 2006). Επομένως η πρόκληση είναι να δημιουργήσουμε νέα μοντέλα ή να προσαρμόσουμε τα υφιστάμενα στο πεδίο του "κοινωνικού" και του "θηλυκού" ταυτοχρόνως.

Η δυσκολία της έρευνας για τις γυναίκες ως κοινωνικές επιχειρηματίες σκιαγραφήθηκαν συνοπτικά στην παρούσα ενότητα. Έχει σημασία να αμφισβητήσουμε τον κυρίαρχο λόγο διότι "ο λόγος και οι προοπτικές για το χαρακτήρα της επιχειρηματικότητας έχουν ουσιώδη σημασία και για τη θεωρία (πώς σκεπτόμαστε, εννοιολογούμε και προσδιορίζουμε τους σχετικούς όρους) και για την πράξη (ποιες ικανότητες και συμπεριφορές θεωρούμε ότι εφαρμόζουν τα άτομα στα οποία αναφερόμαστε ως επιχειρηματίες) και επιπλέον για το πώς χρησιμοποιούνται οι όροι και οι ορισμοί στο ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο προκειμένου να εξυπηρετηθούν συγκεκριμένοι σκοποί (Chell 2007).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΣΥΜΦΡΑΖΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγικά σχόλια

Σε μια περίοδο που επιδεινώνεται το βιοτικό επίπεδο των πολιτών στο σύνολο σχεδόν των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυξάνεται η ανεργία και βαθαίνει η φτώχεια, υποβαθμίζεται η ποιότητα της υγείας και της παιδείας και αποκτά τεράστιες διαστάσεις ο κοινωνικός αποκλεισμός, οι τοπικές κοινωνίες και μικρές κοινότητες αναζητούν τρόπους για να εμπλουτίσουν τις επιχειρούμενες παρεμβάσεις εκ μέρους της πολιτείας στρεφόμενες στο πεδίο της αλληλεγγύης. Ένα πεδίο που μπορεί να συμβάλλει στην επινόηση νέων δημόσιων χώρων και νέων συλλογικών διαδικασιών στη βάση των αναγκών και να αποτελέσει το αντίβαρο ενδεχομένως απέναντι στο φόβο, την παραίτηση και την ιδιώτευση. Η αλληλεγγύη και η οικονομία της αλληλεγγύης, μπορεί επίσης να συμβάλλει στην ανάσχεση του «πολέμου των φτωχών», δηλαδή παρακμιακών φαινομένων που συνοδεύουν τη διάρρηξη του κοινωνικού ιστού και τη γενίκευση της φτώχειας, όπως η διεύρυνση της λογικής «ο καθένας μόνος του και όλοι εναντίον όλων», η αύξηση της εγκληματικότητας, η ανάπτυξη ρατσιστικών και εθνικιστικών αντιλήψεων.

Παράλληλα, μέσα από πολλά από τα διαφορετικά, συχνά πειραματικά, εγχειρήματα αποκτά σάρκα και οστά ένας χώρος αλληλέγγυας οικονομίας, που θέτει σε προτεραιότητα όχι την επίτευξη κέρδους, αλλά την κάλυψη κοινωνικών αναγκών, τον κοινωνικό και εργατικό έλεγχο των επιχειρήσεων και την αξιοπρεπή αμοιβή των εργαζομένων. Φυσικά, δεν είναι όλα ρόδινα στο πεδίο αυτό, καθώς οι σχετικές προσπάθειες καλούνται να εκτιμήσουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα από την απόκτηση επίσημων, θεσμικών χαρακτηριστικών (δυνατότητα ευρύτερης παρέμβασης στην κοινωνία μέσω του οικονομικού πεδίου, αλλά και κίνδυνοι ενσωμάτωσης), αλλά και να αντιμετωπίσουν την προσπάθεια του κράτους να τις χρησιμοποιήσει σαν όχημα για να «ξεφορτωθεί» υποχρεώσεις του. Γι' αυτό το λόγο στόχος πρέπει να είναι η απόσπαση λειτουργιών από τον ιδιωτικό τομέα και η μεταφορά τους σε έναν κοινωνικά ελεγχόμενο (αν και όχι κρατικό) χώρο, και όχι η κατάργηση της υποχρέωσης του κράτους να παρέχει ποιοτικές υπηρεσίες στους πολίτες.

Στο πλαίσιο του παρόντος Οδηγού θα επιδιώξουμε να ανιχνεύσουμε τις πολλαπλές πτυχές των κοινωνικών επιχειρήσεων ή κινήσεων αλληλεγγύης, τα προβλήματα και τις αντιφάσεις τους, αλλά και τη δυνατότητά τους να διαδραματίσουν καταλυτικό ρόλο στην ανάδυση μιας «οικονομίας των αναγκών». Είναι δυνατό τέτοιες πρωτοβουλίες να αποκτήσουν διευρυμένο χαρακτήρα ή έχουν κυρίως συμβολική/παραδειγματική αξία; Μπορούν να αποτελέσουν δομές στήριξης της κοινωνίας σε καιρούς κρίσης, και υπό ποιες προϋποθέσεις; Έχουν τη δυνατότητα να οργανώσουν κομμάτια της κοινωνικής ζωής με εναλλακτικό τρόπο και να αμφισβητήσουν τα σημερινά καταναλωτικά και αναπτυξιακά πρότυπα; Φυσικά, η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα δεν είναι μονοσήμαντη. Άλλωστε, η επινόηση συλλογικών μορφωμάτων στις νέες συνθήκες είναι μια διαδικασία που απαιτεί υπομονή, επιμονή και συστηματικότητα, ενώ η κάθε συλλογικότητα έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες και θέτει τους δικούς της στόχους και προτεραιότητες.

Θεωρώντας ότι ο παρόν Οδηγός, εκτός από πιλοτικό εργαλείο, θα αποτελέσει και αφορμή για προβληματισμό και επινόηση λύσεων για τα συγκεκριμένα συμφραζόμενα της Ελλάδας και την γυναικεία επιχειρηματικότητα - ιδιαιτέρως στις περιπτώσεις των γυναικών που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες πληθυσμού - ευελπιστούμε ότι συμβάλλει στον διάλογο που έχει ανοίξει για τις εναλλακτικές και αλληλέγγυες παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση της κρίσης και ιδιαιτέρως κάθε είδους αποκλεισμού, σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και σε άλλα μέρη της γης.

2. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Η έννοια της κοινωνικής επιχείρησης είναι δυσνόητη έννοια , οποιαδήποτε ερμηνεία της ενέχει δυσκολίες, οι οποίες αντανακλούν:

- στη διαφορετική σημασία και σύνθεση του ονομαζόμενου τρίτου τομέα σε διαφορετικές χώρες, παραπέμποντας στη διάκριση των εννοιών **«της κοινωνικής επιχείρησης» και της «συνεργατικής κοινωνική επιχείρησης (Social Enterprise Coalition),»**
- στις ρίζες διακρίσεων που αντανακλούν στις προσεγγίσεις των εννοιών της κοινωνικής οικονομίας, (γαλλικό- ευρωπαϊκή και βόρειο-αμερικάνικη προσέγγιση) οι όποιοι συναντώνται με διαφορετικούς όρους, όπως της **Εναλλακτικής οικονομίας, της Αλληλέγγυας οικονομίας και της Κοινωνικής οικονομίας της αγοράς.**
- Στις θεσμοθετημένες μορφές η στις άτυπες, αυτό-οργανωμένα δίκτυα και ενώσεις

Πριν από οποιαδήποτε απόπειρα διατύπωσης του ορισμού ή των ορισμών και των χαρακτηριστικών της κοινωνικής επιχείρησης, σκόπιμο είναι να επιχειρήσουμε μια εννοιολογική επισκόπηση στην έννοια της κοινωνικής οικονομίας έτσι όπως χρησιμοποιείται εναλλακτικά, αλλά όχι τυχαία και με το θεωρητικό υπόβαθρο που φέρνουν μαζί τους οι όροι **«κοινωνική οικονομία», «αλληλέγγυα οικονομία», «εναλλακτική οικονομία», «τρίτος τομέας της οικονομίας» ή «τριτογενές σύστημα», «τεταρτογενής οικονομία» και «κοινωνική οικονομία της αγοράς».**

2.1 Σύνοψη ιστορική αναδρομή και εξελίξεις στον τομέα

Υπάρχουν δύο φάσεις ιστορικής εξέλιξης της μορφής της κοινωνικής οικονομίας. Η πρώτη αφορά στην κλασική κοινωνική οικονομία, όπου συναντάμε από τη μια τους συνεταιρισμούς, τις διάφορες ενώσεις, τα σωματεία, τα αυτοδιαχειριζόμενα αλληλοβοηθητικά ταμεία (υγείας, κ.λπ.), τα ιδρύματα, κ.λπ. και από την άλλη, τους διάφορους συλλόγους και τις αστικές μη κερδοσκοπικές οργανώσεις (π.χ. Μ.Κ.Ο.) η οποία περιγράφει τις πρακτικές και τις δομές που χρησιμοποιούν οικονομικούς πόρους για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών και οι οποίες δεν χαρακτηρίζονται ή δεν ανήκουν στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας ή στο κράτος (γαλλικό-ευρωπαϊκή προσέγγιση). Στην ίδια κλασική κοινωνική οικονομία συναντάμε επίσης εθελοντικές και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, οι οποίες μπορούν να συγκαταλέγονται στον τρίτο τομέα της οικονομίας. Οι όμως φορείς που εντάσσονται σε αυτές τις οργανώσεις δεν διανέμουν τα κέρδη ούτε στα μέλη τους, ούτε στους διαχειριστές τους, δηλαδή στην κατηγορία αυτή δεν συμπεριλαμβάνονται φορείς με εμπορικό χαρακτήρα, όπως κοινωνικές επιχειρήσεις και συνεταιρισμοί, οι οποίοι διανέμουν μέρος του πλεονάσματος στα μέλη τους.

Η έννοια της **εναλλακτικής οικονομίας** εμφανίζεται τη δεκαετία του 1970 επηρεασμένη από τις ιδέες του Μάη του 1968, υιοθετεί τις έννοιες «αυτοδιαχείριση», «αλληλεγγύη» και «αυτονομία», στην εναλλακτική οικονομία, η οποία διεκδικεί έναν άλλο δρόμο ανάπτυξης, περισσότερο «ουτοπικό», και η οποία στηρίζεται και αναπτύσσει τις παραπάνω έννοιες. Αυτή η προσέγγιση θέτει σε αμφισβήτηση το σύνολο των κοινωνικών και οικονομικών θεσμών και θεωρεί τις επιχειρήσεις εναλλακτικής μορφής ως «μικρο-δημοκρατίες», κατά το πρότυπο των ενώσεων των εργατών του 1848 και της άποψης της «συνεταιριστικής δημοκρατίας». Στρέφεται κυρίως στην οικολογία και την ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας, προτείνοντας έναν άλλο τρόπο ζωής και εργασίας εναλλακτικό, καθώς

και τη δημιουργία αποταμιευτικών και χρηματοδοτικών κλαμπ (clubs), ακόμη και σε εθνική κλίμακα. Στο νομικό επίπεδο, τα νομικά πρόσωπα που χρησιμοποιεί η εναλλακτική οικονομία για την επίτευξη των σκοπών της, είναι και οι κεφαλαιουχικές εταιρίες ή οι ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Η έννοια της **αλληλέγγυας οικονομίας** υπεισέρχεται και αυτή στο πεδίο των θεωρητικών προβληματισμών. Οι στόχοι της συγγενεύουν με την έννοια του γενικού ή κοινωνικού συμφέροντος και η θεωρητική της σύλληψη στηρίζεται στην αναδιανομή του δημόσιου πλούτου και στην επανόρθωση των κοινωνικών ανισοτήτων, που προξενεί το σύγχρονο οικονομικό σύστημα. Άλλωστε, σε αυτό ακριβώς το σημείο διαφοροποιείται εν μέρει από την κοινωνική ή την εναλλακτική οικονομία. Η έννοια της αλληλεγγύης που τροφοδότησε στο παρελθόν την κοινωνική οικονομία και το Κράτος Πρόνοιας, τελικά συνδέθηκε τις τελευταίες δεκαετίες, τόσο με την εναλλακτική οικονομία, όσο και με την κοινωνική οικονομία, δημιουργώντας νέες σημασίες, όπως η αλληλέγγυα εναλλακτική οικονομία ή η αλληλέγγυα κοινωνική οικονομία.

Ο τρίτος τομέας ή τρίτο σύστημα της οικονομίας αφορά έναν διακριτό τομέα της οικονομίας σε σχέση με την παραδοσιακή οικονομία και το δημόσιο, ο οποίος οριοθετείται μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, ο οποίος ενθάρρυνε πολιτικά τη δημιουργία του. Βασικά χαρακτηριστικά τους είναι οι μικρού μεγέθους επιχειρήσεις, η δημοκρατική τους διοίκηση, η ικανοποίηση νέων αναγκών στις οποίες δεν μπορούν να ανταποκριθούν οι δύο άλλοι τομείς της οικονομίας και η ένταξή των νέων οργανώσεων σε ένα αποκεντρωμένο σύστημα. Ο τρίτος τομέας, αποβλέπει σε μια αναδιανομή του πλούτου που προέρχεται από τον εμπορικό τομέα προς τον τρίτο τομέα, ο οποίος συμπληρώνει το ρόλο του κράτους. Ο τρίτος τομέας συνδέεται περισσότερο με τον μη κερδοσκοπικό τομέα, από ότι με τον κερδοσκοπικό, όπου οι ενώσεις προσώπων και τα ιδρύματα καταλαμβάνουν κυρίως το πεδίο, ενώ τα ταμεία / σωματεία αλληλοβοήθειας και οι συνεταιρισμοί αφορούν πιο πολύ το πεδίο της κοινωνικής οικονομίας.

Στο επιστημονικό πεδίο εμφανίστηκαν δύο ακόμη έννοιες, αυτές της **τεταρτογενούς οικονομίας και της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς**.

Η τεταρτογενής οικονομία ακολουθεί την πρωτογενή αγροτική, τη δευτερογενή βιομηχανική και την τριτογενή των ιδιωτικών και δημοσίων συλλογικών υπηρεσιών. Συγκεκριμένα, προτείνει την απόδοση της αγοράς στην αγορά και τη μεταφορά των πιστώσεων και των προστατευτικών μέτρων από τις εμπορικές επιχειρήσεις στις δραστηριότητες της τεταρτογενούς οικονομίας, χρηματοδοτώντας περισσότερο τη δραστηριότητα από την αδράνεια. Επίσης, θεωρεί απαραίτητη την ενεργοποίηση των κοινωνικών δαπανών. Βασικό ρόλο καλούνται να παίξουν, κατά αυτή την άποψη, οι εθελοντικές ενώσεις, οι οποίες μέσα από ένα σύστημα πιστοποίησης θα αποκτούν την ετικέτα της «οικονομικής και κοινωνικής λειτουργίας» και θα έχουν πρόσβαση στην οικονομική αναδιανομή, στα κοινωνικά δικαιώματα και στην είσπραξη επιδομάτων/αποζημιώσεων.

Τέλος, η **κοινωνική οικονομία της Αγοράς**, έννοια που αναδύθηκε στη Γερμανία τη δεκαετία του 1960 από τους Urpenheimer και Erhard, στηρίζεται στην πολιτική εξισορρόπησης μεταξύ των κανόνων της αγοράς και της κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων και πολιτών (Jeantet 2006,). Κατά συνέπεια, η συνδιαχείριση εξασφαλίζεται με τον κοινωνικό διάλογο και τη σύγκλιση εργοδοτών και εργαζομένων. Το ενδιαφέρον αυτής της άποψης είναι ότι έγινε δεκτή στο σχέδιο του Ευρωπαϊκού Συντάγματος (άρθρο I.3, εδάφιο 3 για τους στόχους της Ένωσης), το οποίο θέτει ως στόχο «...μια κοινωνική οικονομία της αγοράς πολύ ανταγωνιστική...»

Στις παραπάνω έννοιες προστίθενται και δυο ακόμα, της **συμπληρωματικής κοινωνικής οικονομίας και της πρωταγωνιστικής αλληλέγγυας οικονομίας** (Ζιώγας 2011). Η πρώτη στοχεύει στη διαχείριση των υφιστάμενων προβλημάτων και λειτουργεί συμπληρωματικά ως προς το κράτος με θεσμική σύνδεση και οικονομική εξάρτηση από

αυτό καθώς επίσης και με διασύνδεση με την αγορά και με ποικίλες μορφές οργάνωσης σε πεδία κύρια υπηρεσιών πρόνοιας και φροντίδας επιδιώκοντας τη βελτίωση της ζωής των μελών της (που είναι οι «επωφελούμενοι»). Το κράτος παραχωρεί σ' αυτές τις οργανώσεις κλασικές αρμοδιότητες του, όπως είναι η πρόνοια, την επανένταξη ατόμων κ.λπ., θεσμοθετημένη κοινωνική οικονομία. Είναι φορείς που έχουν ένα νομοθετικό πλαίσιο, διαφορετικούς τύπους καταστατικών, σύμφωνα με τα οποία δραστηριοποιούνται. Στις περισσότερες των περιπτώσεων (ιδίως εδώ και δύο δεκαετίες) οι δραστηριότητες της πρώτης από τις παραπάνω κατηγορίες της θεσμοθετημένης κοινωνικής οικονομίας εντάσσονται και στην οικονομία της αγοράς και λειτουργούν με τους όρους της και με όρους (αναγκαστικής) μεγέθυνσης.

Η άλλη μορφή η **εναλλακτική, αλληλέγγυα, κοινωνική οικονομία** εμφανίζεται και αυτή στη δεκαετία του 1980, με ιστορικές ρίζες σε Καναδά, Ιαπωνία, Ευρώπη, Αυστραλία και στην Ελλάδα και δίνει το βάρος στην αλληλέγγυα φύση των δραστηριοτήτων της (εναλλακτικό - ισοδίκαιο και ηθικό - εμπόριο, αλληλέγγυα χρηματοδότηση και αποταμίευση, ενσωμάτωση - ένταξη μέσω οικονομικών δραστηριοτήτων). Επιπλέον εστιάζει και σε *νέες οργανωτικές μορφές - δίκτυα*, είτε στον τομέα της εργασίας είτε των συναλλαγών, ιδίως στον αγροτικό τομέα (π.χ. **AMAP** στη Γαλλία, απευθείας δηλαδή πωλήσεις στους κατοίκους μιας περιοχής –γειτονιάς ή διαμερίσματος αγροτικών, κυρίως βιολογικών, προϊόντων) είτε χρησιμοποιώντας **τοπικά εναλλακτικά ή συμπληρωματικά νομίσματα** στο πλαίσιο Τοπικών Συστημάτων Ανταλλαγών. Στοχεύει στον κοινωνικό και πολιτικό μετασχηματισμό της κοινωνίας (Νικολόπουλος Τ. & Καπόγιαννης Δ., *Πρακτικά συνεδρίου, Τ.Ε.Ι. Μεσολογγίου*, 2005, σελ. 83), λειτουργεί με θεσμική και οικονομική αυτονομία, με σταδιακή αποσύνδεση από την αγορά και ανάπτυξη αλληλέγγυων δομών με μικρομεσαίου μεγέθους μονάδων και έμφαση στην τοπικότητα, συμμετοχική και δημιουργική λειτουργία και σταθερά και αυτοτροφοδοτούμενα δίκτυα. **Ο ορισμός αυτός καλύπτει ένα ευρύ φάσμα οικονομικών δραστηριοτήτων, από συνεταιρισμούς μέχρι και τα δίκτυα ανταλλαγής.** Πρόκειται κατά κύριο λόγο για μια πρωτοβουλία των πολιτών («οικονομία των πολιτών», δηλαδή από τους πολίτες και για τις δικές τους ανάγκες) που δεν αποσκοπεί στο κέρδος. Συνιστά, με άλλα λόγια, μια **«οικονομία των (πραγματικών) αναγκών»**

Θα μπορούσαμε να τονίσουμε ορισμένα χαρακτηριστικά της για να γίνει πιο αντιληπτή η διάσταση αυτή:

- Η εκούσια συμμετοχή των ατόμων και η **δημοκρατική** έκφρασή τους.
- Η **αλληλεγγύη** ως λειτουργία στο πλαίσιο της κοινωνίας και της κάλυψης των αναγκών των πολιτών.
- Στόχος της κοινωνικής οικονομίας δεν είναι η κατανάλωση ως αυτοσκοπός, αλλά η κάλυψη κατ' αρχήν βασικών αναγκών, μέσω ισοδίκαιης κατανομής των πόρων και σχέσεων αλληλεγγύης.
- Είναι μια οικονομία ήπιων ανθρώπινων και οικολογικών ή αειφορικών μεγεθών, που δραστηριοποιείται σε μικρό τοπικό επίπεδο.
- Εκφράζει μια άλλη **ηθική**, δηλαδή ένα άλλο αξιακό σύστημα διαφορετικό από το σύστημα αξιών της καπιταλιστικής κερδοσκοπικής οικονομίας.

Η ικανοποίηση των αναγκών φαίνεται ότι αποτελεί αιτία ανάδυσης του φαινομένου της κοινωνικής οικονομίας ή του τρίτου τομέα, η αδυναμία δε αυτής της ικανοποίησης των αναγκών εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονη σε περίοδο κοινωνικοοικονομικών κρίσεων, όπου έχουμε συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, όξυνση

των κοινωνικών ανισοτήτων, της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού, τα οποία δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για την επέκταση δραστηριοτήτων στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Σε αρκετές περιπτώσεις υπάρχει μια «εργαλειακή» αντίληψη για τους θεσμούς της κοινωνικής οικονομίας, στους οποίους μετακυλίνουν ευθύνες με σκοπό να επωμισθεί η κοινωνία των πολιτών μέρος των ευθυνών που αναλογούν στο κράτος. Συχνά, δραστηριοποιούνται επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας όχι με αφετηρία την ικανοποίηση πραγματικών αναγκών, ούτε με αλληλέγγυα οριζόντια δικτύωση και κινητοποίηση «από τα κάτω» των οικονομικά ασθενέστερων, αλλά με κίνητρα βασισμένα σε διοχετευόμενους πόρους μέσω διαφόρων προγραμμάτων (αναπτυξιακών και άλλων). Σύμφωνα με τα παραπάνω προκύπτει **ότι, η κοινωνική οικονομία συνδέεται με την κοινωνική πολιτική**, δεδομένου ότι το κέντρο βάρους μετατοπίζεται προς τις **κοινωνικοπολιτικές λειτουργίες** που καλούνται να παίξουν οι θεσμοί της κοινωνικής οικονομίας, καλύπτοντας αδυναμίες του Κράτους. Παράλληλα, το σύνολο των δραστηριοτήτων του Τρίτου τομέα, παρότι είναι σε θέση να αποτελέσει εναλλακτικές κοινοτικές νησίδες, προκαλείται και απορρέει **από παρενέργειες και αποτελέσματα του συστήματος της οικονομίας της Αγοράς** (Μαυριδάκης Θ., 2003, σελ. 46, Νικολόπουλος Τ., Πρακτικά συνεδρίου, Τ.Ε.Ι. Μεσολογίου, 2001, σελ. 69-78).

Σήμερα η παγκοσμιοποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων, των πληροφοριών και του κεφαλαίου έχει οδηγήσει στην ανάδυση ενός νέου μοντέλου πολιτικής οικονομίας που χαρακτηρίζεται από την παγκόσμια συγκέντρωση του χρηματιστηριακού κεφαλαίου, τη διεθνοποίηση της τεχνολογίας και τη διαρκώς αυξανόμενη σημασία της γνώσης ως παραγωγικού συντελεστή. Οι παραπάνω εξελίξεις έχουν επιφέρει αυξημένο διεθνή ανταγωνισμό συνοδευόμενο από κατάτμηση και αστάθεια των αγορών που με τη σειρά τους οδηγούν τις επιχειρήσεις σε συγχωνεύσεις, συνεργασίες, διασυνοριακές μετακινήσεις και ευέλικτη εξειδίκευση, οι οποίες καθίστανται σταδιακά πολυεθνικές και δρουν σε ένα διεθνές περιβάλλον. Το παγκόσμιο αυτό περιβάλλον έχει επιφέρει σημαντικές μεταβολές σε όλους σχεδόν τους τομείς της δημόσιας πολιτικής αμφισβητώντας το ρόλο του κράτους στην παροχή δημόσιων αγαθών, υποσκάπτοντας την κυριαρχία του κοινωνικού συμβολαίου και του κορπορατιστικού παραδείγματος στη ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, αναιρώντας θεμελιώδη χαρακτηριστικά του κυρίαρχου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης της Δυτικής Ευρώπης. Είναι φανερό ότι τέτοιας έκτασης ανατροπές στη δομή και τα χαρακτηριστικά του οικονομικού συστήματος δεν μπορούν να αφήσουν ανεπηρέαστο και τον τομέα της κοινωνικής οικονομίας.

«Συνεπώς, για την αντιμετώπιση των δυσμενών αποτελεσμάτων της οικονομίας της Αγοράς (ανισότητες, ανεργία, καταστροφή περιβάλλοντος, συρρίκνωση κράτους πρόνοιας), απαιτείται μία **νέα πολιτική πρόταση ανάπτυξης**, η οποία θα στηρίζεται σε **νέες αξίες, αρχές, ήθη, σχέσεις, θεσμούς, νόμους και χρηματοδοτικά εργαλεία**, και η οποία θα συμβάλει στην οικοδόμηση μιας νέας κοινωνίας και οικονομίας. Στο βαθμό που οι κάθε λογής αποκλεισμοί (ανθρώπου και φύσης) (π.χ. κομμένα δάση, άνεργοι οικονομικοί μετανάστες κ.λπ.) θα υφίστανται και θα μεγεθύνονται και στο μέλλον, ως απόρροια της οικονομίας της αγοράς, **είναι πιθανό να παρατηρηθεί διεύρυνση και ενίσχυση του τομέα της κοινωνικής οικονομίας**, στην προσπάθεια των ατόμων να ικανοποιήσουν στοιχειώδεις ανάγκες που οι παραδοσιακοί κερδοσκοπικοί τομείς (ιδιωτικός και δημόσιος) δεν προτίθενται να εκπληρώσουν». (Μαυριδάκης Θ., Πρακτικά συνεδρίου.)

Στα πλαίσια αυτά διαμορφώνεται μια τάση *«επανεφεύρεσης των συνεταιρισμών»* (Parnell 2000), ως βιώσιμων και αποτελεσματικών μονάδων και *επιχειρήσεων του τρίτου δρόμου*. (Πατρώνης, Μαυρέας, 2005)

Η τάση αυτή ενισχύεται από τους μια σειρά παράγοντες δημιουργώντας ένα νέο τοπίο στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας:

- Η παρακμή των παραδοσιακών μορφών οικονομίας συνοδεύτηκε από ένα πλαίσιο που ευνοεί την κοινωνική διαθεσιμότητα και τις **πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών**.
- Η αμφισβήτηση του μεταπολεμικού μοντέλου συλλογικής δράσης και εκπροσώπησης των συμφερόντων. δημιούργησε **νέες ευκαιρίες δραστηριοποίησης των τοπικών κοινωνιών**.
- Οι μετατοπίσεις ισχύος από τις ενώσεις στο χώρο της εργασίας στο χώρο της κατανάλωσης, από τις παραδοσιακές ρυθμίσεις της πολιτικής στα **«κοινωνικά κινήματα»**.

Οι αλλαγές αυτές σε συνδυασμό με τις νέες ανισότητες που δημιούργησε η επικράτηση της αγοράς εργασίας (ανεργία, φτώχεια, υποαπασχόληση, περιθωριοποίηση μεγάλων στρωμάτων του πληθυσμού, κοινωνικός αποκλεισμός) αναδεικνύουν:

- Την κοινωνία των πολιτών, ως κρίσιμο θεσμικό φορέα δράσης στο πλαίσιο των τοπικών κοινωνιών.
- Την αναγκαιότητα νέων μορφών παρέμβασης της κοινωνικής οικονομίας
- Τη διεύρυνση των πεδίων δραστηριοποίησης των οργανώσεων της κοινωνικής οικονομίας προς τον τομέα παραγωγής κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών, στην εμφάνιση κοινωνικών επιχειρήσεων νέου τύπου και μάλιστα «κοινωνικά προσανατολισμένης επιχειρηματικότητας» (ΕΜΕΣ,1999), με έμφαση στον παραγωγικό ρόλο και στη δυνατότητα να δημιουργούν απασχόληση. Η διεύρυνση αυτή θα αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία για τον τομέα της κοινωνικής οικονομίας, αν αξιοποιούσε ευκαιρίες και δυνατότητες από τις πολιτικές που έχουν στόχο την αειφόρο ανάπτυξη , την πολύ-λειτουργικότητα της γεωργίας, τις ανατροπές στο αγροτροφικό σύστημα, τη διαχείριση και αξιοποίηση του αγροτικού τοπίου, την προστασία του περιβάλλοντος, την καταπολέμηση της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και την παραγωγή και παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.

Με βάση τα παραπάνω έχουν αναπτυχθεί **δύο σενάρια για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας:**

- **Το απαισιόδοξο σενάριο**, το οποίο ισχυρίζεται ότι «οι δραστηριότητες κοινωνικής οικονομίας αποτελούν μία εμβλαστική λύση ανάγκης, οι οποίες δε μπορούν να επιβιώσουν στο επικρατούν σύστημα και στην οικονομία της Αγοράς, διότι αυτό χρησιμοποιεί τις κοινοτικές νησίδες για φτηνή εργατική δύναμη και ότι οι κανόνες της κοινωνικής οικονομίας είναι απλά για κανόνες, χωρίς να αλλάζουν το παιχνίδι» (Νικολόπουλος Τ. & Καπογιάννης Δ., *Πρακτικά συνεδρίου, Τ.Ε.Ι Μεσολογγίου*, 2005, σελ. 88-89, Λίσσης Β (2003), *Κομμουνιστική επιθεώρηση*, τ. 1, σελ. 61-82).
- **Το αισιόδοξο σενάριο ή της ελπίδας**, βάσει του οποίου η κοινωνική οικονομία έχει προοπτικές, «μόνο εφόσον αντιμετωπιστεί με ένα ολοκληρωμένο πολιτικό σχέδιο και εφόσον οι δραστηριότητες του τομέα αναπτύξουν μία δική τους αυτοδιαχειριζόμενη δυναμική, σε ένα **εργαστήριο μεταστροφής νοοτροπιών**, στα πλαίσια ενός **κοινωνικού μετασχηματισμού**, σε μία **κοινωνία κινήματων**, με ανάπτυξη των δημιουργικών ικανοτήτων των ατόμων και της κοινωνίας, με τη δημιουργικότητα σε πρώτο πλάνο και με συστατικά στοιχεία **την ποιότητα ζωής, την προστασία του περιβάλλοντος**, μία ποιοτικά αναβαθμισμένη δημοκρατία, με διευρυμένη **κοινωνική συμμετοχή και δράση**. Αυτό μπορεί να οδηγήσει στην ανάδυση νέων συλλογικοτήτων και σχημάτων συλλογικής δράσης, με **νέου τύπου παραγωγικές συλλογικές δραστηριότητες, ανάπτυξη συνεταιριστικών και**

αλληλέγγυων σχημάτων, οι οποίες θα στηρίζονται στην αυτοδιαχείριση και την αλληλοτροφοδότηση» (Νικολόπουλος Τ. & Καπογιάννης Δ., *Πρακτικά συνεδρίου, Τ.Ε.Ι. Μεσολογγίου, 2005*, σελ. 89-92).

Σήμερα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στις εθνικές κυβερνήσεις και σε πολλούς ανεξάρτητους οργανισμούς, επικρατεί το **αισιόδοξο σενάριο** και για αυτό αρχίζουν να αντιμετωπίζουν ευνοϊκά την ανάπτυξη και ενδυνάμωση της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων και οργανισμών με προοπτική τη δημιουργία απασχόλησης και την καταπολέμηση του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας. Αυτό βεβαίως καθίσταται δυνατόν, όταν η κοινωνική οικονομία αντιμετωπίζεται ως μία εναλλακτική πολιτική προοπτική, με ολοκληρωμένο θεσμικό, νομοθετικό και χρηματοδοτικό πλαίσιο, το οποίο αρχίζει να διαμορφώνεται πλέον σε όλη την Ε.Ε.

Η επιστροφή που επιχειρείται στην κοινωνική οικονομία και η απόπειρα επαναπροσδιορισμού της έννοιάς της, οφείλεται, όπως έχει προαναφερθεί, στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, στην κρίση του Κράτους Πρόνοιας και στις επιπτώσεις τους στην καθημερινή ζωή των πολιτών. Τα ζητήματα αυτά απασχολούν τη σύγχρονη κοινωνία σε μετάβαση αλλά και τις δημόσιες πολιτικές, τροφοδοτώντας διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις για την κοινωνική οικονομία, με αποτέλεσμα να παρατηρείται σε υπερεθνικό, καθώς και σε εθνικό επίπεδο, ασυμφωνία στη διαμόρφωση συναινετικού ορισμού και στην εξεύρεση κοινών κριτηρίων. Παρά ταύτα "*με την ευρεία έννοια η κοινωνική οικονομία η Τρίτος τομέας της οικονομίας περιλαμβάνει το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που, όπως έχουν προαναφερθεί, δεν μπορούν να ενταχθούν είτε στον ιδιωτικό, είτε στον κρατικό τομέα της οικονομίας, αλλά αποτελούν αποτέλεσμα της εκούσιας συλλογικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας των πολιτών – παραγωγών, με στόχο τη βελτίωση του καθαρού εισοδήματος τους και την εξυπηρέτηση σαφώς διατυπωμένων στόχων. Πρόκειται για μια οικονομία εναρμονισμένη με τις ανάγκες του κοινωνικού μετασχηματισμού εντός του οποίου δραστηριοποιείται, όπως και για μια οικονομία βασισμένη στην άμεση δημοκρατία και στην ισοκατανομή της εξουσίας*" (Πατρώνης, Νικολόπουλος, 2002). Με βάση τη θεσμοθετημένη κοινωνική οικονομία, οι οργανώσεις της Κοινωνικής Οικονομίας δεν εξυπηρετούν πρωτίστως το κέρδος, αλλά την ανάπτυξη των ατόμων της κοινότητας. Σε πολλές περιπτώσεις, η ανάδυση της Κοινωνικής Οικονομίας προμηνύει την αναδιοργάνωση ορισμένων μηχανισμών κοινωνικής αλληλεγγύης που κινδυνεύουν από τους περιορισμούς των δημόσιων προϋπολογισμών. Παράλληλα, σε μια περίοδο κρίσης στην αγορά εργασίας, ο τρίτος τομέας αποτελεί μια δυνητική πηγή απασχόλησης, ιδιαίτερα για τα άτομα που βρίσκονται ή κινδυνεύουν από κοινωνικό και εργασιακό αποκλεισμό.

Σύμφωνα με τα παραπάνω τα **βασικά κριτήρια οριοθέτησης της έννοιας της Κοινωνικής Οικονομίας** είναι:

α) **Το νομικό κριτήριο.** Σύμφωνα με αυτό, η κοινωνική οικονομία προσδιορίζεται από τη νομική μορφή οργανώσεων που την απαρτίζουν. Οι οργανώσεις αυτές είναι οι συνεταιρισμοί, τα σωματεία και εν γένει οι ενώσεις προσώπων, καθώς και τα ιδρύματα.

β) **Το ηθικό-κανονιστικό κριτήριο.** Σύμφωνα με αυτό, οι οργανώσεις που απαρτίζουν την κοινωνική οικονομία διέπονται από ορισμένες κοινές αρχές, παρόλο που διακρίνονται για την οργανωτική ποικιλομορφία τους και τον πλουραλισμό των δραστηριοτήτων τους.

γ) **Το κριτήριο του πεδίου άσκησης δραστηριότητας οικονομικού σκοπού.** Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, οι οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας αναπτύσσουν δραστηριότητες σε περισσότερα πεδία της οικονομικής ζωής, ανεξάρτητα αν αποβλέπουν ή όχι σε οικονομικά οφέλη.

δ) Το κριτήριο της εδαφικότητας. Σύμφωνα με αυτό, τόσο η διεθνής όσο και η τοπική διάσταση της ανάπτυξης δραστηριοτήτων των οργανώσεων κοινωνικής οικονομίας μπορεί να παίξει κάποιο ρόλο. Ωστόσο, πέρα από κάθε τοπική ιδιαιτερότητα, οι οργανώσεις κοινωνικής οικονομίας έχουν ένα κοινό σημείο αναφοράς, την ελεύθερη συμμετοχή που βρίσκει έρεισμα στην αρχή της αλληλεγγύης και του δημοκρατικού έλεγχου (Jeantet, 2006).

Επομένως, η Κοινωνική Οικονομία αποτελεί μια ενεργητική παρέμβαση που εξελίσσεται στο πλαίσιο των οργάνων και της κοινωνίας γενικότερα και που ανεξάρτητα από τη νομική υπόσταση των φορέων της σχετίζεται με την αρχή της **δημοκρατικής οργάνωσης**, στηρίζεται σε μια **ευρεία κοινωνική βάση**, υιοθετεί **συλλογικά κριτήρια κατανομής κερδών**, αναπτύσσει μια ιδιαίτερη **σχέση αλληλεγγύης με το περιβάλλον της** και προωθεί την **κοινωνική συνοχή**. Οι οργανισμοί της Κοινωνικής Οικονομίας δημιουργούν θέσεις απασχόλησης σύμφωνα με τις αρχές της κοινωνικής αλληλεγγύης (εργασιακή ενσωμάτωση των κοινωνικών ομάδων, που είναι αποκλεισμένες από την αγορά εργασίας), ενώ σε πολλές περιπτώσεις παρέχουν κοινωφελής υπηρεσίες.

Αρχές της κοινωνικής οικονομίας :

- δραστηριοποίηση με στόχο την εξυπηρέτηση των μελών τους ή το συλλογικό όφελος,
- διαχειριστική αυτονομία,
- δημοκρατικές διαδικασίες στη λήψη αποφάσεων
- ανάπτυξη με προτεραιότητα τις ανάγκες των ανθρώπων και της απασχόλησης

Η πρώτη αρχή δίνει έμφαση στο ότι οι δραστηριότητες που αναλαμβάνονται στο πλαίσιο της Κοινωνικής Οικονομίας θα πρέπει να αποσκοπούν στην παροχή υπηρεσιών προς τα μέλη τους ή την ευρύτερη κοινότητα και δε θα πρέπει να επιδιώκουν την απόδοση των κεφαλαίων. **Η δεύτερη αρχή** δίνει έμφαση στη διάκριση της Κοινωνικής Οικονομίας από την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών του δημόσιου τομέα. **Η τρίτη αρχή** δίνει έμφαση στην ανάγκη εφαρμογής της αρχής «ένα άτομο - μια ψήφος» στα όργανα λήψης αποφάσεων, όταν η θέση του ατόμου ως μέλος και η συμμετοχή του στη διαδικασία λήψης αποφάσεων δεν επηρεάζονται από το μερίδιο κεφαλαίου που έχει. **Η τέταρτη αρχή** δίνει έμφαση στην εστίαση των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας στον άνθρωπο, περιλαμβάνοντας ένα σύνολο πρακτικών όπως: περιορισμένη αποδοτικότητα κεφαλαίου, ενδυνάμωση απασχολούμενων και μελών, δημιουργία αποθεματικού για την ανάπτυξη της επιχείρησης κ.λπ.

Συνοπτικά:

1. Η ελεύθερη συμμετοχή
2. Η δημοκρατία: «ένα πρόσωπο, μια ψήφος»
3. Η δίκαιη (περιορισμένη) διανομή του πλεονάσματος
4. Το αδιαίρετο, ολκώς ή μερικώς, του ιδίου κεφαλαίου
5. Η αλληλεγγύη
6. Το προβάδισμα του ατόμου
7. Η ανεξαρτησία απέναντι στο κράτος ή σε κάθε δημόσια συλλογικότητα

Τομείς δράσης κοινωνικής οικονομίας :

- κοινωνική ενσωμάτωση,
- τοπική ανάπτυξη,
- βιώσιμη ανάπτυξη,
- δράσεις για την πρόληψη των κοινωνικών ανισοτήτων,
- ενίσχυση του κοινωνικού ιστού και ενδυνάμωση του κοινωνικού κεφαλαίου,
- ανάπτυξη δημοκρατικών και συμμετοχικών δομών.

Θεσμικό πλαίσιο των φορέων κοινωνικής οικονομίας:

Οι φορείς / επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας ομαδοποιούνται στις εξής νομικές μορφές ή κατηγορίες:

- συνεταιριστικές επιχειρήσεις,
- κοινωνίες αλληλοβοήθειας,
- σωματεία ή οργανισμοί που ονομάζονται γενικά «ενώσεις».

Μετά τον προβληματισμό που αναπτύχθηκε σχετικά με τον όρο «κοινωνική οικονομία» θεωρούμε ότι και μοντέλα κοινωνικών επιχειρήσεων ή ορθότερα τις διαφορετικές μορφές και πρακτικές αλληλεγγύης που αναδύονται στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας, αναπόφευκτα προσδιορίζονται σε σχέση με τη νοηματοδότηση των όρων και όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ζιώγας (2011) **«στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας συμμετέχει και δρα ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών και πολιτικών υποκειμένων, από μικρές ομάδες γειτονιάς και κοινωνικά κινήματα μέχρι πολυεθνικές επιχειρήσεις και υπερ-κρατικούς σχηματισμούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, που προφανώς έχουν πολύ διαφορετικές επιδιώξεις και αναφορές.** Το αποτέλεσμα είναι ότι ενώ σε κάποιες περιπτώσεις οι λόγοι που αρθρώνονται και οι πρακτικές που υιοθετούνται συγκλίνουν, συχνά αποδεικνύονται ασύμβατοι, ακόμη και αντιθετικοί, οδηγώντας σε αποκλίνοντα μονοπάτια. Άρα θα ήταν μεγάλο λάθος να αντιμετωπίσουμε το θέμα ως δεδομένο και αντικειμενικό, αναζητώντας απλά το «κρυμμένο» νόημά του και τον τρόπο προσαρμογής σε αυτό. Πρόκειται για όρους και πρακτικές υπό διαμόρφωση και το σημαντικό είναι να διερευνήσουμε ποιες δυνάμεις «σπρώχνουν» προς κάθε κατεύθυνση, με ποιο σκεπτικό και με ποιες επιδιώξεις, ώστε να επιλέξει ο καθένας πού θέλει να ρίξει το βάρος του.

Με άλλα λόγια, άλλοτε η κοινωνική οικονομία εκφράζεται περισσότερο μέσα από μορφές που βρίσκονται πιο κοντά στο κράτος, και άλλοτε εκφράζεται μέσα από πρωτοβουλίες των πολιτών, με ισχυρά τα στοιχεία της οικονομικής αλληλοβοήθειας και αλληλεγγύης

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, οι οποίες επίσης κάνουν την εμφάνισή τους τη δεκαετία του 1980, ακολουθούν και αυτές τις διαφορετικές προσεγγίσεις της κοινωνικής οικονομίας, είτε με την έννοια της **«κοινωνικής επιχείρησης»**, οριζόμενη σε σχέση με τα καλούμενα 4p:

- *prise en charge collective* (συλλογική επιβάρυνση),
- *processus democratique* (δημοκρατική διαδικασία),
- *primaute de la personne sur le capital* (προτεραιότητα του προσώπου επί του κεφαλαίου),

- *production des biens et des services socialement utile* (κοινωνικά χρήσιμη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών),

είτε ως «**συνεργατική κοινωνική επιχείρηση (Social Enterprise Coalition)**, προσανατολισμένη σαφώς στην αγορά, η οποία έχει εμπορική δραστηριότητα και παράλληλα εξυπηρετεί κοινωνικούς σκοπούς (Hewitt, 2002).

Η έννοια της κοινωνικής επιχείρησης δεν ταυτίζεται με την έννοια της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και διαμορφώνεται, κατά τη γνώμη μας, σταδιακά ως έννοια **είδους προς γένος**, σε σχέση με την έννοια της κοινωνικής οικονομίας. Κατά μία άποψη, η κοινωνική επιχείρηση αποτελείται από οντότητες που δημιουργούνται εκ του μηδενός και συνιστούν μια καινούργια μορφή επιχειρηματικότητας, η οποία έχει κάποια στοιχεία από παλαιότερες εμπειρίες του τρίτου τομέα (Defourny, 2004, σ. 10) Στο πλαίσιο της αλληλέγγυας οικονομίας εμφανίζονται την ίδια περίπου περίοδο με αντικείμενο νέες παραγωγικές δραστηριότητες και δημιουργία θέσεων απασχόλησης, ιδίως σε τοπικό επίπεδο. Απαντούν σε νέα κοινωνικά προβλήματα και κοινωνικές ανάγκες όπως για παράδειγμα είναι η στέγαση, η ένταξη στην αγορά εργασίας, η κοινωνική ένταξη, η περιβαλλοντική προστασία κ.α. Επίσης καινοτομούν σε θέματα διαχείρισης πόρων, νέων επαγγελματιών, οργάνωσης της εργασίας κ.λπ., που δεν ικανοποιούν πλέον ούτε η αγορά, ούτε το κράτος. Πρόκειται, κυρίως, για οικονομικές δραστηριότητες κοινωνικής και οικολογικής χρησιμότητας, τις οποίες οι κλασικοί επενδυτές εγκαταλείπουν ως ασύμφορες οικονομικά.

Η κοινωνική επιχείρηση, η οποία **γνωρίζει έναν νέο τύπο έκφρασης ως social business**² βρίσκεται στο σταυροδρόμι καπιταλιστικής και κοινωνικής οικονομίας, γι' αυτό και συχνά έχει γίνει αντικείμενο κριτικής είτε επειδή είναι κρατικοδίαιτη, είτε επειδή ενισχύει την "αγοραποίηση" (marketization) της κοινωνίας ή την εμπορευματοποίηση του κοινωνικού χώρου. Αυτό συνέβη με την άνοδο του νεοφιλελευθερισμού μετά το 1980 και μια κίνηση συμβιβασμού των νεοφιλελεύθερων προταγμάτων με τις πρωτοβουλίες της λεγόμενης "κοινωνίας των πολιτών", στο πλαίσιο της αλληλεγγύης και αυτοοργάνωσης των κοινωνιών, που θα αντικαθιστούσε την κρατική προστασία. Ήταν η αναγκαστική "ανθρώπινη" λύση για την αντιμετώπιση των νέων αναγκών, αλλά και της κρίσης, τις οποίες η κρατική σφαίρα δεν ικανοποιούσε πλέον. Ωστόσο η σημαντικότερη απειλή για την οικονομία είναι η προσπάθεια συρρίκνωσης του περιεχομένου της, είτε μέσω της προσπάθειας να εργαλειοποιηθούν οι διάφορες ενώσεις που δραστηριοποιούνται στον αγώνα κατά της ανεργίας, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, είτε με τον διαχωρισμό της οικονομικής δράσης, η οποία ακολουθεί τους κανόνες του ανταγωνισμού, από την κοινωνική δράση. Ο κίνδυνος δηλαδή αφορά τη μετάλλαξη της κοινωνικής οικονομίας σε οικονομία της αγοράς. Αυτό που είναι αναγκαίο σήμερα είναι η επινόηση ενός άλλου, διακριτού μοντέλου που θα αμφισβητεί το σύστημα της οικονομίας της αγοράς και του ανταγωνισμού, τόσο στο πεδίο της παραγωγής όσο και σε αυτό της διανομής και της κατανάλωσης, μέσω εναλλακτικών, κυρίως συνεργατικών και αλληλοβοηθητικών, θεσμών και δικτύων.

² Η social business ταυτίζεται κυρίως με την μικροπίστωση (*microcredit*), όπως επινοήθηκε, από τον Μοχάμεντ Γιουνούς με αμφιλεγόμενα ή και αρνητικά αποτελέσματα.

3. Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας

Επειδή ο κλάδος της κοινωνικής οικονομίας είναι ευρέως αναγνωρισμένος, στις περισσότερες χώρες της ΕΕ προβλέπεται σχετική νομοθεσία ή και συναφείς πολιτικές. Οι καταστατικές διατάξεις που ορίζουν αυτό το πλαίσιο καθιερώνουν τρία είδη αναγνώρισης του κλάδου: 1) Αναγνώριση εκ μέρους των δημόσιων αρχών της διαφορετικής ταυτότητας των εν λόγω οργανώσεων, οι οποίες απαιτούν ιδιαίτερη μεταχείριση. Από αυτή την άποψη, σκοπός του δικονομικού κώδικα είναι η καθιέρωση τους ως ιδιωτικών φορέων. 2) Αναγνώριση της ικανότητας και της ελευθερίας των οργανώσεων αυτών να λειτουργούν σε οποιοδήποτε τομέα οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας. 3) Αναγνώριση του ρόλου της κοινωνικής οικονομίας ως ένα είδος "συνομιλητή" στη διαδικασία για την χάραξη και την εφαρμογή διαφόρων δημόσιων πολιτικών, με τη θεώρηση του κλάδου ως παράγοντα συν-απόφασης και συν-εφαρμογής των ασκούμενων πολιτικών.

Στην Ευρώπη, οι διάφορες μορφές της κοινωνικής οικονομίας δεν είναι πάντοτε αρκετά θεσμοθετημένες σε αυτούς τους τρεις τομείς. Σε ό,τι αφορά στον πρώτο, τα νομικά συστήματα των διαφόρων χωρών της ΕΕ δεν αναγνωρίζουν στον ίδιο βαθμό όλες τις μορφές της κοινωνικής οικονομίας. Στην περίπτωση των συνεταιρισμών, που αναγνωρίζονται ως ιδιαίτερος τύπος εταιρίας στο άρθρο 48 της Συνθήκης της Ρώμης, αλλά και στα συντάγματα διαφόρων κρατών μελών, όπως η Ελλάδα, η Ιταλία, η Πορτογαλία και Ισπανία, παρά την ύπαρξη ρυθμιστικού πλαισίου εντός του οποίου μπορούν να λειτουργούν και το οποίο εγγυάται τα δικαιώματα των μελών αυτών αλλά και τρίτων, δεν υπάρχει πάντα ειδική νομοθεσία σε εθνικό επίπεδο η οποία να ρυθμίζει τη θέση όλων των συνεταιρισμών. Όπως, ορισμένες χώρες όπως η Δανία, η Τσεχική Δημοκρατία και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν διαθέτουν γενικούς νόμους για τους συνεταιρισμούς, παρόλο που έχουν θεσπίσει ορισμένους νόμους για συγκεκριμένα είδη συνεταιρισμών, όπως οι στεγαστικοί συνεταιρισμοί στην περίπτωση της Δανίας ή οι πιστωτικοί συνεταιρισμοί ή όμιλοι στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Τσεχική Δημοκρατία. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την κατάσταση σε άλλες χώρες όπως η Ισπανία, Ιταλία, ή η Γαλλία, οι οποίες πάσχουν από νομοθετικό πληθωρισμό στον τομέα αυτό, έχοντας διάφορους νόμους, ανάλογα με το είδος του συνεταιρισμού και με τη βαθμίδα διοίκησης (εθνική και περιφερειακή).

Ανάλογη είναι η κατάσταση η οποία παρατηρείται στις διαφορές νομικού καθεστώτος των μορφών που προσλαμβάνει η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη. Μπορούν να διακριθούν τρεις ομάδες χωρών: στην πρώτη ισχύει ειδική νομοθεσία για τις μορφές της κοινωνικής οικονομίας, στη δεύτερη ορισμένες καταστατικές διατάξεις που καλύπτουν τις οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας και είναι διάσπαρτες στους διάφορους νόμους και στην τρίτη όπου δεν υπάρχει κανένα ίχνος νομοθεσίας που να διέπει οποιαδήποτε μορφή της κοινωνικής οικονομίας.

Οι νομοθετικές ελλείψεις μπορούν να προξενήσουν σοβαρές δυσχέρειες σε ό,τι αφορά στη νομική θέση ομάδων οι οποίες επιθυμούν να προβούν σε σύσταση οργανώσεων της κοινωνικής οικονομίας: Το νομικό πλαίσιο μπορεί να επιδράσει ανασταλτικά στην ανάπτυξη νέων μορφών, όταν οι υφιστάμενες δεν μπορούν να προσαρμοστούν στις νέες αναγκαιότητες. Από αυτή την άποψη, στόχος της νέας νομοθεσίας που εμφανίστηκε τα τελευταία χρόνια σε διάφορες χώρες, όπως οι ειδικοί νόμοι για τις κοινωνικές επιχειρήσεις (νόμος του 2003 στη Φινλανδία, νόμος του 2004 στη Λιθουανία και νόμος 118/2005 στην Ιταλία), τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς (Νόμοι του 2006 στην Πολωνία και την Πορτογαλία) και τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις κοινωνικής χρησιμότητας (Διάταγμα 460/1997 στην Ιταλία), ή οι τροποποιήσεις της υφιστάμενης νομοθεσίας με τρόπο ώστε να αντανakλά τις νέες μορφές οργάνωσης (όπως οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας που δημιουργήθηκαν το 2001 στη Γαλλία, ή οι συνεταιρισμοί κοινωνικής πρωτοβουλίας που εμφανίστηκαν τα τελευταία χρόνια στους διάφορους νόμους που

αφορούν στους ισπανικούς συνεταιρισμούς), ήταν η παροχή ενός διαύλου για την ανάπτυξη της αναδυόμενης "νέας κοινωνικής οικονομίας".

Η νομοθεσία που θεσπίστηκε τα τελευταία χρόνια σε διάφορες χώρες-μέλη της ΕΕ είναι ιδιαίτερα σημαντική. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το νέο καταστατικό ευρωπαϊκού συνεταιρισμού ευνοεί ήδη την εξάπλωση αυτής της μορφής της κοινωνικής οικονομίας, όχι μόνο επειδή βελτιώνει τις δυνατότητες των ευρωπαϊκών συνεταιρισμών για την ανάληψη διεθνών δραστηριοτήτων, αλλά επίσης και κυρίως για την ανάπτυξη του κλάδου σε χώρες στις οποίες δεν διαθέτουν ίδιο καθεστώς, όπως στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, ή όπου αυτά τα νομικά μορφώματα έχαναν διαρκώς το κύρος τους επειδή θεωρούνταν παλαιό-καθεστωτικά κατάλοιπα, όπως συνέβη στην περίπτωση των νέων κρατών μελών από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Κατά τον ίδιο τρόπο, η αφαίρεση των προτάσεων για το καταστατικό ευρωπαϊκής αλληλασφαλιστικής εταιρίας και ευρωπαϊκής ένωσης από την ημερήσια διάταξη της Επιτροπής τα τελευταία χρόνια, περιόρισε σημαντικά τις ευκαιρίες για την ανάπτυξη αυτών των μορφών της κοινωνικής οικονομίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

Η ιδιαιτερότητα των οργανώσεων της κοινωνικής οικονομίας βασίζεται σε ορισμένες χαρακτηριστικές αξίες και αρχές. Σκοπός των κανόνων που διέπουν αυτές τις οργανώσεις είναι να αντανakλούν αυτή την ιδιαιτερότητα, μεταξύ άλλων, με τη θέσπιση της αρχής της δημοκρατικής λήψης αποφάσεων και περιορισμών σχετικά με τον τρόπο διανομής κερδών και πλεονασμάτων. Ωστόσο, αυτός ο συγκεκριμένος *modus operandi* δεν είναι ουδέτερος. Η χρήση αυτών των νομικών μορφωμάτων επιβαρύνει τις ειδικές ομάδες και τους οικονομικούς παράγοντες με σχετικά υψηλότερες λειτουργικές δαπάνες, σε σύγκριση με άλλες μορφές της ιδιωτικής οικονομίας. Οι δαπάνες που απορρέουν από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των οργανώσεων της κοινωνικής οικονομίας ανταποκρίνονται στην εσωτερική του κοινωνικού κόστους, συνδέονται με τη δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων, τον τρόπο με τον οποίο κατανέμονται τα πλεονάσματα και τη φύση των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται, που έχουν κατά βάση κοινωνικό και/ή κοινωφελή χαρακτήρα, σε σύγκριση με την εξωτερική των ιδιωτικών δαπανών στην περίπτωση των παραδοσιακών κερδοσκοπικών, ιδιωτικών επιχειρήσεων. Από την άποψη της εξασφάλισης ισότητας ευκαιριών μεταξύ των διαφόρων τύπων οργάνωσης και με δεδομένο ότι διαφορετικές καταστάσεις απαιτούν διαφορετική μεταχείριση, το νομικό πλαίσιο πρέπει να εισάγει μέτρα για να αντισταθμίζονται οι λειτουργικές δυσχέρειες από τις οποίες πάσχουν τα νομικά μορφώματα που προσφέρουν λιγότερες δυνατότητες. Τα μέτρα αυτά μπορεί να έχουν τη μορφή επιχορηγήσεων αλλά και φορολογικών ελαφρύνσεων. Ταυτόχρονα όμως, ο νομοθέτης πρέπει να δημιουργήσει κατάλληλους μηχανισμούς για την πρόληψη του ενδεχομένου να υπάρξουν ορισμένοι οικονομικοί παράγοντες που συμπεριφέρονται καιροσκοπικά και εκμεταλλεύονται τις αντισταθμίσεις που καταβάλλονται για αυτά τα νομικά μορφώματα, χωρίς να επωμίζονται και τις ανάλογες δαπάνες.

Στις περισσότερες χώρες του δυτικού τμήματος της ΕΕ, οι τέσσερις βασικές νομικές μορφές που προσλαμβάνει η κοινωνική οικονομία τυγχάνει κάποιου είδους φορολογικής μεταχείρισης. Τα οφέλη παρόμοιων ειδικών φορολογικών μέτρων είναι μεγαλύτερα για τις ενώσεις και τα ιδρύματα, λόγω του μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα τους και του τρόπου με τον οποίον κατανέμουν πόρους και πλεονάσματα, οργανώσεις που δίνουν προτεραιότητα σε δραστηριότητες κοινωνικού και/ή κοινωφελούς χαρακτήρα. Αυτού του είδους η νομοθεσία έχει ενισχυθεί τα τελευταία χρόνια σε ορισμένες χώρες όπως στην Ισπανία, με τον νόμο 43/2002 με τον οποίον θεσπίστηκε το φορολογικό σύστημα για τις ΜΚΟ, στην Ιταλία με το νόμο 460/1997 για τις ONLUS ή τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις κοινωνικής ωφελείας και στη Γερμανία, με τον "Κοινωνικό, Δικονομικό Κώδικα" (*Sozialgesetzbuch*) που διέπει τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις. Σε ό,τι αφορά στους συνεταιρισμούς, πολλές χώρες στις οποίες ισχύει ένα ειδικό φορολογικό σύστημα δεν το επεκτείνουν σε όλους τους συνεταιρισμούς. Στην Ιρλανδία, για παράδειγμα, το σύστημα ισχύει μόνο για τους

πιστωτικούς ομίλους, και στην Ελλάδα μόνο για τους γεωργικούς συνεταιρισμούς. Το θεσμικό πλαίσιο καθορίζει επίσης τα περιθώρια δράσης της ΚΟ στους διάφορους τομείς κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας.

Παρόλο που οι καταστατικές διατάξεις που ισχύουν για τις μορφές της κοινωνικής οικονομίας αναγνωρίζουν το δικαίωμα αυτών να λειτουργούν ελεύθερα στην αγορά ακριβώς όπως κάθε άλλος ιδιωτικός φορέας, οι τομεακές ρυθμίσεις μπορεί να τις εμποδίσουν να εισχωρήσουν σε ορισμένους τομείς δραστηριότητας και να αναπτυχθούν ελεύθερα σε αυτούς. Στην περίπτωση των αλληλασφαλιστικών εταιρειών, μπορούν να διακριθούν τρεις τύποι ανάπτυξης ανά οικονομικό τομέα: α) υπάρχουν χώρες, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου οι αλληλασφαλιστικές εταιρείες μπορούν να δραστηριοποιηθούν σε τομείς που αρχίζουν από την τροφοδοσία νερού και φθάνουν μέχρι τον αθλητισμό, β) μια άλλη ομάδα χωρών περιορίζει το πεδίο δράσης τους σε ορισμένους κλάδους, όπως η προστασία της υγείας ή η υγειονομική και ασφαλιστική κάλυψη, γ) η τελευταία ομάδα χωρών δεν διαθέτει αυτές τις νομικές δυνατότητες. Επιπροσθέτως, όπου οι τομεακοί κανόνες παρεμποδίζουν την αλληλασφάλιση για την κάλυψη κινδύνων, δεν μπορούν να συσταθούν ασφαλιστικοί συνεταιρισμοί και ταμεία αλληλασφάλισης. Η κατάσταση είναι η ίδια για τους συνεταιρισμούς άλλους κλάδους της οικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

1. Εισαγωγή

Πριν εξετάσουμε τα διαφορετικά μοντέλα κοινωνικών επιχειρήσεων ή ορθότερα τις διαφορετικές μορφές και πρακτικές αλληλεγγύης που αναδύονται στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας, είναι ίσως σκόπιμο να προσδιορίζουμε τον όρο «κοινωνική οικονομία». Αυτό που είναι ενδιαφέρον είναι ότι δεν υπάρχει συναίνεση για την ονομασία του φαινομένου στη διεθνή συζήτηση, γι' αυτό και συναντούμε τόσα διαφορετικά ονόματα:

- κοινωνική οικονομία
- αλληλέγγυα οικονομία
- ηθική οικονομία
- τρίτος τομέας
- λαϊκή οικονομία
- κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία κ.α.

Τι σημαίνει αυτός ο πλούτος των διαφορετικών όρων; Σύμφωνα με τον Ζιώγα (2011) ο πλουραλισμός των όρων και η "σύγχυση" γύρω από τον ορισμό, δεν οφείλεται στην καθυστέρηση της θεωρίας να περιγράψει μια κατά τα άλλα ενιαία και σχετικά συνεκτική κοινωνική πράξη. Κυρίως αντανακλά μια έντονη εσωτερική διαμάχη για τη νοηματοδότηση και την εξέλιξη του φαινομένου.

Σύμφωνα με τους Νικολόπουλο & Καπογιάννη (2011) με τον όρο κοινωνική οικονομία ορίζουμε καταρχάς **έναν μη κερδοσκοπικό τομέα κοινωνικής χρησιμότητας-ωφελιμότητας, με (αμεσο)δημοκρατικά χαρακτηριστικά, ο οποίος βασίζεται στις αξιακές αρχές της αμοιβαιότητας, της αλληλοβοήθειας, της αλληλεγγύης.** Πρόκειται για μια έννοια, και κυρίως πρακτική, ζωντανή και δυναμική, με ποικιλόμορφα χαρακτηριστικά - οικονομικά, πολιτικά και συμβολικά - , αλλά και αντιφατικά στοιχεία που δεν αντιμετωπίζονται με νομοθετημένους ορισμούς.

Από τη δεκαετία του 1980 το φαινόμενο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας καλύπτει μια ετερογενή πραγματικότητα, η οποία αντανακλάται σε δύο τουλάχιστον βασικές προσεγγίσεις:

α) Άλλοτε η κοινωνική οικονομία είναι θεσμοθετημένη όπως για παράδειγμα στην περίπτωση των συνεταιρισμών, ενώσεων και ταμείων αλληλασφάλισης, ιδρυμάτων, συνεταιριστικών επιχειρήσεων, κοινωνικών επιχειρήσεων και τραπεζών, πολυ-εταιρικών συνεταιρισμών συλλογικού και κοινωνικού σκοπού/ συμφέροντος.

β) Άλλοτε αφορά άτυπα, αυτό-οργανωμένα δίκτυα και ενώσεις όπως για παράδειγμα είναι τα εναλλακτικά ή παράλληλα νομίσματα, τα δίκτυα τοπικών ανταλλαγών, τα νέα τοπικά δίκτυα παραγωγών-καταναλωτών και , τα δίκτυα ισοδίκαιου εμπορίου (*fair trade*)

Με άλλα λόγια άλλοτε η κοινωνική οικονομία εκφράζεται περισσότερο μέσα από μορφές που βρίσκονται πιο κοντά στο κράτος, και άλλοτε εκφράζεται μέσα από πρωτοβουλίες των πολιτών, με ισχυρά τα στοιχεία της οικονομικής αλληλοβοήθειας και αλληλεγγύης

Προτεινόμενη Δραστηριότητα

A. Το Καφέ Seva

Seva ή υπηρεσία, είναι η ανιδιοτελής προσφορά με σκοπό να καλυτερέψει ο κόσμος γύρω μας και οι άλλοι. Στο Καφέ Seva η έννοια της υπηρεσίας αποκτά τη μορφή της κατά βούληση πληρωμής σε ένα εστιατόριο όπου κάθε γεύμα μαγειρεύεται και σερβίρεται με αγάπη και όλοι οι πελάτες αντιμετωπίζονται ως μέλη της οικογένειας.

Μπείτε στην παρακάτω ιστοσελίδα:

<http://www.globalonenessproject.org/videos/sevacafe>

για να παρακολουθήσετε την ταινία, επιλέγοντας υπότιτλους στα Ρουμανικά. Η ταινία έχει διάρκεια 4:01 λεπτά. Στη συνέχεια συζητήστε σκέψεις και συναισθήματα και αναλογιστείτε αν θα μπορούσατε κι εσείς να δημιουργήσετε μια παρόμοια υπηρεσία στη γειτονιά σας ή στο χωριό σας.

B. Όχι απλά ένα κομμάτι ύφασμα

Ούτε ένα ρετάλι δεν χαραμίζεται στο Goonj, ένα εθελοντικό αστικό κέντρο ανακύκλωσης με έδρα το Νέο Δελχί το οποίο ιδρύθηκε από τον Anshu Gupta. Στην ταινία που ακολουθεί ο Gupta εξηγεί πώς στο Goonj ανακυκλώνουν ρούχα για να φτιάξουν υφάσματα, σχολικές τσάντες, πετσέτες και άλλα χρηστικά αντικείμενα για τον φτωχό πληθυσμό της Ινδίας. Μιλάει από καρδιάς για να μας εξηγήσει τι θησαυρός είναι τα άχρηστα ρούχα που έχουμε στη ντουλάπα μας και μας πιάνουν χώρο, για έναν άλλο άνθρωπο που τα χρειάζεται.

Για να παρακολουθήσετε την ταινία, μπείτε στην παρακάτω ιστοσελίδα:

http://www.globalonenessproject.org/videos/Not_Just_a_Piece_of_Cloth

Η ταινία έχει διάρκεια 4:01 λεπτά. Στη συνέχεια συζητήστε σκέψεις και συναισθήματα και αναλογιστείτε αν θα μπορούσατε κι εσείς να δημιουργήσετε ένα τέτοιο κέντρο ανακύκλωσης και επαναχρησιμοποίησης στη γειτονιά σας ή στο χωριό σας.

Σκεφτείτε τα εξής:

- * Από που μπορεί να ξεκινήσει κανείς;
- * Τι χρειάζεται;
- * Τι μπορεί να αξιοποιήσει ή πώς μπορεί η τοπική γνώση και σοφία να συμβάλει στην δημιουργία μιας εναλλακτικής επιχείρησης;

2. Κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνικές επιχειρήσεις

2.1. Ορισμός, διαφορές και χαρακτηριστικά

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ορίζονται ως επιχειρήσεις που συνδυάζουν την παραγωγή ατομικών ή συλλογικών αγαθών με βάση τις διοικητικές πρακτικές και το νομικό καθεστώς των ιδιωτικών επιχειρήσεων και με οργανωτικές πρακτικές που εξυπηρετούν μια προκαθορισμένη κοινωνική αποστολή. Επειδή πολλές από τις κοινωνικές επιχειρήσεις «δραστηριοποιούνται στην παροχή νέων υπηρεσιών, η απασχόληση που δημιουργείται μπορεί να θεωρηθεί επιπρόσθετη».

Σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο ξεχωρίζουν **δύο τύποι κοινωνικών επιχειρήσεων**:

- επιχειρήσεις των οποίων βασικός στόχος είναι η ένταξη ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες πληθυσμού και γι' αυτό απασχολούν άτομα που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες για την παραγωγή μη κοινοτικών αγαθών και προϊόντων
- επιχειρήσεις των οποίων βασικός στόχος είναι η παραγωγή και προσφορά κοινωνικών και γενικότερα συλλογικών υπηρεσιών, όπως επίσης υπηρεσιών που απευθύνονται σε μια ειδική πληθυσμιακή ομάδα ή κοινότητα

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους φορείς του τρίτου τομέα, όπως για παράδειγμα από τον παραδοσιακό τρόπο λειτουργίας των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων, ως προς τα εξής:

- Οι παραδοσιακές μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, σε αντίθεση με τις κοινωνικές επιχειρήσεις, εμπλέκονται σε δραστηριότητες, που αφορούν τη συνηγορία ή τη μετατροπή χρηματικών εκροών σε υπηρεσίες που παρέχονται δωρεάν ή που δεν καλύπτουν το κόστος παραγωγής. Δηλαδή, δεν εφαρμόζονται ανταγωνιστικές αρχές διοίκησης και λειτουργίας μιας επιχείρησης.
- Οι ίδιες οργανώσεις εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη χρηματοδότηση των δημοσίων αρχών ή άλλων μεγάλης κλίμακας οργανώσεων. Δηλαδή, έχουν μικρό βαθμό αυτονομίας.
- Οι κοινωνικές επιχειρήσεις σε πολλές περιπτώσεις ξεχωρίζουν από την καινοτομική φύση των υπηρεσιών τους και την ικανότητά τους να ικανοποιούν ανάγκες στις οποίες δεν ανταποκρίνεται το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας.

Συνοπτικά, τα πεδία που ξεχωρίζουν τις κοινωνικές επιχειρήσεις από τις παραδοσιακές μη κερδοσκοπικές οργανώσεις αφορούν:

- την παραγωγική / ανταγωνιστική ταυτότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων και την πώληση των υπηρεσιών τους σε κανονικές συνθήκες
- το βαθμό αυτονομίας από τις δημόσιες αρχές
- τα καινοτομικά χαρακτηριστικά των υπηρεσιών που παρέχονται

Επομένως, για να χαρακτηριστεί μια οργάνωση του «τρίτου τομέα» ως «κοινωνική επιχείρηση» οφείλει να είναι παραγωγική / ανταγωνιστική, να χαρακτηρίζεται από ένα υψηλό βαθμό αυτονομίας (βιωσιμότητα) και να συνεισφέρει νέες απαντήσεις ή λύσεις σε ανάγκες που δεν ικανοποιούνται από την αγορά (καινοτομική δράση).

Στη συνέχεια συνοψίζονται τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων:

- η νομική υπόσταση των κοινωνικών επιχειρήσεων διαφέρει από κράτος σε κράτος (υπάρχει δηλαδή μεγάλη ποικιλομορφία)
- οι δράσεις τους έχουν επιχειρηματικό χαρακτήρα και υπακούουν σε κριτήρια βιωσιμότητας / αποτελεσματικότητας, χωρίς ωστόσο να υποβαθμίζονται οι κοινωνικοί στόχοι της επιχείρησης
- δημοκρατική οργάνωση και λειτουργία της επιχείρησης
- συνύπαρξη οικονομικών και κοινωνικών στόχων

- κοινωνική και οικονομική αυτονομία
- δραστηριοποίηση στο πλαίσιο των κανόνων και υποχρεώσεων της αγοράς
- οικονομική βιωσιμότητα
- υψηλά επίπεδα αυτοχρηματοδότησης των δραστηριοτήτων τους
- ένταξη στην αγορά εργασίας ατόμων από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες
- κατάρτιση και αποκατάσταση των εργασιακών δεξιοτήτων των απασχολούμενων
- ανάπτυξη δεσμών συνεργασίας, εμπιστοσύνης και αλληλοϋποστήριξης μεταξύ της διοίκησης και των εργαζομένων και μεταξύ της επιχείρησης και της τοπικής κοινωνίας
- προώθηση της ισότητας και της εργασιακής ποικιλομορφίας / καταπολέμηση κάθε διάκρισης
- ανάπτυξη των δημιουργικών και παραγωγικών ικανοτήτων των ατόμων
- κάλυψη συλλογικών αναγκών που δεν καλύπτονται από το δημόσιο / ιδιωτικό τομέα μέσω της παραγωγής / παροχής παραδοσιακών ή καινοτόμων αγαθών και υπηρεσιών
- εισχώρηση των φορέων κοινωνικής δράσης στην αγορά μέσω δραστηριοτήτων έντασης εργασίας (και σε μικρότερο βαθμό έντασης κεφαλαίου)
- άμεση συμμετοχή των εργαζομένων στις υποθέσεις της επιχείρησης
- προώθηση της επιχειρηματικότητας με στόχο την πρόληψη και την αντιμετώπιση των φαινομένων αποκλεισμού
- δημιουργία ενός νέου πεδίου συνεργασίας μεταξύ των ατόμων από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, των δημοσίων φορέων σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, του ιδιωτικού τομέα και των μη κυβερνητικών οργανώσεων

2.2. Είδη κοινωνικών επιχειρήσεων

Η κατηγοριοποίηση των επιχειρήσεων συνήθως γίνεται με βάση τη νομική τους μορφή και τις κοινές αρχές που υπηρετούν. Διακρίνονται σε:

- Συνεταιρισμούς
- Εταιρείες ή κοινωνίες αλληλοβοήθειας
- Σωματεία, ενώσεις, μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς
- Ταμεία αλληλασφάλισης
- Μη κερδοσκοπικές παραγωγικές επιχειρήσεις
- Αναπτυξιακές Συμπράξεις και οργανισμούς προώθησης της απασχόλησης
- Ιδρύματα, φιλανθρωπικές, εθελοντικές και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις
- Τοπικές παραγωγικές δραστηριότητες
- Ενώσεις εθελοντικής εργασίας
- Οργανώσεις γειτονιάς
- Κοινωνικές πρωτοβουλίες για την υγεία, την παιδεία, την κατοικία και
- Εναλλακτικές τράπεζες

Υπάρχουν ωστόσο και άλλου τύπου κατηγοριοποιήσεις που στηρίζονται σε διαφορετικά, ίσως και πιο ολιστικά κριτήρια. Με βάση την πρώτη έρευνα του Ευρωπαϊκού Δικτύου για τη δράση Κοινωνικών Επιχειρήσεων (EMES Network researchers³) (1996 -

³ <http://www.emes.net/index.php?id=2>

1999), στην οποία συμμετείχαν 15 κράτη μέλη της ΕΕ, οι ερευνητές κατέληξαν σε μια προσέγγιση για τις κοινωνικές επιχειρήσεις η οποία, εκτός από τις τρεις βασικές διαστάσεις που είναι κοινώς αποδεκτές (επιχειρηματική δραστηριότητα, κοινωνικούς σκοπούς και συμμετοχική διοίκηση) περιλαμβάνει και μια σειρά άλλους δείκτες. Συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για τη δράση Κοινωνικών Επιχειρήσεων (EMES) έχει θέσει τα παρακάτω κριτήρια που διέπουν την λειτουργία μιας κοινωνικής επιχείρησης.

A) Οικονομικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων :

- * Συνεχής δραστηριότητα για την παραγωγή αγαθών ή/ και την παροχή υπηρεσιών.
- * Ανάλυση επιχειρηματικού κινδύνου.
- * Ένα ελάχιστο επίπεδο/ ποσοστό αμειβόμενης εργασίας.

B) Κοινωνικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων:

- * Εμφανής σκοπός προς όφελος της κοινωνίας (η δράση να παράγει θετικά αποτελέσματα για το σύνολο της τοπικής κοινωνίας).
- * Πρωτοβουλία που ξεκινάει από μια ομάδα πολιτών ή από οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών.

Γ) Διοίκηση κοινωνικών επιχειρήσεων:

- * Υψηλός βαθμός αυτονομίας
- * Σύστημα αποφάσεων που δεν προκρίνει την κατοχή του κεφαλαίου και στηρίζεται στην αρχή «ένα μέλος, μια φωνή»
- * Συμμετοχικός χαρακτήρας (που συμπεριλαμβάνει και τα άτομα τα οποία αφορά η δραστηριότητα) και άμεση διαδικασία λήψης αποφάσεων
- * Περιορισμένης έκτασης διανομή των κερδών

Με βάση την παραπάνω προσέγγιση εξετάστηκαν κοινωνικές επιχειρήσεις στην ΕΕ που δραστηριοποιούνται σε έναν ή περισσότερους από τους εξής τομείς: τις προσωπικές (κοινωνικές) υπηρεσίες, την κατάρτιση και (επ)ένταξη μέσω της εργασία και την τοπική ανάπτυξη. Στη συνέχεια ακολουθεί ένας συνοπτικός πίνακας που μας δίνει μια πρώτη εικόνα για τα πεδία δραστηριοποίησης στις διαφορετικές χώρες της ΕΕ (πριν την διεύρυνση που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2004). Ο πίνακας παρατίθεται ως υλικό για σκέψη και προβληματισμό και είναι ενδεικτικός και όχι αναλυτικός⁴.

⁴ Βλέπε αναλυτικότερα: DEFOURNY Jacques - EMES European Research Network, SOCIAL ENTERPRISE IN AN ENLARGED EUROPE: CONCEPT AND REALITIES
http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/Articles/Defourny/Defourny.Soc.ent.CEE.3.06.pdf

Πίνακας 1. Παραδείγματα Κοινωνικών Επιχειρήσεων

ΤΟΜΕΙΣ	ΧΩΡΕΣ	ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ
Προσωπικές - κοινωνικές υπηρεσίες	ΑΥΣΤΡΙΑ	Ομάδες Παιδιών: υπηρεσίες σε παιδιά που ενισχύονται από συλλόγους γονέων και κηδεμόνων
	ΓΑΛΛΙΑ	Οργανώσεις για παιδιά που έχουν δημιουργήσει ενώσεις και σύλλογοι γονέων: οι υπηρεσίες παρέχονται και διοικούνται από γονείς. Οι συναφείς οργανώσεις έχουν δημιουργήσει εθνικό δίκτυο (ACCEP).
	ΔΑΝΙΑ	Κοινωνικοί ξενώνες: ιδρύματα με ξενώνες που λειτουργούν ως εναλλακτικές στα παραδοσιακά ιδρύματα και παιδιά και εφήβους που αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Επικεντρώνονται στην κατάρτιση και την παροχή υπηρεσιών φροντίδας.
	ΕΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ	Συνεταιρισμοί Φροντίδας στο σπίτι: συνήθως απασχολούν τα μέλη τους, που είναι κυρίως γυναίκες που έχουν στην ευθύνη τους εξαρτημένα μέλη της οικογένειας, οι οποίες απασχολούνται με μερική απασχόληση στους συνεταιρισμούς.
	ΣΟΥΗΔΙΑ	Τοπικοί συνεταιριστικοί φορείς που λειτουργούν σε εθνικό επίπεδο (FKU). Στόχος τους είναι η επανένταξη και αποκατάσταση ατόμων με νοητικές αναπηρίες.
	ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	Συνεταιρισμοί για την κατάρτιση και επανένταξη παιδιών με αναπηρίες. Το 1985 συγχωνεύτηκαν σε μια ενιαία, εθνική συνομοσπονδία
	ΒΕΛΓΙΟ	Επιχειρήσεις που καταρτίζουν τα άτομα εντός του εργασιακού χώρου (on the job training) και επιχειρήσεις που συμβάλλουν στην ένταξη μέσω της απασχόλησης στο νότιο τμήμα της χώρας. Οι επιχειρήσεις αυτές υποστηρίζονται από την Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση, είναι προσανατολισμένες στην αγορά και επικεντρώνονται στη μακροχρόνια απασχόληση.
	ΙΤΑΛΙΑ	Συνεταιρισμοί τύπου Β που δραστηριοποιούνται στην ένταξη στην αγορά εργασία ατόμων που βιώνουν επισφάλεια (εργασιακή και κοινωνική).
	ΓΕΡΜΑΝΙΑ	Κοινωνικές επιχειρήσεις προσανατολισμένες στην αγορά οι οποίες για ένα διάστημα ενισχύονται από το κράτος. Σκοπός τους είναι να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη, ενώ στοχεύουν στην κοινωνική και εργασιακή ένταξη των μακροχρόνια ανέργων. Οι θέσεις εργασίας δημιουργούνται είτε σε υφιστάμενες ιδιωτικές επιχειρήσεις ή σε νέες επιχειρήσεις (κατά την φάση της ίδρυσής τους).
Κατάρτιση και ένταξη μέσω της απασχόλησης	ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	Ενώσεις και κοινοπραξίες σπανιότερα που συμβάλλουν στην ένταξη των μελών τους μέσω απασχόλησης και οικονομικών δραστηριοτήτων σε ποικίλα πεδία: περιβαλλοντικές δραστηριότητες, γεωργία, οικοδομές, ανακύκλωση, κ.λπ. Οι περισσότερες υλοποιούν πιλοτικά προγράμματα που επιδοτούνται από το κράτος.
	ΙΣΠΑΝΙΑ	Επιχειρήσεις ένταξης μέσω απασχόλησης για άτομα με αναπηρίες ή άτομα που είναι κοινωνικά αποκλεισμένα. Και στις δύο περιπτώσεις ο στόχος είναι η διασφάλιση πρόσβασης σε μεταβατική απασχόληση που έχει σχεδιαστεί έτσι ώστε να συμβάλει στην ένταξη των ατόμων στη συμβατική / τυπική αγορά εργασίας και όχι σε προστατευμένες θέσεις απασχόλησης.

ΤΟΜΕΙΣ	ΧΩΡΕΣ	ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ
Τοπική ανάπτυξη	ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	Συνεταιρισμοί απασχόλησης που οργανώθηκαν σε εννέα Συνεταιριστικές Αναπτυξιακές Εταιρείες από την Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση. Συνιστούν σημαντικό εργαλείο για την οικονομική ανάπτυξη σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Διαφέρουν από τους παραδοσιακούς συνεταιρισμούς εργαζόμενων στο ότι αναθέτουν με υπεργολαβία τις υπηρεσίες των μελών τους σε άλλες επιχειρήσεις.
	ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ/ ΟΛΛΑΝΔΙΑ	"Επιχειρήσεις διαχείρισης γειτονιάς": ανεξάρτητες επιχειρήσεις που αναπτύσσουν υπηρεσίες γεινιάσης/ σε επίπεδο γειτονιάς, παρέχουν τη δυνατότητα στους κατοίκους μειονεκτουσών/ υποβαθμισμένων περιοχών να απασχολούνται είτε στη συντήρηση/ βελτίωση ιδιωτικών κατοικιών και υποδομών, είτε σε κοινωνικές υπηρεσίες της γειτονιάς.
	ΕΛΛΑΔΑ	Αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί: συνεταιρισμοί που έχουν δημιουργηθεί από γυναίκες που ζουν σε αγροτικές περιοχές όπου υπάρχει η δυνατότητα τουριστικής ανάπτυξης. Παρέχουν υπηρεσίες στέγασης (ξενώνες, πανσιόν), διατροφής και παράγουν χειροτεχνίες και τοπικά προϊόντα (διατροφής).
	ΙΡΛΑΝΔΙΑ	Τοπικές αναπτυξιακές επιχειρήσεις με ποικίλα νομικά status: παρέχει πλήθος υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα κοινωνική κατοικία, ένταξη μέσω απασχόλησης, πιστωτικές ενώσεις, υπηρεσίες γειτονιάς, κ.α.

Στη συνέχεια παρατίθενται **παραδείγματα πρακτικών αλληλεγγύης και πρωτοβουλιών μικρής κλίμακας που αναπτύχθηκαν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα ως απάντηση στην κρίση και την όξυνση του κοινωνικού αποκλεισμού**. Για παράδειγμα, όταν υπάρχει έλλειψη χρημάτων οι τοπικές κοινότητες μπορούν να στραφούν στην αλληλέγγυα ανταλλαγή χωρίς χρήματα και στα χαριστικά παζάρια. Όταν υπάρχει έλλειψη τροφής μπορούν να στραφούν στην αυτοκαλλιέργεια, τους αυτό-διαχειριζόμενους κήπους και διατήρηση παραδοσιακών σπόρων, αλλά και στις συλλογικές κουζίνες. Όταν αυξάνεται η ανεργία οι τοπικές κοινότητες μπορούν να στραφούν στους συνεταιρισμούς και τις εργασιακές κολεκτίβες, όταν υπάρχει έλλειψη στέγασης να στραφούν στις κοινωνικές καταλήψεις στέγης και στις οίκο-κοινότητες.

Ακολουθεί μια **καταγραφή των κυριότερων ελληνικών πρωτοβουλιών** που αποτελούν ένα άλλο κόσμο, πέρα από την κρίση και διαθέτουν ιστοσελίδα:

ΤΟΠΙΚΑ ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ, ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΑ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ- ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ

- Δίκτυο Φασούλι (Αττική), www.fasouli.wordpress.com
- Πανελλαδικό Δίκτυο Ανταλλαγής Αγαθών και Υπηρεσιών Χωρίς Χρήματα του Πελίτι, www.peliti.gr/pages/panelladiko_diktio.htm
- Τράπεζα χρόνου πλατείας Συντάγματος, www.time-exchange.gr
- Τράπεζας Χρόνου & Αλληλεγγύης Μοσχάτου, www.mesopotamia.gr/trapeza_xronou.htm

- Σύστημα Μονάδων Κοινωνικών Ανταλλαγών Λυκόβρυσης-Πεύκης, pelykoia.wordpress.com
- LETS NET (Ηράκλειο), www.lets.net.gr
- Δίκτυο Ανταλλαγών Χανίων, www.diktyoantallagonxanion.gr
- Ομάδα Τσουκνίδα (Ρέθυμνο), <http://tsouknidarethymno.gr>
- Καερέτι - Εναλλακτική οικονομία Ιεράπετρας, www.kaereti.gr
- Συριανό Δίκτυο ανταλλαγής υπηρεσιών και προϊόντων, sanosyros.wordpress.com
- Τράπεζα Ελεύθερου Χρόνου - Δίκτυο Ανταλλαγής Υπηρεσιών δήμου Λαμιέων, www.lamia-city.gr/netexchange.php
- Ανταλλακτικό Δίκτυο Βέροιας, antalaktikoveria.blogspot.com
- Δίκτυο Ανταλλαγών του Ν. Πιερίας, noe.motherearth.gr/index.php?location=el&screen=welcome
- Οβολός (Πάτρα), www.ovolos.gr
- Μπουτσούνι ανταλλακτικό δίκτυο Κέρκυρας, boutsouni.blogspot.com
- Εναλλακτική Μονάδα Ροδόπης (ΕΜΡΟ), www.emro.gr
- Δίκτυο Ανταλλαγών και Αλληλεγγύης της Μαγνησίας (ΤΕΜ), www.tem-magnisia.gr
- ΤΕΜ- Φθιώτιδας, www.tem-fthiotidas.gr
- Δίκτυο Ανταλλαγής Εργασίας και Προϊόντων (ΔΑΕΠ) Κέρκυρας, <http://diktyodaep.wordpress.com>
- Σανό Σύρος, <http://sanosyros.wordpress.com>
- Λόγω τιμής, www.logo-timis.gr
- Ηλιόχωρος, www.iliohoros.gr/pazari/antallagi/prosfero1/igeia.shtml
- "Ανταλλακτική Οικονομία", www.antallaktiki.gr
- Xariseto.gr "χωρίς ευρώ", <http://www.xariseto.gr/viewforum.php?f=304>
- Συνεταιριστική Παράκαμψη Μεσαζόντων, ΣΠΑΜΕ, <http://synpames.gr>, <http://spame.tumblr.com>
- Δίκτυο Αγροτών - Καταναλωτών Αγροναύτες, <http://agronaftes.blogspot.com>
- Δώσε Πάρε, <http://dwsepare.ning.com>
- Ομοτράπεζοι, <http://omotrapezoi.blogspot.com>

- Κίνημα αλληλέγγυας συναλλαγής παραγωγού καταναλωτή, <<ΥΝΙ ΠΙΡΟΥΝΙ>> (Χανιά), www.inipirouni.gr

ΧΑΡΙΣΤΙΚΑ ΠΑΖΑΡΙΑ

- Σκόρος, www.skoros.espiv.net
- Μην το πετάς, χάρισε το, www.xarisetto.gr
- Χαρίζω, www.xarizo.blogspot.com
- Δίκτυο Freecycle, freecycle.wikispaces.com/freecycle_gr
- Ηλιόχωρος, www.iliohoros.gr/pazari/

ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

- Ο Σπόρος, www.sporos.org
- Ομάδα Εναλλακτικού και Αλληλέγγυου Εμπορίου "Nosotros", enallaktiko-emporio.blogspot.com
- Εμείς και ο Κόσμος, www.nuestromundo.gr
- Terra Verde Χανιά, <http://terraverdexania.blogspot.com>,
- La Candona, www.lacandona.gr

ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΚΟΛΕΚΤΙΒΕΣ

- Το παγκάκι, www.pagkaki.org
- Κολεκτίβα Ζερμινάλ, www.kolektivagerminal.blogspot.com
- Belleville sin patron, www.belleville-sin-patron.blogspot.com
- Collective courier, www.collectivecourier.gr
- Συν-άπειρο, www.synapeiro.gr
- Συνεταιρισμός Αλληλέγγυας Οικονομίας "Συν-Αλλοις", <http://synallois.org>
- Κολεκτίβα Κυψέλη, <http://colectivakipseli.wordpress.com>

ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΟΙ, ΑΥΤΟ-ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟΙ ΠΟΛΥΧΩΡΟΙ

- Το κουκούτσι, <http://koukoutsu.enallaktika.gr>
- Συνεταιριστικό καφενείο Ακαδημίας Πλάτωνα, www.european-village.org
- Nosotros, www.nosotros.gr
- Μικρόπολις, <http://micropolis-socialspace.blogspot.com>

ΟΙΚΟΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

- Τοπικοποίηση, <http://topikopoiisi.blogspot.com>
- Το δέντρο, <http://todendro.blogspot.com>
- Οικοκοινότητα Κύτταρο Νέας Γης, <http://kyttaronewearth.webs.com>
- Κοινότητα Ουτοπία, <http://koinotita-utopia.blogspot.com>
- Κίνησης για τη Δημιουργία Οικοκοινότητας, www.oikokoinotita.gr
- Telaithrion free and real, <http://telaithrion.freeandreal.org>
- Άλλος τρόπος, <http://allostropos.blogspot.com>
- Οικολογικά χωριά, <http://oikokoinotita.blogspot.com>
- Δρόμοι σύνθεσης, <http://dromoisynthesis.wordpress.com>

ΦΥΣΙΚΕΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΕΣ, ΣΠΟΡΕΙΑ, ΑΣΤΙΚΟΙ ΑΓΡΟΙ

- Βοτανικός Κήπος Πετρούπολης,, www.votanikoskipos.blogspot.com
- Αγρός, <http://eleftherosagros.blogspot.com>
- Πάρκο Ναυαρίνου, www.parkingparko.blogspot.com
- Αυτοδιαχειριζόμενος Αγρός Ελληνικού, <http://agroselliniko.blogspot.com>
- Αστικός αγρός Χαλανδρίου, www.astikosagrosx.blogspot.com
- Ομάδα Αστικών & Περιαστικών Καλλιεργειών (ΠΕΡ.ΚΑ.), <http://perka.oneirografos.net>
- Δίκτυο Οικοκοινότητα, <http://oikodiktyo.espivblogs.net>
- Σκαλιστήρι, <http://skalistiri.wordpress.com>
- Κέντρο Φυσικής Καλλιέργειας,, www.naturalfarming.eu
- Περμακουλτούρα, www.permaculture.gr/gr/
- Καγκουρό, www.kangouro.gr
- Permaculture in Greece, <http://permaculture-greece.org>

ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΗΡΙΑ ΣΠΟΡΩΝ

- Το Πελίτι, www.peliti.gr
- Σπόρι Λήμνου, www.sporilimnou.blogspot.com

- Αιγίλοπας, www.aegilops.gr
- Αρχιπέλαγος (τράπεζα σπόρων), www.archipelago.gr
- Ηλέσιον, www.helession.gr

ΦΥΣΙΚΗ ΔΟΜΗΣΗ

- Φυσική δόμηση cob, www.cob.gr
- Σαλίγκαρος, www.saligaroi.blogspot.com
- Free and Real, www.freeandreal.org
- Ομάδα πηλοΐκο, www.piliko.gr

ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ

- Ηλιόσποροι, www.iliosporoi.net
- Κενό δίκτυο, <http://voidnetwork.blogspot.com>
- State of nature, www.state-of-nature.gr
- Λοκροί στο δάσος, <http://lokroi-dasos.blogspot.com>
- Από Κοινού - Κίνηση Αποανάπτυξης Τρικαλινών Πολιτών, <http://apokoinou.com>

ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΚΟΥΖΙΝΕΣ

- Xanadu, <http://xanadu.espivblogs.net/>
- Συλλογική Κουζίνα Στεκιού Μεταναστών ELCHEf, <http://tsamadou13-15.espivblogs.net>
- Συλλογική Κουζίνα Αυτόνομου Στεκιού, <http://autonomosteki.espivblogs.net>
- Συλλογική Κουζίνα κατάληψης Σκαραμαγκά, <http://pat61.squat.gr>

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

- Σχολείο για τη μάθηση της ελευθερίας, <http://sxoleio12.wordpress.com>
- Αυτοοργάνωση στην εκπαίδευση, <http://ekpaideysi.espivblogs.net>

ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΖΟΜΕΝΗ ΤΕΧΝΗ

- Ορίζοντας γεγονότων, <http://orizontasgegonotwn.blogspot.com>
- Another world is here- the Caravan project, www.anotherworldishere.com

- Ecoart, www.ecoart.gr
- Cheap art, www.cheapart.gr
- Τράπεζα τέχνης, <http://trapezatehnis.blogspot.com>
- Πλατφόρμες, <http://www.platformes.blogspot.com>

ΟΙΚΟΓΙΟΡΤΕΣ

- Πανελλαδική Οικογιορτή, <http://oikogiorti.gr>
- Οικογιορτή Βόλος, <http://oikogiortivolos.blogspot.com>
- Οικογιορτή Θεσσαλονίκης, <http://oikogiorti2011.gr>
- Οικογιορτή Ηρακλείου Κρήτης, εν οίκω, <http://en-oiko.blogspot.com>
- Οικογιορτή Μαραθώνα, <http://marathonecofestival.wordpress.com>

ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ

- Ένας άλλος κόσμος, www.enasalloskosmos-community.net

2.3. Μοντέλα κοινωνικών επιχειρήσεων

2.3.1. Συνεταιρισμοί

Στη σύγχρονη μικτή οικονομία της αγοράς υπάρχει ένα μοντέλο επιχείρησης που προσδιορίζεται κυρίως από τις ανάγκες των ανθρώπων να χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες που παρέχει η επιχείρηση και όχι τόσο από τις επενδύσεις κεφαλαίων. Σύμφωνα με τον ορισμό της διεθνούς συνεταιριστικής συμμαχίας (I.C.A), ο συνεταιρισμός είναι μια αυτόνομη ένωση προσώπων που συγκροτείται εθελοντικά για την αντιμετώπιση των κοινών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών αναγκών και επιδιώξεών τους, διαμέσου μιας συνιδιοκτήτης και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης.

Τα βασικά χαρακτηριστικά ενός συνεταιρισμού είναι:

- Η διαίρεση του κεφαλαίου σε “μερίδες”, το ύψους των οποίων καθορίζεται από τα ίδια τα μέλη (δεν υπάρχουν περιορισμοί προς τα πάνω ή προς τα κάτω για το απαραίτητο κεφάλαιο του συνεταιρισμού).
- Συγκεκριμένοι πλην όμως απλοί όροι σύστασης και δημοσιότητας κατά την ίδρυσή του αλλά και καθ’ όλη τη διάρκεια της ζωής του.
- Η ορισμένη διάρκειά του.
- Μικρή ευθύνη των συνεταίρων η οποία συνδέεται με το ύψος του εταιρικού μεριδίου.
- Η λήψη αποφάσεων κατά πλειοψηφία (πλέον του μισού του συνόλου αριθμού των εταίρων) και ισότιμη συμμετοχή όλων των μελών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, με δεδομένο ότι η ψήφος κάθε συνεταίρου είναι ισότιμη.
- Η ύπαρξη δύο οργάνων, δηλαδή της Γενικής Συνέλευσης των εταίρων και του Διοικητικού Συμβουλίου.

- Η δυνατότητα της ελεύθερης και εθελοντικής ένωσης και της απόσυρσης από την επιχείρηση.
- Η δίκαιη διανομή των οικονομικών αποτελεσμάτων. Τα κέρδη διατίθενται σύμφωνα με όσα ορίζει το καταστατικό κάθε συνεταιρισμού. Τα κέρδη μπορούν να επενδυθούν, να αποδοθούν στα μέλη ή να διατεθούν για υποστήριξη άλλων δραστηριοτήτων του συνεταιρισμού.
- Οι συνεταιρισμοί στηρίζονται στις αξίες της αυτοβοήθειας, της συνευθύνης, της δημοκρατίας, της ισότητας, της ισοτιμίας και της αλληλεγγύης.
- Τα μέλη των συνεταιρισμών στηρίζονται στις ηθικές αξίες της εντιμότητας, της διαφάνειας, της κοινωνικής υπευθυνότητας και της φροντίδας για τους άλλους.
- Οι συνεταιρισμοί εργάζονται για τη βιώσιμη ανάπτυξη των κοινοτήτων τους με πολιτικές που εγκρίνονται από τα μέλη τους.

Από το σύνολο των προαναφερόμενων χαρακτηριστικών μεγάλη σημασία έχουν τα εξής:

- ο μεταβλητός αριθμός των συνεταίρων (τουλάχιστον 5-7 άτομα αρχικά).
- το μεταβλητό του κεφαλαίου και
- ο μη κερδοσκοπικός σκοπός του συνεταιρισμού.

Συνήθως **τους συνεταιρισμούς τους διακρίνουμε στις εξής κατηγορίες:**

- Γεωργικούς και Αστικούς συνεταιρισμούς
- Παραγωγικούς, Καταναλωτικούς, Προμηθευτικούς και Πιστωτικούς
- Αναγκαστικούς και Ελεύθερους συνεταιρισμούς
- Ένωση συνεταιρισμών, Ομοσπονδία και Συνομοσπονδία συνεταιρισμών

2.3.2. Εταιρία περιορισμένης Ευθύνης

Η Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης αποτελεί ενδιάμεσο τύπο μεταξύ των προσωπικών και κεφαλαιουχικών εταιριών. Η Ε.Π.Ε από οικονομική άποψη προορίζεται για επιχειρήσεις μεσαίου μεγέθους και με τον εταιρικό αυτό τύπο αποφεύγονται τα μειονεκτήματα που παρουσιάζουν οι προσωπικές και οι κεφαλαιουχικές εταιρίες.

Στην Ε.Π.Ε οι εταίροι ευθύνονται περιορισμένα μέχρι το ποσό της εισφοράς τους και για τις εταιρικές υποχρεώσεις ευθύνεται μόνο η εταιρία μέσω της περιουσίας της. Συγκεκριμένα το εταιρικό κεφάλαιο χωρίζεται σε εταιρικά μερίδια και κάθε εταίρος ευθύνεται μέχρι του ποσού της εισφοράς του. Η ονομαστική αξία του κάθε μεριδίου πρέπει να είναι τουλάχιστον τριακονταπλάσιο ή πολλαπλάσιο αυτού. Το ελάχιστο ποσό για τη σύσταση της ΕΠΕ ορίζεται από το νόμο και καταβάλλεται εξ' ολοκλήρου κατά την σύσταση. Εισφορές σε είδος επιτρέπονται αλλά δεν πρέπει να υπερβαίνουν το 1/2 της αξίας του (ελάχιστου ποσού που απαιτείται για τη σύσταση της ΕΠΕ) κεφαλαίου.

Τα **βασικά χαρακτηριστικά** της είναι ίδια με αυτά της Ανώνυμης Εταιρίας. Ειδικότερα:

- Η διαίρεση του κεφαλαίου σε «μερίδες συμμετοχής» καθεμία εκ των οποίων αποτελείται από εταιρικά μερίδια, από τα οποία το καθένα δεν μπορεί να είναι μικρότερο του ποσού που ορίζει ο σχετικός νόμος (για παράδειγμα στην Ελλάδα είναι 30€).
- Συγκεκριμένοι όροι δημοσιότητας κατά την ίδρυσή της αλλά και σε όλη τη διάρκεια ζωής της.
- Η ορισμένη διάρκειά της.
- Η περιορισμένη ευθύνη των εταίρων.

- Η λήψη αποφάσεων κατά πλειοψηφία πέρα του μισού του όλου του αριθμού των εταίρων, που εκπροσωπούν πλέον του μισού του όλου εταιρικού κεφαλαίου.
- Η ύπαρξη δύο οργάνων, της Γενικής Συνέλευσης των εταίρων και του Διαχειριστή.

2.3.3. Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης (ΚοιΣΠΕ)

Αποτελούν μία μορφή κοινωνικής επιχείρησης που μάλιστα ανήκει στην κατηγορία της «Κοινωνικής Επιχείρησης Ένταξης». Οι ΚοιΣΠΕ συνιστούν μια πρωτοπόρο νομική και οικονομική μορφή κοινωνικής επιχείρησης στον ευρωπαϊκό χώρο που θεσπίστηκε το 1999, μετά τον ιταλικό (1991) και βελγικό νόμο (1995). Ασφαλώς, θα μπορούσε να καλύπτει πολλές ομάδες του πληθυσμού και να μην αποβλέπει στην κοινωνικο-οικονομική ενσωμάτωση και την επαγγελματική ένταξη ιδίως των ατόμων με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Όμως, η υιοθέτηση της συγκεκριμένης νομοθετικής πολιτικής είναι απόρροια: α) του γνωστού φαινομένου στη θεσμική ιστορία των συνεταιρισμών, της δυσχέρειας δηλ. θέσπισης ενιαίου ρυθμιστικού πλαισίου για τους συνεταιρισμούς με ειδικές αποκλίνοσες διατάξεις ως προς τα διαφορετικά είδη των συνεταιρισμών, β) της ενδυνάμωσης του κανονιστικού ρόλου του καταστατικού τους και γ) της ιδιοτυπίας του συγκεκριμένου νομικού προσώπου που συνιστά τόσο μια συνεταιριστική ένωση προσώπων όσο και μονάδα ψυχικής υγείας.

Σκοπός του είναι «η κοινωνικο-οικονομική ενσωμάτωση και η επαγγελματική ένταξη των ατόμων με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα και συμβολή στη θεραπεία τους και στην κατά το δυνατόν οικονομική τους αυτάρκεια».

Είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου με περιορισμένη ευθύνη των μελών τους, έχουν εμπορική ιδιότητα, εφόσον επινοήθηκαν ως προς τη νομική μορφή κατά το πρότυπο των αστικών συνεταιρισμών Π.Ε. και είναι ταυτόχρονα μονάδα ψυχικής υγείας που ανήκει στους τομείς ψυχικής υγείας, επειδή ακριβώς η θεωρητική της σύλληψη πληροί τους όρους της αποκατάστασης, καθώς και της κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης. Οι ΚοιΣΠΕ αναπτύσσουν οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα και μπορούν ταυτόχρονα να είναι παραγωγικοί, προμηθευτικοί, καταναλωτικοί κ.α.

2.3.4. Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες (ΑΜΚΕ)

Είναι φορείς εταιρικής δραστηριότητας των οποίων το χαρακτηριστικό είναι η μη διανομή κερδών στους εταίρους κατά το τέλος της χρήσης. Τα κέρδη επενδύονται και πάλι στην εταιρεία με στόχο την προαγωγή των στόχων της όπως αυτοί καθορίζονται από το καταστατικό της. Οι εισφορές των εταίρων μπορούν να συνίστανται σε εργασία, σε χρήματα ή σε είδη, καθώς και σε άλλη παροχή.

Τα όργανα διοίκησης, η διαχείριση των εταιρικών υποθέσεων ανήκει σε όλους εκτός αν έχει ανατεθεί σε έναν ή σε μερικούς, χρειάζεται η συναίνεση των εταίρων

Προτεινόμενη Δραστηριότητα

A. Το διαδίκτυο ως εργαλείο μάθησης, ανταλλαγής και ενημέρωσης

Αξιοποιήστε το διαδίκτυο για να μάθετε περισσότερα για τις κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Ποια βρίσκεται πιο κοντά στα ενδιαφέροντά σας; Ποια θεωρείτε πιο ενδιαφέρουσα; Επιλέξτε μία ή περισσότερες επιχειρήσεις ή ΜΚΟ και επικοινωνήστε μαζί

τους για να μάθετε περισσότερα για το πώς ξεκίνησαν, τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν και τους τρόπους που επινόησαν για να τις ξεπεράσουν. Προσκαλέστε μέλη της κοινωνικής επιχείρησης για να ανταλλάξετε προβληματισμούς, εμπειρίες και σκέψεις, για να τους συμβουλευτείτε και να δικτυωθείτε μαζί τους.

B. Μια διαφορετική οργάνωση που συνδυάζει έναν κοινωνικό σκοπό με μια εμπορική δραστηριότητα

Η ΝΤΟΥΛΑΠΑ ΤΗΣ ΑΔΕΡΦΗΣ ΜΟΥ

μια κοινωνική επιχείρηση του BWSS (Δομή Υποστήριξης Κακοποιημένων Γυναικών) που υποστηρίζει την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών

Το BWSS δημιουργήθηκε το 1979 στο Βανκούβερ του Καναδά και έκτοτε έχει αναπτυχθεί σε μια δυναμική φεμινιστική οργάνωση που μάχεται κατά της βίας κατά των γυναικών. Στόχος τους είναι η εξάλειψη όλων των μορφών βίας κατά των γυναικών και η παροχή υποστήριξης και συνηγορίας στις γυναίκες που έχουν βιώσει βία, η κατάρτιση και εκπαίδευση για την πρόληψη της βίας και η προώθηση των αναγκαίων νομοθετικών μεταρρυθμίσεων.

Στο πλαίσιο των προσπαθειών για την ενίσχυση των μηδενικών απορριμμάτων και της οικολογικής μόδας υποστηρίζουν το κίνημα της λιτής ζωής προκειμένου οι γυναίκες, τα παιδιά και οι άνδρες να έχουν πρόσβαση σε όμορφα και φθηνά είδη ρουχισμού. Τα έσοδα από τις πωλήσεις των ρούχων χρηματοδοτούν τις υπηρεσίες πρόληψης και παρέμβασης που παρέχει η οργάνωση BWSS η οποία υποστηρίζει περί τις 10.000 γυναίκες ετησίως.

Η οργάνωση BWSS επιδιώκει να καλύψει τις ανάγκες των γυναικών σε τοπικό επίπεδο με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους. Η κοινωνική επιχείρηση είναι ένας από τους τρόπους που αξιοποιούνται και περιλαμβάνει το πρόγραμμα λιανικού εμπορίου και το κατάστημα ρούχων με την ονομασία "Η Ντουλάπα της Αδερφής μου" (My Sister's Closet).

"Η Ντουλάπα της Αδερφής μου" είναι μια τοπική μπουτίκ όπου πωλούνται ρούχα διαφορετικών τεχνοτροπιών και μόδας η οποία είναι ανοιχτή 7 ημέρες τη βδομάδα και απασχολεί 40 εθελόντριες. Επίσης η μπουτίκ λειτουργεί και ως τόπος συνάντησης των γυναικών και ευαισθητοποίησης κατά της βίας. Είναι ένας ασφαλής και φιλικός χώρος της τοπικής κοινότητας όπου γίνονται ενημερωτικές συναντήσεις και εκδηλώσεις ευαισθητοποίησης εκδηλώσεις για τη συγκέντρωση χρημάτων με στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας και την ενίσχυση των δραστηριοτήτων της οργάνωσης BWSS.

Στην "Ντουλάπα της Αδερφής μου", μπορεί κανείς να βρει ελαφρώς μεταχειρισμένα, ανακυκλωμένα, βίνταζ και οικολογικά ρούχα σε ποικιλία στυλ και μεγεθών για γυναίκες και άνδρες. Όλα τα είδη ρουχισμού και τα αξεσουάρ δωρίζονται από μέλη της τοπικής κοινότητας, λιανέμπορους και κινηματογραφικές εταιρίες. Επίσης "Η Ντουλάπα της Αδερφής μου" υποστηρίζει γυναίκες καλλιτέχνιδες που ζουν στην περιοχή παρέχοντας χώρο για εκθέσεις και για προώθηση των προϊόντων και έργων τέχνης που φτιάχνουν (π.χ.

κούκλες, κάρτες, κουμπιά, τσάντες, κοσμήματα, αξεσουάρ, κ.λπ.) συμβάλλοντας στην οικονομική τους ανεξαρτησία και την καλλιτεχνική τους έκφραση.

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την οργάνωση BWSS επισκεφθείτε την ιστοσελίδα τους: <http://www.bwss.org/>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ή ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ

1. Το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο και η υφιστάμενη κατάσταση

Συνοψίζοντας τις βασικές διαστάσεις του συνολικότερου κοινωνικό-πολιτικού τοπίου που διαμορφώνεται στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και της Ελλάδας και το οποίο επηρεάζει πολιτικές, πολιτειακά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάδυση νέων, πιο περιοριστικών όρων για την πρόσβαση και άσκηση των δικαιωμάτων κοινωνικής και εργασιακής ένταξης, σχηματικά θα λέγαμε ότι είναι οι εξής:

- Η σοβαρή οικονομική και κοινωνική κρίση του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού που αποκτά διαστάσεις μόνιμης κατάστασης και καθίσταται τρόπος ζωής σε συνδυασμό με την "απο-δημοκρατικοποίηση" της Ευρώπης ή ενός "κρατισμού χωρίς το κράτος" (Balibar, 2010), οι οποίες πραγματώνονται στο πλαίσιο μιας μακροχρόνιας αναδιευθέτησης του πολιτικού χώρου στην δυτική και την ανατολική Ευρώπη καθώς και στο πλαίσιο και ενός νέου τύπου πόλωσης.
- Το γεγονός ότι η κρίση δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά και πολιτισμική και κυρίως ηθική. Η άνοδος των νεοφιλελεύθερων μορφών κυβερνητικότητας⁵ (και οι οποίες συνεπάγονται συρρίκνωση του δημόσιου τομέα μέσω της ιδιωτικοποίησης κοινωφελών πόρων, αγαθών και υπηρεσιών, εξάλειψη των ατομικών δικαιωμάτων περί ιδιωτικότητας των πολιτών μέσω της ιδιωτικοποίησης της εκτελεστικής εξουσίας), η οποία βασίζεται και προάγει την ανταγωνιστικότητα, καθώς και την ιδέα για την οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ στη βάση ενός νέου Συμφώνου Ανταγωνιστικότητας, το οποίο ουσιαστικά συνιστά πρόταση για «συνταγματοποίηση» της νεοφιλελεύθερης νόρμας (Σεβαστάκης, 2011) και κυρίως ενός συστήματος κοινωνικής πειθάρχησης (Dardot & Laval, 2011). Με άλλα λόγια, το γεγονός ότι η κρίση γίνεται πλέον ευκαιρία για την κατασκευή ενός «νεοφιλελεύθερου υποκειμένου» και για τη βιοπολιτική εγχάραξη της νόρμας στη ζωή ατόμων και κοινωνικών θεσμών.
- Από την άλλη, ως πολιτικό πρόγραμμα η Ευρώπη φαίνεται να πνέει τα λοίσθια. Σύμφωνα με τον Balibar "... το κατά πόσον η Ευρώπη λειτουργεί ως αποτελεσματικό σύστημα αλληλεγγύης μεταξύ των μελών για να τα προστατέψει από τους 'συστημικούς κινδύνους', ή απλώς θέτει ένα θεσμικό πλαίσιο για την προώθηση μεγαλύτερου ανταγωνισμού μεταξύ τους, θα καθορίσει το μέλλον της Ευρώπης ως πολιτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής οντότητας" (Balibar, 2010).
- Και τέλος, η αποτυχία του πολυπολιτισμικού μοντέλου - σύμφωνα και με τον πρωθυπουργό του Ενωμένου Βασιλείου D. Cameron 2011⁶, με το αιτιολογικό ότι απειλεί την κοινωνική συνοχή και μπορεί να οδηγήσει σε εξτρεμισμό. Ή σαφέστερα, η αντικατάσταση αυτού του μοντέλου από τη σύγχρονη φιλελεύθερη πολυπολιτισμικότητα ως εμπειρία του Άλλου που στερείται τη Διαφορετικότητά του και γίνεται ο "ντεκαφεϊνέ Άλλος" (the decaffeinated Other" Zizek, 2010). Σύμφωνα με το Zizek (2010) πρόκειται για μια κατ' επίφαση νέα και φιλελεύθερη

⁵ Gouvernamentalité σύμφωνα με τον FOUCAULT M., (1987), Η αρχαιολογία της γνώσης, Αθήνα: Εξάντας.

⁶ State multiculturalism has failed, says David Cameron, 5/2/2011, BBC, <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12371994>

πολυπολιτισμικότητα, που πίσω από το ανθρώπινο πρόσωπό της κρύβει τη βαρβαρότητα ή ένα είδος "ρωμαλέου φιλελευθερισμού" ("*muscular liberalism*" Cameron 2011⁷) που θα επινοήσει λύσεις προωθώντας μια κοινή και ενιαία "εθνική ταυτότητα", θεωρητικά ανοιχτή σε όλους, αλλά επί της ουσίας κλειστή σε όποιον δεν εμπίπτει στο κυρίαρχο εθνικό πρότυπο.

Παράλληλα, παρατηρούμε ότι στο πλαίσιο της ΕΕ η **απασχόληση** προσεγγίζεται κυρίως, αν όχι και αποκλειστικά, ως εργαλείο ανάπτυξης και λιγότερο ως κλειδί για την κοινωνική συνοχή και την ένταξη. Παράδειγμα συναφές συνιστά η **Ευρωπαϊκή Ατζέντα για Νέες Δεξιότητες και Θέσεις Εργασίας**⁸, η οποία πρόκειται σύντομα να εγκριθεί από το Ευρωκοινοβούλιο και το Συμβούλιο Απασχόλησης, Κοινωνικής Πολιτικής, Υγείας και Καταναλωτικών Θεμάτων⁹ και η οποία σε επίπεδο ΕΕ συνιστά τη συμβολή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στον στόχο που τίθεται για τα ποσοστά απασχόλησης του πληθυσμού μέχρι το 2020 (δηλαδή, 75% σε επίπεδο ΕΕ). Παρά τις αλλαγές που έχουν προκύψει σε μια σειρά θέματα (υποστηριζόμενα μεταξύ των άλλων και από το ΕΑΡΝ¹⁰), όπως για παράδειγμα είναι:

- η σημασία που αποδίδεται στην αυξημένη κοινωνική προστασία και τα επιδόματα για την εξάλειψη της φτώχειας
- η έμφαση στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στην πλευρά της ζήτησης για εργασία
- τα κίνητρα για την ποιότητα της εργασίας στα οποία αναφέρονται ρητά οι υποστηριζόμενες διαδρομές προς την αγορά εργασίας
- η αύξηση της ασφάλειας και όχι μόνο της ευελιξίας
- η ενίσχυση της δια βίου μάθησης, εντός και εκτός αγοράς εργασίας
- η επικέντρωση σε μετανάστες και εθνοτικές μειονότητες, συμπεριλαμβανομένων των Ρομά
- η αναγνώριση της σημασίας των υπηρεσιών φροντίδας και υγείας, καθώς και των άλλων κοινωνικών υπηρεσιών
- η συμπερίληψη των ΜΚΟ μεταξύ των άμεσα εμπλεκόμενων, καθώς και οι σαφείς αναφορές στους στόχους των Διαρθρωτικών Ταμείων που αφορούν συγκεκριμένες ευπαθείς πληθυσμιακές ομάδες

υπάρχουν σοβαρά κενά και αδυναμίες στη συνολικότερη προσέγγιση οι οποίες κυρίως έχουν να κάνουν με το γεγονός ότι η απασχόληση θεωρείται εργαλείο ανάπτυξης. Για παράδειγμα, **δεν προβλέπεται εκτίμηση των κοινωνικών επιπτώσεων που θα έχουν οι πολιτικές απασχόλησης**, ενώ φαίνεται πως η Επιτροπή δεν ενδιαφέρεται να διερευνήσει τη **θετική αλληλεπίδραση μεταξύ απασχόλησης και φτώχειας**, που θα διασφάλιζαν μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή και ανάπτυξη για το σύνολο των πολιτών. Επίσης, είναι ελάχιστες οι ενδείξεις για την ενσωμάτωση της **Στρατηγικής για την Ενεργητική Ένταξη** (Active Inclusion Strategy) παρά τη συνάφειά της με την ασφάλεια και την αξιοπρέπεια των ατόμων, τόσο εντός, όσο και εκτός της αγοράς εργασίας. Η έννοια της ποιότητας εργασίας περιορίζεται στην υγεία και την ασφάλεια στην εργασία, χωρίς να λαμβάνει υπόψιν άλλες ουσιαστικές διαστάσεις της εργασίας, όπως είναι οι αμοιβές και η ασφάλεια των συμβάσεων εργασίας. Σε ό,τι αφορά τις **πολιτικές ενίσχυσης των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού** απαιτείται η διασφάλιση ότι όλες οι ομάδες θα ωφεληθούν από την

⁷ Όπου παραπάνω.

⁸ EUROPEAN COMMISSION, November 2010, *A European Agenda for New Skills and Jobs*

⁹ Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs Council (EPSCO)

¹⁰ Βλέπε: http://www.eapn.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=2488%3Aa-european-agenda-for-skills-and-jobs-looking-beyond-skills-to-build-inclusive-labour-markets-eapn-response-to-the-flagship-initiative&catid=46&Itemid=77&lang=en

πρόσβασή τους σε εκπαίδευση/ κατάρτιση υψηλής ποιότητας και οικονομικά προσιτής ή και δωρεάν και ότι τα μέτρα λιτότητας δεν θα θέσουν τις προσπάθειες σε κίνδυνο. Επίσης, θα πρέπει να προβλεφθεί ένα πλαίσιο διαλόγου που θα διασφαλίζει την **άμεση συμμετοχή των ατόμων που βιώνουν φτώχεια, των ανέργων και των οργανώσεών τους**, ενώ σημαντικό ποσοστό των Διαρθρωτικών Ταμείων (20% σύμφωνα με το EAPN¹¹) θα πρέπει να διατεθεί για την καταπολέμηση της ενδο-εργασιακής φτώχειας και την ενίσχυση των διαδρομών ένταξης.

Στις παρούσες συνθήκες γίνεται ολοένα και πιο προφανές ότι στα χρόνια που έρχονται θα αλλάξουν οι κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων, μεταξύ των άλλων και λόγω της εκρηκτικής αύξησης του αριθμού των ευάλωτων ατόμων/ πολιτών, που εξαρτώνται από τη βοήθεια και υποστήριξη των άλλων. Αυτό θα συμβεί διότι όλα όσα τροφοδοτούσαν ένα συναίσθημα ασφάλειας στους ανθρώπους θρυμματίζονται επικίνδυνα όλο και περισσότερο. Επίσης, ενώ η οικογένεια (ιδιαιτέρως η διευρυμένη) και η τοπική κοινότητα παραμένουν σημαντικές αξίες, ως οχυρά ενάντια στον αποκλεισμό, γίνονται όλο και πιο εύθραυστες. Όσο για το κράτος πρόνοιας, το οποίο βασιζόταν στην αλληλεγγύη μεταξύ των εργαζομένων στο πλαίσιο μιας κοινωνίας της μισθωτής εργασίας, συρρικνώνεται με ραγδαίους ρυθμούς. Με ποιον τρόπο μπορεί η κοινωνία να αντιπαρατεθεί απέναντι στις νέες συνθήκες που οδηγούν στη διάλυση της κοινωνίας της μισθωτής εργασίας;

Σύμφωνα με τον Αλέν Καγέ (2011)¹² και άλλους θεωρητικούς **απαιτείται ο σχεδιασμός μη αμοιβαίων, δηλαδή ασύμμετρων, μορφών αλληλεγγύης**, οι οποίες θα μας επιτρέψουν να προσφέρουμε στα ευάλωτα άτομα πολύ περισσότερα από τη δική τους συμβολή. Η αλληλεγγύη χωρίς αμοιβαιότητα όμως σημαίνει ή οδηγεί σε μια ολική σχεδόν αλλαγή των αξιών μας και κυρίως σε έναν μετασχηματισμό.

Παρατηρούμε ότι ενώ με την επιδείνωση της κρίσης, όλο και περισσότερα άτομα θα εξαρτώνται από τη μέριμνα των άλλων, από τη φροντίδα τους, (care σύμφωνα με τους Αγγλοσάξονες), **αυτή καθαυτή η εργασία της φροντίδας δεν αναγνωρίζεται, ούτε και αποτιμάται με οικονομικούς όρους**, διότι η κοινωνία αποδίδει αξία στην ατομική αυτονομία και στη δημόσια αναγνωρισμένη επιτυχία. Η φροντίδα από την άλλη ενσαρκώνει τις ακριβώς αντίθετες αξίες. Και ενώ γνωρίζουμε πως από τη μια μέρα στην άλλη, μπορεί να γίνουμε αδύναμοι και εξαρτημένοι από τη βοήθεια των άλλων, απωθούμε αυτήν την ιδέα. **Απουσιάζει με άλλα λόγια, η συλλογική και κοινωνική αναγνώριση της φροντίδας**, η οποία θα μπορούσε να υποστηρίξει ιδεολογικά και ηθικά το "δώρο" που αντιπροσωπεύει.

Επομένως, η γενίκευση της ανασφάλειας απαιτεί αξιοσημείωτες ηθικές και οικονομικές ανατροπές με θεμελιώδες διακύβευμα **την πάλη ενάντια** σε αυτό που ο Καστοριάδης αποκαλούσε **υπέρβαση και έλλειψη ορίων**¹³ (της φτώχειας αφενός, και του πλούτου αφετέρου). Για παράδειγμα, **η αρχή του ελάχιστου εισοδήματος ή του ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης** μπορεί να εγγυηθεί αξιοπρεπή ζωή σε όλα ανεξαιρέτως τα άτομα, ανεξαρτήτως των ικανοτήτων τους, ενώ το βασικό μέσο για την καταπολέμηση της υπερβολής και της υπέρβασης των ορίων που οδηγεί στη συγκέντρωση του πλούτου στα χέρια κάποιων μειονοτήτων και καθιστά δύσκολη τη συλλογική άσκηση αλληλεγγύης, θα

¹¹ EUROPEAN ANTI-POVERTY NETWORK, Response to the Flagship Initiative An Agenda for New Skills and Jobs, EAPN, April 2011.

¹² Βλέπε *Ελευθεροτυπία της 27/02/2011* για τη συνέντευξη του Γάλλου κοινωνιολόγου Αλέν Καγέ για το δώρο και την αλληλεγγύη, η οποία αρχικά δημοσιεύτηκε στο εβδομαδιαίο περιοδικό «La vie».

¹³ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ Κ., (2007) Η Ελληνική ιδιαιτερότητα. Από τον Όμηρο στον Ηράκλειτο. Τόμος Α' Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική. Καστοριάδης Κ., (2008) Η Ελληνική ιδιαιτερότητα. Από τον Όμηρο στον Ηράκλειτο. Τόμος Β' Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

ήταν η θεσμοθέτηση ανώτατου ορίου του πλούτου που δεν θα πρέπει να ξεπερνιέται από κανένα άτομο/ πολίτη¹⁴.

2. Μύθοι και πραγματικότητες

Μέσα στο πλαίσιο που σκιαγραφήθηκε συνοπτικά παραπάνω, έρχεται να παίξει το δικό της ρόλο η συμβουλευτική και ιδιαιτέρως η επαγγελματική συμβουλευτική. Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση βασικών θεωρητικών προσεγγίσεων, θα ήταν ενδιαφέρον να αναμετρηθούμε με τις **προσδοκίες που γεννά ή παράγει η συμβουλευτική καθώς και οι αντιλήψεις μας γύρω από αυτήν**. Για το λόγο αυτό προτείνονται οι παρακάτω δραστηριότητες.

Προτεινόμενη Δραστηριότητα

Χωριστείτε σε ομάδες των 3 ή 4 ατόμων. Διαβάστε, συζητήστε και σχολιάστε τους στίχους από το τραγούδι του Baz Luhrmann, 1998 - *Everybody's Free (To Wear Sunscreen)*, που ακολουθούν και στη συνέχεια παρουσιάστε και συζητήστε τις απόψεις σας στην ολομέλεια.

A. *"Μη νοιώθεις ενοχή αν δεν ξέρεις τι θέλεις να κάνεις στη ζωή σου... οι πιο ενδιαφέροντες άνθρωποι που γνωρίζω δεν ήξεραν τι θέλουν να κάνουν με τη ζωή τους στα 22 τους, και κάποιοι από τους πιο ενδιαφέροντες 40ντάρηδες που γνωρίζω, ακόμα δεν ξέρουν τι θέλουν να κάνουν."*¹⁵

- Συμφωνείτε ή διαφωνείτε; Μπορείτε να υποστηρίξετε την άποψή σας;
- Πότε, σε ποια ηλικία ξέρατε τι θέλετε να κάνετε στη ζωή σας;
- Άλλαξε αυτό ή παρέμεινε το ίδιο;
- Τι σας δίδαξε η εμπειρία και η προσωπική σας διαδρομή;
- Τι αφορά το "τι θέλω να κάνω στη ζωή μου"; Μπορείτε να σκεφτείτε πώς διαφοροποιείται η κατάσταση ή αυτό από άνθρωπο σε άνθρωπο;

B. *"Να είσαι προσεκτικός με τις συμβουλές που ακολουθείς, αλλά υπομονετικός με εκείνους που τις δίνουν. Οι συμβουλές είναι μια μορφή νοσταλγίας, όταν μοιράζεις συμβουλές είναι*

¹⁴ Βλέπε επίσης EUROPEAN ANTI-POVERTY NETWORK, Wealth, inequality and social polarisation in the EU, EAPN Explainer # 3, 2011.

¹⁵ Baz Luhrmann, 1998 - *Everybody's Free (To Wear Sunscreen)* [Don't feel guilty if you don't know what you want to do with your life...the most interesting people I know didn't know at 22 what they wanted to do with their lives, some of the most interesting 40 year olds I know still don't.] Για να ακούσετε το τραγούδι: <http://www.youtube.com/watch?v=mAQtn8Bq15g>

σαν να ψαρεύεις το παρελθόν από τα σκουπίδια, να το καθαρίζεις, να θάφεις ξανά τις ασχήμιες και να το ανακυκλώνεις για αξία μεγαλύτερη από αυτήν που πραγματικά έχει."¹⁶

- Συμφωνείτε ή διαφωνείτε; Μπορείτε να υποστηρίξετε την άποψή σας;
- Πότε και γιατί έχουν αξία οι συμβουλές;
- Με ποιον τρόπο ή με ποιους τρόπους μπορεί κανείς να μεταφέρει την εμπειρία και τις γνώσεις που έχει αποκτήσει; Υπάρχουν προϋποθέσεις; Υπάρχουν κίνδυνοι;

Προτεινόμενη Δραστηριότητα

Χωριστείτε σε ομάδες των 3 ή 4 ατόμων. Διαβάστε, συζητήστε τις παρακάτω απόψεις και αποφασίστε αν συνιστούν μύθους ή όχι. Στη συνέχεια συζητήστε τις απόψεις σας στην ολομέλεια.

- Οι επαγγελματικές αποφάσεις μπορούν να ληφθούν ανεξάρτητα από τις αποφάσεις που αφορούν την υπόλοιπη ζωή ενός ατόμου.
- Η επαγγελματική συμβουλευτική
 - δεν θίγει «προσωπικά» ζητήματα
 - δεν λαμβάνει υπ' όψιν το γενικό πλαίσιο, την κουλτούρα και τις ιδιαιτερότητες ή διαφορετικότητα των συμβουλευόμενων
 - απαιτείται μόνο όταν πρέπει να ληφθεί μια απόφαση σχετικά με τη σταδιοδρομία ενός ατόμου
 - ολοκληρώνεται με τη λήψη μιας απόφασης σχετικά με την ένταξη στην αγορά εργασίας ή τη σταδιοδρομία που επιλέχθηκε
- Οι σύμβουλοι
 - έχουν στη διάθεσή τους τυποποιημένες αξιολογήσεις που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να πουν στα άτομα ποιο επάγγελμα θα πρέπει να επιλέξουν
 - δεν χρειάζεται να έχουν ευρεία κατάρτιση στη συμβουλευτική για να κάνουν αποτελεσματικά τη δουλειά τους
- Με ποιες από τις παραπάνω απόψεις συμφωνείτε; Με ποιες διαφωνείτε;
- Μπορείτε να υποστηρίξετε την άποψή σας;

¹⁶ Baz Luhrmann, 1998 - *Everybody's Free (To Wear Sunscreen)* [Be careful whose advice you buy, but, be patient with those who supply it. Advice is a form of nostalgia, dispensing it is a way of fishing the past from the disposal, wiping it off, painting over the ugly parts and recycling it for more than it's worth.] Για να ακούσετε το τραγούδι: <http://www.youtube.com/watch?v=mAQtn8Bq15g>

- Τι πιστεύετε εσείς ότι αφορά η συμβουλευτική και τι η επαγγελματική συμβουλευτική;
- Ποιος νομίζετε ότι είναι ο ρόλος των συμβούλων;
- Ποιες θεωρείτε είναι οι βασικές αρχές και οι προϋποθέσεις για να έχει νόημα και αξία η επαγγελματική συμβουλευτική;

3. Το Κριτικό Αναπτυξιακό Μοντέλο Συμβουλευτικής

Σύμφωνα με τις Μαστοράκη & Γεωργά (2008: 13-14) και την Κοσμίδου - Hardy (1996), η σχέση ατόμου και κοινωνίας δεν είναι μόνο διαζευκτική αλλά και συμπληρωματική. Το δεδομένο αυτό σε κάποιες θεωρίες αποσιωπάται, όταν για παράδειγμα δεν δίνεται η απαιτούμενη προσοχή στις κυρίαρχες κοινωνικό-πολιτικές δομές ή οι τελευταίες προσλαμβάνονται μονομερώς, όταν για παράδειγμα ανισχυροποιείται ή δεν τονίζεται επαρκώς η συμβολή του ατόμου στην επιλογή και στην αλλαγή. Στο πλαίσιο του Κριτικού Αναπτυξιακού Μοντέλου η διαλεκτική σχέση ατόμου και κοινωνίας όχι μόνο αναγνωρίζεται, αλλά και τονίζεται με emphaticό τρόπο, ενώ τα άτομα δεν θεωρούνται άβουλα όντα που καθορίζονται αμετάκλητα από κοινωνικούς όρους, αλλά ως δυναμικά και δρώντα υποκείμενα. Η προσέγγιση αυτή αναγνωρίζει τους περιορισμούς, που προκαλούνται από εξωτερικούς (κοινωνικό-οικονομικούς, ιστορικούς, πολιτισμικούς και άλλους) και εσωτερικούς παράγοντες (ανεκπλήρωτες επιθυμίες και ανάγκες, καταπιεσμένα συναισθήματα, κ.λπ.), οι οποίοι τίθενται στο άτομο και αφορούν την ανάπτυξη και αυτοπραγμάτωσή του είτε από το περιβάλλον του, είτε από τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται και δομεί τον εαυτό του μέσα στον κόσμο. Από την άλλη όμως αναγνωρίζει και τις δυνατότητες που έχει το άτομο για να δράσει και να αναπτυχθεί ως προσωπικότητα και πολίτης εφόσον υποστηριχθεί με τον κατάλληλο τρόπο.

Την επικράτηση του αναπτυξιακού μοντέλου εφαρμογής του Επαγγελματικού Προσανατολισμού στην εκπαίδευση ευνόησαν οι εξελίξεις στο χώρο της εκπαίδευσης, όσο και στο χώρο της εργασίας και, γενικότερα οι συγκυρίες των τελευταίων δεκαετιών στον οικονομικό κυρίως τομέα, που τονίζουν την αναγκαιότητα της δια βίου ανάπτυξης.

Στο αναπτυξιακό μοντέλο η έμφαση δίνεται στον άνθρωπο και στην αγωγή του με στόχο την ανάπτυξή του. Συγκεκριμένα σύμφωνα με την Κοσμίδου - Hardy (1996:88) *"Το αναπτυξιακό μοντέλο προϋποθέτει ότι η πορεία προς την ανάπτυξη περιλαμβάνει την αναγνώριση και τη θεραπεία του προβλήματος, ή του τραύματος που υπάρχει. Ωστόσο, δεν περιορίζεται ούτε στη θεραπεία, ούτε στην πρόληψη, και, κυρίως, δεν περιορίζει το ρόλο του Συμβούλου σε κάποιες απλές τεχνικές δεξιότητες (π.χ., δεξιότητες συνέντευξης). Αντίθετα, σύμφωνα με το αναπτυξιακό μοντέλο, ο ίδιος ο σύμβουλος, και και' επέκταση ο/η συμβουλευόμενος/η, μέσα στο πλαίσιο της συμβουλευτικής διαδικασίας, γίνονται αντιληπτοί ως δυναμικά συστήματα, τα οποία δρουν σε έναν κόσμο που συνεχώς αλλάζει".*

Το Κριτικό Αναπτυξιακό Μοντέλο για τον Εκπαιδευτικό και Επαγγελματικό Προσανατολισμό και την παιδεία (Κοσμίδου - Hardy, 1996) ειδικότερα αφορά *"στην ολική και δια βίου προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη του ατόμου μέσα από τους βασικούς στόχους της κριτικής αυτογνωσίας και κοινωνιογνωσίας".*

Οι κύριες αφετηρίες στις οποίες στηρίζεται το μοντέλο είναι οι θεωρίες της Συμβουλευτικής (κριτική, εκλεκτική προσέγγιση) και της Επαγγελματικής Διαπαιδαγώγησης, η Επικοινωνία και ιδιαιτέρως η Αγωγή στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Media education), η Σημειολογία, οι Πολιτισμικές Σπουδές (Cultural studies), η Κριτική Θεωρία της Σχολής της Φραγκφούρτης και ιδιαιτέρως οι θέσεις του Habermas, η Ποιοτική Έρευνα - με έμφαση στην Κριτική και Ενεργό Έρευνα - καθώς και οι θέσεις σημαντικών, κυρίως μοντέρνων και μεταμοντέρνων, φιλοσόφων (Κοσμίδου-Hardy, 1996, 2004, 2005).

Κεντρικός σκοπός σε μια αναπτυξιακή προσέγγιση στη Συμβουλευτική είναι η στήριξη του ατόμου κατά την πορεία της ανάπτυξής του και ειδικότερα, η επίτευξη εποικοδομητικής αλλαγής στην προσωπικότητά του με κατεύθυνση προς τη συγκρότηση, τη μείωση εσωτερικών συγκρούσεων και τη χρήση περισσότερης ενέργειας για την ουσιαστική βελτίωση της ζωής του/της. "Πιο συγκεκριμένα, σκοπός της αναπτυξιακής συμβουλευτικής διαδικασίας είναι ο άνθρωπος και η παροχή υποστήριξης ώστε:

- να εξερευνήσει και να αναπτύξει τον εαυτό του
- να μάθει να αναπτύσσεται δια βίου και να αντιμετωπίζει τα προβλήματά του πιο αποτελεσματικά
- να αναπτύξει την αυτοεκτίμησή του
- να συνειδητοποιήσει τον τρόπο με τον οποίο οι ποικίλοι κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες επηρεάζουν τη δόμηση της ταυτότητας." (Κοσμίδου-Hardy, 2004:54).

Το άτομο δηλαδή σε πλαίσιο αυτής της θεώρησης μπορεί να επηρεάσει τη δόμηση του κοινωνικού ιστού και να συμβάλλει στη δημιουργία ενός κόσμου πιο ανθρώπινου (Κοσμίδου-Hardy, 2004:54).

Επίσης, στο πλαίσιο του κριτικού και αναπτυξιακού μοντέλου Συμβουλευτικής θεμελιώδης είναι ο ρόλος της αυτογνωσίας και της προσωπικής ανάπτυξης των ίδιων των Συμβούλων: "στην πράξη ο συγκεκριμένος ρόλος που ο/η κάθε σύμβουλος θα επιλέξει να ασκήσει κατά τη διάρκεια της συμβουλευτικής διαδικασίας είναι βέβαιο ότι θα διαφοροποιείται ανάλογα με το βαθμό της δικής του/της προσωπικής ανάπτυξης, τις αρχές και τις παραδοχές του/της, το εύρος και το βάθος της θεωρητικής τους ενημέρωσης, τις δεξιότητες και τις εμπειρίες που οι ίδιοι/ες διαθέτουν, καθώς και τη γενικότερη φιλοσοφική τους τοποθέτηση ως προς το 'δίδυμο' άτομο-κοινωνία" (Κοσμίδου-Hardy, 2005:83).

Από την άποψη αυτή οι Σύμβουλοι κατά την αναζήτηση μεθόδων τόσο για την ανάπτυξη της αυτογνωσίας, όσο και των δεξιοτήτων τους στη Συμβουλευτική, έχουν ανάγκη από εργαλεία αυτοαξιολόγησης με κριτήριο τρεις βασικούς όρους της θετικής συμβουλευτικής σχέσης σύμφωνα με την προσέγγιση πρόσωπο-κεντρικού χαρακτήρα. Οι όροι αυτοί είναι οι εξής:

α) σεβασμός χωρίς όρους και αποδοχή του ατόμου ως πρόσωπο (*respect & unconditional positive regard and acceptance*)

β) ενσυναίσθηση (*empathy*)

γ) ειλικρίνεια - συνέπεια

Η θεώρηση του Κριτικού Αναπτυξιακού Μοντέλου στηρίζεται στην αντίληψη ότι επειδή στην σύγχρονη εποχή ο κόσμος χαρακτηρίζεται από την έλλειψη σαφούς δόμησης, καθώς και από αστάθεια και ραγδαίες αλλαγές, ο άνθρωπος επιδιώκει την ενασχόληση με τον εαυτό του προκειμένου να εντοπίσει εντός του κάτι σταθερό. Μέσα σε αυτό το κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο, η Συμβουλευτική διαδικασία, δεν μπορεί να έχει ως στόχο της να βοηθήσει απλώς το άτομο προκειμένου να επιλύσει ένα πρόβλημά του, πράγμα που είναι δυνατόν να συμβεί σε περιόδους κρίσης. Ως εκ τούτου η προσέγγιση της Συμβουλευτικής πρέπει να είναι κυρίως αναπτυξιακή και όχι τόσο θεραπευτική, με τον ανάλογο προβληματισμό πάνω στους παράγοντες που επηρεάζουν το σύγχρονο άνθρωπο.

Στην αναπτυξιακή προσέγγιση της Συμβουλευτικής συνηγορούν επιπλέον και οι ακόλουθες διαπιστώσεις:

α) Η "διάγνωση" των αιτιών και η "επίλυση" ενός προβλήματος συνιστούν ζητήματα πολυδιάστατα και απαιτητικά εξαιτίας της πολυπλοκότητας των καταστάσεων που βιώνουν τα άτομα στις σύγχρονες συνθήκες.

β) Η επίλυση ενός συγκεκριμένου προβλήματος με την έξωθεν επέμβαση ενός "άλλου" δεν διασφαλίζει απαραίτητως την εξάσκηση του ατόμου στην αντιμετώπιση ή την επίλυση άλλων προβλημάτων που ενδεχομένως αντιμετωπίζει.

γ) Υπάρχει κίνδυνος η σχέση να οδηγήσει στην εξάρτηση του συμβουλευόμενου από τον "ειδικό", ιδιαιτέρως μάλιστα όταν ο "ειδικός" θεωρεί ή είναι πεπεισμένος ότι κατέχει την "αλήθεια" ή τη "γνώση", συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην παθητικότητα του ατόμου και στη χαμηλή αυτοεκτίμησή του.

4. Διαπολιτισμική και πολυπολιτισμική συμβουλευτική

Όταν μιλάμε για **διαπολιτισμική συμβουλευτική** (*cross cultural counseling*) αναφερόμαστε στη **συμβουλευτική ατόμων από διαφορετικές κουλτούρες**. Ενώ όμως οι όροι πολυπολιτισμικότητα (*multiculturalism*), διαπολιτισμική επικοινωνία και δράση (*cross-cultural communication or action*), είναι σχετικά νέοι, το φαινόμενο που περιγράφουν συνιστά αναπόσπαστο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας. Για παράδειγμα στους Μεσογειακούς πολιτισμούς της αρχαίας Αιγύπτου ή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, οι δυσκολίες που ανέκυπταν λόγω των πολιτισμικών διαφορών μεταξύ κυριαρχούμενων και κυρίαρχων λαών ήταν ζητήματα που απασχολούσαν τις κοινωνίες, όπως ήταν και το ζήτημα της πολιτισμικής "ανωτερότητας" του κυρίαρχου και κυβερνώντος λαού ή φυλής.

Η πολιτισμική συμβουλευτική, όπως και η συμβουλευτική, αναδύθηκε στις ΗΠΑ στα μέσα του 20ου αιώνα, ενώ η πορεία της συνδέεται άμεσα με την Αμερικανική Ένωση Συμβουλευτικής (American Counseling Association - ACA) που ιδρύθηκε το 1955. Βέβαια όπως είναι γνωστό τη δεκαετία του '50 ο στόχος της συμβουλευτικής ήταν η αφομοίωση των μειονοτήτων στην κυρίαρχη βορειοαμερικανική κουλτούρα και πολύ λιγότερο η επικέντρωση στις διαφορές. Την εποχή εκείνη "η συμβουλευτική για όλους" συνιστούσε αρχή ή στόχο που έπρεπε να εκπληρωθεί και αφορούσε αποκλειστικά τη μέση λευκή αμερικανική κουλτούρα. Οι σύμβουλοι άρχισαν να αισθάνονται υπεύθυνοι για τη συμβουλευτική διαφορετικών πληθυσμών τη δεκαετία του '60, ενώ προς το τέλος της δεκαετίας ξεκίνησαν και οι πρώτες έρευνες για τον τρόπο υποστήριξης των πολιτισμικά διαφορετικών πληθυσμών (Αφροαμερικανών, Ασιατών, Ισπανόφωνων, γηγενών Αμερικανών, κ.λπ.). Κατά την περίοδο αυτή ο όρος "πολυπολιτισμική συμβουλευτική" αφορούσε όλες τις μειονοτικές ομάδες συμπεριλαμβανομένων των ατόμων από διαφορετική φυλή ή εθνοτική ομάδα, τις γυναίκες, τα άτομα με αναπηρία ή όσους βίωναν διακρίσεις λόγω της διαφορετικότητάς τους. Τις δεκαετίες του '80 και του '90 η πολυπολιτισμική συμβουλευτική αναπτύχθηκε ραγδαία όχι μόνο μέσω διαφόρων ερευνών, αλλά κυρίως μέσω πρακτικών εφαρμογών, ενώ σήμερα αναγνωρίζεται ευρέως ότι οι θεωρίες, οι τεχνικές, οι στρατηγικές και οι παρεμβάσεις που εφαρμόστηκαν τα προηγούμενα χρόνια από τους συμβούλους είναι ακατάλληλες όταν εργάζεται κανείς με διαφορετικές ομάδες πληθυσμού ή και άτομα. Η προγενέστερη κυρίαρχη προσέγγιση, γνωστή και ως "άγγλο - ευρωπαϊκή" ή "δυτικοκεντρική" έδωσε τη θέση της σε πιο πλουραλιστικές προσεγγίσεις που υποχρεώνουν ερευνητές, δασκάλους και συμβούλους να αμφισβητήσουν την εγκυρότητα των θεωριών και τεχνικών που εφαρμόζονται.

Ο πρώτος που ονόμασε την πολυπολιτισμικότητα την τέταρτη δύναμη της συμβουλευτικής και των συναφών κλάδων ή επαγγελμάτων ήταν ο Pedersen (1991), αν και θα ήταν πιο σωστό να περιγραφεί ως η τέταρτη διάσταση διότι το σύνολο της υποστήριξης, ούτως ή άλλως, πραγματοποιείται στο πλαίσιο ενός πολιτισμικού περιβάλλοντος. Οι ειδικοί θεωρούν ότι η πολυπολιτισμικότητα θα πρέπει να περιλαμβάνει διαφορές που έχουν ως βάση τη θρησκεία, το σεξουαλικό προσανατολισμό, κοινωνικό-οικονομικούς παράγοντες, την ηλικία, το φύλο, σωματικές αναπηρίες ακόμα και ασυμμετρίες ως προς την αφομοίωση

ή ενσωμάτωση (Sue, Ivey, & Pedersen, 1996). Όσοι υπερασπίζονται το πολυπολιτισμικό παράδειγμα (*paradigm*) θεωρούν ότι λειτουργεί συμπληρωτικά ως προς το αντίστοιχο ψυχοδυναμικό, συμπεριφορικό και ανθρωπιστικό, διότι οι προσεγγίσεις αυτές αναφέρονται κυρίως σε ενδοψυχικούς παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την ανθρώπινη ανάπτυξη, ενώ η μελέτη των πολιτισμικών επιδράσεων είναι υπόθεση των ανθρωπολόγων και των κοινωνιολόγων.

Οι υποθέσεις στις οποίες στηρίζεται η πολυπολιτισμικότητα συνδέονται με τη μεταμοντέρνα φιλοσοφία και συνοπτικά είναι οι εξής:

- 1) Η πολυπολιτισμικότητα αποδέχεται την ύπαρξη πολλών απόψεων, καμία από τις οποίες δεν θεωρείται καλή ή κακή, σωστή ή λάθος.
- 2) Περιλαμβάνει την κοινωνική κατασκευή (*social constructionism*) από την άποψη ότι οι άνθρωποι κατασκευάζουν τον κόσμο τους μέσω κοινωνικών διαδικασιών (ιστορικών, πολιτισμικών και κοινωνικών εμπειριών) οι οποίες περιέχουν πολιτισμικά σύμβολα και μεταφορές.
- 3) Η πολυπολιτισμικότητα ορίζεται από τα συγκεκριμένα με την έννοια ότι η συμπεριφορά μπορεί να κατανοηθεί μέσα στα συμφραζόμενα όπου λαμβάνει χώρα. Η διάσταση αυτή αμφισβητεί τις θεωρίες ψυχολογίας και συμβουλευτικής που προκύπτουν μέσα σε συγκεκριμένα πολιτισμικά πλαίσια.
- 4) Προσφέρει διαφορετικές προσεγγίσεις για τον κόσμο διότι κάθε άποψη αιχμαλωτίζει, αποδίδει μια διαφορετική, αλλά έγκυρη προσέγγιση.
- 5) Υπερασπίζεται μια σχεσιακή αίσθηση για τη γλώσσα και όχι μια αντιπροσωπευτική, διότι η γλώσσα έχει άμεση συσχέτιση με την κουλτούρα και την αντίληψη για την πραγματικότητα. Η σχεσιακή προσέγγιση μας επιτρέπει να δούμε αλήθειες και πραγματικότητες που κινούνται πέρα από τις δυτικές επιστημονικές παραδόσεις.

Σύμφωνα με τον Sue (1998), δέκα είναι τα χαρακτηριστικά που μπορούν να αναγνωριστούν στην πολυπολιτισμικότητα:

- Εκτιμάει τον πολιτισμικό πλουραλισμό και διδάσκει την αξία της διαφορετικότητας.
- Συνιστά ζήτημα κοινωνικής δικαιοσύνης, πολιτισμικής δημοκρατίας και ισότητας.
- Συμβάλλει στο να αποκτήσουν οι άνθρωποι τις συμπεριφορές, γνώσεις και δεξιότητες που είναι αναγκαίες για να λειτουργήσουν αποτελεσματικά σε μια δημοκρατική και πλουραλιστική κοινωνία και για να αλληλεπιδράσουν, να διαπραγματευτούν και να επικοινωνήσουν με ανθρώπους με διαφορετικά χαρακτηριστικά ή καταγωγή.
- Δεν αφορά μόνο τη φυλή, την τάξη, το φύλο και την εθνότητα, αλλά περιλαμβάνει τη διαφορετικότητα ως προς τη θρησκεία, την εθνική καταγωγή, το σεξουαλικό προσανατολισμό, τις δεξιότητες και αναπηρίες, την ηλικία, τη γεωγραφική καταγωγή, κ.λπ.
- Δέχεται και καλωσορίζει τη συμβολή και τα επιτεύγματα της δικής μας κουλτούρας και της κουλτούρας των άλλων.
- Συνιστά ουσιαστικό συστατικό της αναλυτικής σκέψης.
- Σέβεται και εκτιμάει άλλες προσεγγίσεις, αλλά δεν είναι ουδέτερη αξιακά, και γι' αυτό συνεπάγεται δέσμευση για αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών.
- Επιφέρει αλλαγές σε ατομικό, οργανωτικό και κοινωνικό επίπεδο.
- Συνεπάγεται εντάσεις, έλλειψη ικανοποίησης (*dissatisfaction*) καθώς και βούληση για αντιμετώπιση των ζητημάτων με ειλικρίνεια.
- Νοηματοδοτεί θετικά επιτεύγματα σε ατομικό, τοπικό και κοινωνικό επίπεδο διότι τονίζει την αξία της ένταξης, της συνεργασίας και της εκπλήρωσης των στόχων.

Η σχέση της διαπολιτισμικότητας με την πολυπολιτισμικότητα

Από ανθρωπολογική σκοπιά οι έννοιες κλειδιά, (π.χ. κουλτούρα, ομάδα, εθνοτική ομάδα, μειονότητα, περιθωριακότητα) συμπληρώνονται από δυναμικές προσεγγίσεις (*dynamic approaches*) που περιλαμβάνουν την αλληλεπίδραση, δίνοντας έμφαση στις διαδικασίες αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις διαφορετικές κουλτούρες. Η κοινωνιολογική σκοπιά λαμβάνεται υπόψιν για τη συνεισφορά της στη διαμόρφωση της πολιτισμικής, κοινωνικής και ατομικής ταυτότητας και τα μοντέλα που περιγράφουν κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα στις ομάδες, αλλά γίνεται προσπάθεια να ξεπεραστεί η διχοτόμηση μεταξύ συγκρουσιακών και κοινωνικό-ψυχολογικών μοντέλων, μέσω της χρήσης δομικών/ λειτουργικών μοντέλων που βασίζονται στην αντίληψη ότι ένα σύστημα αποτελεί το σύνολο των αλληλοσυσχετιζόμενων μερών του. Στην ψυχολογική προσέγγιση έμφαση δίνεται όχι μόνο στο ρόλο της κουλτούρας και στη διαμόρφωση και ανάπτυξη των ψυχικών διαδικασιών μέσω των οποίων εσωτερικοποιούνται τα πολιτισμικά εργαλεία, αλλά και στη συμμετοχή και ενεργοποίηση συμβούλων και συμβουλευομένων, δασκάλων και μαθητών, σε δράσεις που έχουν σημασία για την προαναφερόμενη διαδικασία. Τέλος, κατά την παιδαγωγική σκοπιά τα χαρακτηριστικά των ατόμων και ομάδων είναι αποτέλεσμα δυναμικής επιλογής και όχι δεδομένων/ άκαμπτων χαρακτηριστικών που συχνά χρησιμοποιούνται για να κατηγοριοποιηθούν τα άτομα (μαθητές, σπουδαστές, κ.λπ.). Οι δυσκολίες των μαθητευόμενων δεν είναι αποτέλεσμα μόνο των κοινωνικό-πολιτισμικών τους "αναπηριών" ή αγκυλώσεων, γι' αυτό είναι αναγκαίο να συμπεριληφθεί το γενικότερο πλαίσιο και να εκτιμηθεί η αλληλεπίδραση μεταξύ δασκάλων και μαθητών από διαφορετικές κουλτούρες.

Με βάση τα παραπάνω η **διαπολιτισμική συμβουλευτική** μπορεί να οριστεί ως ψυχοπαιδαγωγική παρέμβαση που βασίζεται σε μια μετά-θεωρία η οποία:

- α) αναγνωρίζει ότι όλες οι προσεγγίσεις συμβουλευτικής αναπτύσσονται σε ένα συγκεκριμένο διαδραστικό περιβάλλον,
- β) αναφέρεται στην αλληλεπίδραση, διάδραση, ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα άτομα από διαφορετικές κουλτούρες,
- γ) περιλαμβάνει οποιονδήποτε συνδυασμό τεχνικών παράγονται σε μια κουλτούρα
- δ) χαρακτηρίζεται από την επαγγελματική υποστήριξη που στηρίζεται στη γνώση, σε δεξιότητες και συμπεριφορές που είναι πολιτισμικά κατάλληλες,
- ε) αναγνωρίζει τη χρήση δυτικοκεντρικών και μη δυτικοκεντρικών προσεγγίσεων κατά τη διαδικασία υποστήριξης,
- στ) αναγνωρίζει ότι οι αλλαγές δεν αφορούν μόνο την εισαγωγή διαπολιτισμικών προγραμμάτων συμβουλευτικής, αλλά και την ένταξη αυτής της προσέγγισης στο γενικότερο πρόγραμμα και τις διαστάσεις του εκπαιδευτικού συστήματος (δηλαδή τις διδακτικές τεχνικές, την κατάρτιση των διδασκόντων, την αξιολόγηση των μαθητευόμενων, τα κίνητρα για την ενεργοποίησή τους, κ.λπ.).

5. Η οπτική του φύλου και η φεμινιστική κριτική στη συμβουλευτική

Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 60 και κυρίως από τη δεκαετία του '70 και εντεύθεν, η φεμινιστική κριτική δεν άφησε ανεπηρέαστη την επιστήμη της ψυχολογίας και τις διάφορες εφαρμογές της - κυρίως την ψυχοθεραπεία και τη συμβουλευτική ψυχολογία. Οι παραδοσιακές ψυχολογικές και αναπτυξιακές θεωρίες βασιζόνταν περισσότερο στους άνδρες ως υπόδειγμα και λιγότερο στις γυναίκες, με αποτέλεσμα η γυναικεία προσωπικότητα και συμπεριφορά να θεωρείται ως "διαφορετική" ως προς την αντίστοιχη "κύρια" ανδρική.

Στη βάση της παραδοχής ότι το φύλο αποτελεί ένα βασικό στοιχείο στη διαμόρφωση της ταυτότητας των γυναικών, η γυναικεία ψυχολογία μπορεί να κατανοηθεί

μέσα στην ιστορικότητά της με τη μελέτη της επιρροής των κοινωνικών προσδοκιών στον ψυχισμό των γυναικών, και μέσω της συνειδητοποίησης της καταπίεσης τους. Ο αυτόνομος εαυτός, ο οποίος υπάρχει ανεξάρτητα από την ιστορία, τον πολιτισμό και τις κοινωνικές σχέσεις και στον οποίο επικεντρώνονταν παραδοσιακά η ψυχολογία και οι εφαρμογές της (ψυχοθεραπεία και συμβουλευτική ψυχολογία) δέχτηκε σοβαρή κριτική από τη σύγχρονη φεμινιστική θεωρία. Αντιμετωπίστηκε με μεγάλο σκεπτικισμό δηλαδή, η προσέγγιση εκείνη η οποία έβλεπε τη δυνατότητα του ατόμου για ελεύθερη επιλογή και αυτοδιάθεση. Σύμφωνα με τη Λεοντάρη (2006) *"Αντί για έναν ενιαίο, σταθερό εαυτό... κάνουν λόγο για πολλαπλούς εαυτούς που βρίσκονται σε αλληλοσυσχέτιση με τις διαφορετικές κοινωνικές ιεραρχίες και υφίστανται συνεχείς αλλαγές."*

Παρά τους διαφορετικούς ορισμούς που έχουν κατά καιρούς δοθεί στη φεμινιστική προσέγγιση της ψυχοθεραπείας και της συμβουλευτικής ψυχολογίας ως προς το αντικείμενό τους (πελάτισσα/συμβουλευόμενη) και το υποκείμενό τους (ψυχοθεραπεύτρια/ψυχοθεραπευτής ή/ και σύμβουλος), παραμένει κοινά αποδεκτή η θεώρηση που δίνει έμφαση στην ανάδειξη της εσωτερικευμένης ψυχολογικής καταπίεσης και την κατανόηση των κοινωνικών επιδράσεων. Με το σκεπτικό αυτό η φεμινιστική προσέγγιση στην ψυχοθεραπεία και τη συμβουλευτική ψυχολογία **δεν αποτελεί μια ιδιαίτερη τεχνική, αλλά έναν τρόπο κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας και ένα συνολικό όραμα για τον κόσμο.** Κοινή παραδοχή μοιάζει να είναι το γεγονός ότι ουσιαστικά οι γυναίκες αποτελούν μέρος ενός συστήματος στο οποίο ιστορικά είχαν ελάχιστο έλεγχο ή εξουσία και το οποίο περιόρισε δραστικά τις επιλογές τους. Επιπλέον, η κοινωνία συστηματικά και σταθερά απέτυχε να αναγνωρίσει τη συνεισφορά των γυναικών στη διατήρηση και την επιβίωσή της.

Επομένως η συμβουλευτική ψυχολογία και η ψυχοθεραπεία πρέπει καταρχήν να "δουν" τις γυναίκες σε σχέση με το κοινωνικό σύστημα, αλλά και ως ξεχωριστές προσωπικότητες.

Στην παράδοση αυτή, κάπως σχηματικά μπορούμε να διακρίνουμε τις **διαφορετικές προσεγγίσεις με βάση την έμφασή τους και την ειδική τους στόχευση, ως εξής:**

A. Η προσέγγιση η οποία αποδίδει τις **διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα στις άνισες σχέσεις εξουσίας** και κατά συνέπεια κύριος στόχος είναι η εξισορρόπηση της δύναμης ή ισχύος γυναικών και ανδρών σε όλους τους κοινωνικούς θεσμούς μέσω της κοινωνικής αλλαγής.

B. Προσεγγίσεις που δίνουν **ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο του κοινωνικού φύλου (gender)** και αποδίδουν τις διαφορές της προσωπικότητας ανδρών και γυναικών στη διαφορετική κοινωνικοποίησή τους. Η έμφαση στην προσέγγιση αυτή, βρίσκεται περισσότερο σε μια διαδικασία επανα-κοινωνικοποίησης προκειμένου να διευκολυνθεί η προσωπική ανάπτυξη.

Γ. Η προσέγγιση που επικεντρώνεται στη γυναίκα, δίνοντας **έμφαση στα γυναικεία χαρακτηριστικά** όπως για παράδειγμα είναι η συνεργασία, η ενσυναίσθηση, ο αλτρουισμός, κ.λπ., οι οποίες εκλαμβάνονται ως γυναικείες ιδιότητες οι οποίες συνιστούν πηγή για κοινωνική αλλαγή. Ενθαρρύνονται οι γυναίκες να προβούν σε θετικές αυτό-αξιολογήσεις, να αναγνωρίζουν τα θετικά τους σημεία, να εμπιστεύονται τον εαυτό τους, να διεκδικούν, να αναγνωρίζουν και να εκφράζουν το θυμό τους, να φροντίζουν τον εαυτό τους και να δημιουργούν δεσμούς αλληλεγγύης με άλλες γυναίκες.

Από την άλλη, υπάρχουν κάποιες **κοινές παραδοχές** μεταξύ των διαφορετικών προσεγγίσεων, οι οποίες λειτουργούν ως γενικές αρχές και είναι οι εξής:

1. **Διάκριση ανάμεσα στις εσωτερικές και τις εξωτερικές πηγές ή αιτίες των προβλημάτων και των ζητημάτων που απασχολούν τις γυναίκες.** Οι

διαφοροποιήσεις μεταξύ της αναγνώρισης της επίδρασης του πατριαρχικού συστήματος οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων και του θεσμοθετημένου σεξισμού από τη μια, και του συνυπολογισμού του πολιτικού στοιχείου από την άλλη, δεν αναιρούν την αξία της "αρχής της αλληλοσυσχέτισης". Για να μπορέσουν οι γυναίκες να αναλάβουν μεγαλύτερη ευθύνη για τη ζωή τους, θα πρέπει να είναι σε θέση να διαφοροποιήσουν το προσωπικό από το δομικό (structural), και να διακρίνουν τα προβλήματα που μπορούν να τεθούν υπό τον έλεγχό τους.

2. **Δέσμευση για μια δημοκρατική ισότιμη σχέση ανάμεσα στη/στο σύμβουλο και τη συμβουλευόμενη.** Μέσα από πρακτικές ενδυνάμωσης και απομυθοποίησης επιδιώκεται η αποδυνάμωση ή αμφισβήτηση της σχέσης ισχύος ανάμεσα στη σύμβουλο και τη συμβουλευόμενη. Σκοπός είναι να ενθαρρυνθούν και να ενδυναμωθούν οι γυναίκες προκειμένου να διαμορφώσουν και να αρθρώσουν τους προσωπικούς τους στόχους, εμπιστευόμενες τη βιωματική εμπειρία και την κρίση τους.
3. **Αναγνωρίζεται η εμπειρία των γυναικών και υιοθετείται μια προσέγγιση που επικεντρώνει στη θετική αυτό-αξιολόγηση και αξιολόγηση.**
4. **Δράση με στόχο την κοινωνική αλλαγή.** Η επιδίωξη για αλλαγή δεν εξαντλείται στο άτομο, αλλά στρέφεται ή κατευθύνεται και στην ευρύτερη κοινωνία και τους θεσμούς της (οικογένεια, σχολείο, τοπική κοινότητα, επαγγελματικούς χώρους, πολιτικές δομές, κ.λπ.) μέσω των οποίων αναπαράγεται και εμπεδώνεται η έμφυλη ανισότητα.

Επίσης, στο πλαίσιο της σύγχρονης μεταμοντέρνας θεωρητικής προσέγγισης η οπτική του φύλου πραγματώνεται μέσω προσεγγίσεων οι οποίες υιοθετούν τις εξής αρχές:

- Αρχή της συνεργατικότητας
- Αρχή της αναγνώρισης της σημασίας του κοινωνικού πλαισίου
- Αρχή της γλώσσας και της κατασκευής νέων νοημάτων
- Αρχή του αναστοχασμού

Τα εμπόδια για την εφαρμογή αυτών των προσεγγίσεων και απόψεων στην πράξη, συνδέονται με την *εκπαίδευση των συμβούλων*, διότι ακόμη και όταν συμφωνούν με τις γενικές αυτές αρχές, δεν γνωρίζουν πώς να τις μεταφέρουν στο πεδίο ή δεν έχουν αναπτύξει κριτική στάση για το ρόλο τους και το κοινωνικό πλαίσιο, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η εμβέλεια της προσέγγισής τους.

Παρά το γεγονός ότι οι ποικίλες επιφυλάξεις για το φεμινισμό και τις ιδέες της ισότητας μπορεί να εκκινούν από πολύ διαφορετικές αντιλήψεις, σχεδόν όλες καταλήγουν στο να αναπαράγουν στερεοτυπικές αντιλήψεις για την έμφυλη προσέγγιση ή την προσέγγιση με την οπτική του φύλου συμβάλλοντας στην υποτίμηση της αξίας της.

Οι σύμβουλοι είναι επηρεασμένοι από την *κυρίαρχη κουλτούρα* μέσα στην οποία ανατράφηκαν και κοινωνικοποιήθηκαν και οι ίδιοι/ ίδιες, κατά συνέπεια ακόμη και υπόρρητα, με λανθάνοντα τρόπο, είναι πιθανό να αναπαράγουν τα έμφυλα στερεότυπα.

Προκειμένου να μπορέσουν οι σύμβουλοι να διερευνήσουν το επίπεδο της ενημέρωσης και ευαισθητοποίησής τους σε θέματα φύλου, μπορούν να διερωτηθούν πάνω σε ερωτήματα όπως αυτά που προτείνουν οι Haddock, MacPhee και Zimmerman (2006).

- **Πώς εκλαμβάνουμε την κοινωνική κατασκευή για τα φύλα; Είναι δεδομένη και αυτονόητη;**
- **Ενδυναμώνουμε τους συμβουλευόμενους/ τις συμβουλευόμενες ανεξαρτήτως φύλου προκειμένου να διευρύνουν τις επιλογές τους στην πορεία για την προσωπική τους ολοκλήρωση;**

- **Πώς διαχειριζόμαστε την ισχύ ή εξουσία του ρόλου μας;** Με ποιον τρόπο διασφαλίζουμε ότι η συμβουλευτική σχέση είναι ισότιμη για το σύνολο των συμμετεχόντων και συμμετεχουσών;

Από την άλλη, και η συμβουλευτική σταδιοδρομίας (*career counseling*), ως υποκλάδος της ψυχολογικής συμβουλευτικής η οποία εφαρμόζεται κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες της δύσης, δεν είναι σε θεωρητικό και εφαρμοσμένο επίπεδο απαλλαγμένη από τα στερεότυπα φύλου. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στη σχετική βιβλιογραφία οι γυναίκες κατατάσσονται στις "ειδικές υποομάδες" μαζί με τα "έγχρωμα άτομα" ("women and people of colour") (Κρίβας, 1999) ή τα άτομα από άλλες φυλές.

Τις τελευταίες δεκαετίες σχετικές έρευνες έχουν αναδείξει το ρόλο του φύλου στην εκπαίδευση και την εργασία καθώς και τις διαφορές μεταξύ των φύλων, κυρίως όσον αφορά στα εμπόδια που αντιμετωπίζουν άνδρες και γυναίκες κατά την ανάπτυξη της σταδιοδρομίας τους. Τα εμπόδια που ανακύπτουν ως αποτέλεσμα των κοινωνικών προτύπων (norms), ιδεολογιών, αναπαραστάσεων, πρακτικών, πολιτικών και θεσμών συμβάλλουν άμεσα ή έμμεσα, στη διακρίση της περιορισμένης πρόσβασης των γυναικών σε πόρους και ευκαιρίες. Από το πλαίσιο αυτό δεν διαφεύγει ούτε η συμβουλευτική σταδιοδρομίας η οποία βασίζεται σε ορισμένες βασικές αντιλήψεις που καθορίζουν εντέλει και το πλαίσιο διεξαγωγής της.

Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής:

- Η εργασία διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων. Ως εκ τούτου, αρκεί το άτομο να καταστεί ικανό να αποκτήσει και να αναδείξει τις απαιτούμενες δεξιότητες, επιλέγοντας από την ευρεία γκάμα που έχει στη διάθεσή του, την επαγγελματική σταδιοδρομία που του ταιριάζει.
- Οι αποφάσεις του ατόμου πρέπει να στηρίζονται σε μια ορθολογική διασύνδεση ή συνταίριασμα των ατομικών χαρακτηριστικών με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά των επαγγελματιών που επιλέγονται (η διαδικασία αυτή ονομάζεται *matching profile*).
- Η προσωπική ανάπτυξη που απαιτείται για μια επιτυχή σταδιοδρομία γίνεται αντιληπτή ως μια ορθολογική και γραμμική κίνηση προς τα εμπρός, η οποία, μέσω ντετερμινιστικών όρων, οδηγεί το άτομο σε μεγαλύτερη υπευθυνότητα στην εργασία, σε άνοδο στην εργασιακή ιεραρχία και σε οικονομική επιβράβευση.
- Το ταλέντο και η σκληρή εργασία αμείβονται και ανταμείβονται.
- Η εργασία διευκολύνει την αυτονομία του ατόμου, την οικονομική ασφάλεια και την επιτυχία.

Είναι προφανές ότι ένα τέτοιο σύστημα αντιλήψεων αποτυγχάνει να συμπεριλάβει τις εμπειρίες των γυναικών (και πολλών άλλων) ιδιαίτερα σε ότι αφορά στην επαγγελματική τους ανάπτυξη και τους επαγγελματικούς τους ρόλους. Επιπλέον, πολύ λίγη προσπάθεια γίνεται για τη **διερεύνηση άλλων ρόλων ζωής που αναλαμβάνουν οι άνθρωποι σε διάφορες φάσεις ή πεδία της ζωής τους** (π.χ. οικογένεια, κοινότητα κ.ά.). Η επικέντρωση σε μια κοσμοαντίληψη όπου ο ατομικισμός και η ατομική ικανοποίηση θεωρείται ότι οδηγούν στην αυτονομία, προέρχεται από μια κυρίαρχη δυτική και ανδροκεντρική θεώρηση που δεν αντιστοιχεί στις ανάγκες όλων των ατόμων και τις προτεραιότητες ζωής τους, ακόμη και αν ανήκουν στο ίδιο φύλο (δεν ισχύει δηλαδή για το σύνολο των ανδρών) και δεν αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τις σύγχρονες απαιτήσεις και την πολυπλοκότητα των ρόλων που τα άτομα και κυρίως οι γυναίκες καλούνται να παίξουν.

Κατά συνέπεια, **απαιτείται ένα διευρυμένο μοντέλο εννοιολογικής ανάλυσης και πρακτικής για τη συμβουλευτική σταδιοδρομίας** το οποίο θα παρέχει τη δυνατότητα μιας

«συγκατασκευής», δηλαδή μιας άλλης ερμηνείας των σχέσεων ατόμου και περιβάλλοντος, ατόμου και έξω-ατομικής πραγματικότητας.

Η Betz (1994) εντόπισε ζητήματα που σχετίζονται με την επαγγελματική ανάπτυξη των γυναικών τα οποία χαρακτήρισε "εμπόδια" και "διευκολυντές ή παράγοντες διευκόλυνσης" (*facilitators*) και τα διέκρινε σε εσωτερικά και περιβαλλοντικά αντίστοιχα.

Παραδείγματα εσωτερικών εμποδίων μεταξύ άλλων είναι:

- η σύγκρουση ρόλων
- η ετεροκαθορισμένη αντίληψη για το φύλο σε κοινωνικό επίπεδο
- η επικέντρωση στο γάμο και την οικογένεια
- η υποτίμηση του φύλου (κυρίως του γυναικείου)
- ο σεξισμός και οι άλλες μορφές έμφυλης βίας
- η περιορισμένη κατανόηση του κόσμου της εργασίας και ο ελλιπής προσανατολισμός από την πλευρά των γυναικών
- η περιορισμένη και διαμορφούμενη από τις κοινωνικό-πολιτισμικές προδιαγραφές έμφυλη αντίληψη για τη σταδιοδρομία

Στα εξωτερικά εμπόδια συγκαταλέγονται:

- τα έμφυλα στερεότυπα
- τα επαγγελματικά στερεότυπα και οι προκαταλήψεις ως προς το φύλο στη συμβουλευτική πρακτική για τις γυναίκες
- κ.λπ..

Αναλυτικότερα βλέπε Hansen 1974 και Betz 1994.

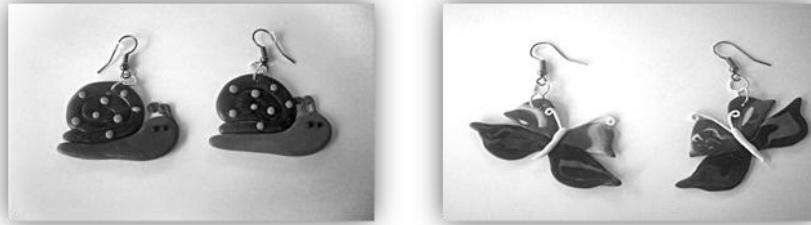
Προτεινόμενη Δραστηριότητα

Χωριστείτε σε ομάδες των 3 ή 4 ατόμων. Διαβάστε την ιστορία της *Simona Gamonte* και συζητήστε την διαδρομή της και τον τρόπο με τον οποίο ανακαλύπτει τον εαυτό της και αυτό που θέλει να κάνει στη ζωή της. Στη συνέχεια συζητήστε τις απόψεις σας στην ολομέλεια.

Σκεφτείτε μεταξύ των άλλων και τα εξής:

- Τι σας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση; Για ποιο λόγο;
- Για ποιο λόγο ονομάζει το χόμπι της, αυτό δηλαδή με το οποίο ασχολείται στον ελεύθερο χρόνο της, δουλειά;
- Συμφωνείτε με τον ορισμό που δίνει;

- Τι την οδήγησε να ασχοληθεί με την κατασκευή κοσμημάτων από πλαστελίνη (που στην αρχή πλάθεται και στη συνέχεια ψήνεται);
- Τι είναι αυτό που της δίνει ικανοποίηση;
- Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι σχετίζεται αυτό που κάνει σε αυτήν την φάση της ζωής της με αυτό που σπουδάζει;

Η Simona Gamonte δημιούργησε κάποια σχέδια για το περιοδικό NEVI SARA KALI δίνοντας στη σειρά αυτή το όνομα NEVI SARA KALI¹⁷.

¹⁷ NEVI SARA KALI Roma Women's Journal, [Revista Femeilor Rome- Romane Zuvleange Zurnalo] 2010 • 02: 129-130. Editura Fundației Desire Publishing House of Foundation Desire, 2010.

SIMONA GAMONTE
ΠΩΣ ΠΡΟΕΚΥΨΑΝ "ΤΑ ΣΚΟΥΛΑΡΙΚΙΑ ΓΙΑ
ΦΕΥΓΑΤΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ"¹⁸

"Πριν ξεκινήσω να μιλάω για το πάθος μου με τα χειροποίητα σκουλαρίκια, σκέφτηκα ότι θα ήταν καλό να πω λίγα πράγματα για τον εαυτό μου για να σας δείξω πώς οι άνθρωποι μπορούν να ανακαλύψουν τον εαυτό τους σε μια πιο ώριμη ηλικία, ανακαλύπτοντας ένα ταλέντο που έχουν και το οποίο αξίζει τον κόπο να αναπτύξουν.

Είμαι μια 23χρονη νεαρή γυναίκα από μια σύγχρονη οικογένεια Ρομά. Σπούδασα πολιτικές επιστήμες στην Εθνική Σχολή Πολιτικών Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης και τώρα είμαι δευτεροετής μεταπτυχιακή φοιτήτρια και παρακολουθώ το πρόγραμμα Φύλου και Πολιτικών για Μειονότητες στο SNSPA.

Τον ελεύθερο χρόνο μου δουλεύω φτιάχνοντας αξεσουάρ από φίμο/ τεχνητό πηλό (fimo). Λέω δουλεύω διότι τα κοσμήματα που φτιάχνω απαιτούν πολύ χρόνο και είναι απαιτητικά ως προς την κατασκευή τους. Τα περισσότερα μοντέλα μου είναι περίπλοκα. Επίσης στόχος μου είναι να καταφέρω να τα πουλήσω. Από την άλλη, χωρίς πάθος, σεβασμό και εκτίμηση γι' αυτήν την τέχνη δεν μπορεί κανείς να έχει καλά αποτελέσματα και αυτό επειδή κάθε μοντέλο είναι μοναδικό και ιδιαίτερο. Ακόμα και όταν φτιάχνω το ίδιο σχέδιο, κάθε κομμάτι είναι μοναδικό διότι φροντίζω να βάζω στοιχεία που το διαφοροποιούν από τα άλλα κομμάτια που έχω φτιάξει.

Η ιδέα για τα "σκουλαρίκια για φευγάτες γυναίκες" προέκυψε λόγω του μεγάλου ενδιαφέροντός μου για τα κοσμήματα και τα αξεσουάρ. Όχι οποιαδήποτε αξεσουάρ, αλλά εκείνα που προσπαθούν να επικοινωνήσουν κάτι, εκείνα που ξεχωρίζουν. Γιατί τα ονόμασα "σκουλαρίκια για φευγάτες γυναίκες"; Διότι τα σχέδια διαφέρουν αρκετά από τα σχέδια που μπορεί να βρει κανείς στην αγορά. Είναι σχέδια που δεν τα βρίσκεις παντού και δεν είναι εμπορικά.

Πρέπει να παραδεχτώ ότι η αρχική ιδέα για τη δημιουργία σκουλαρικιών από φίμο ήταν της

αδερφής μου. Εκείνη είναι που έχει πιο στενή σχέση με τις τέχνες και ιδιαιτέρως τη ζωγραφική. Εγώ πριν από λίγα χρόνια, συγκεκριμένα το φθινόπωρο του 2009, άρχισα να ασχολούμαι, να παίζω με την πλαστελίνη και από αυτό το παιχνίδι προέκυψαν ιδέες, κομμάτια και σχέδια που δεν μπορούσαμε ποτέ να φανταστούμε (σαλιγκάρια, μοτοσυκλέτες, εργαλεία, κ.λπ.). Ποτέ δεν είχα σκεφτεί ότι έχω ταλέντο. Γι' αυτό και στην αρχή δε μπορούσα να φτιάξω τίποτα. Ένοιωθα τα χέρια μου λες και ήταν ξένα και γι' αυτό δεν είχα και μεγάλες προσδοκίες, παρά το γεγονός ότι ως πελάτισσα γνώριζα και τα υλικά και τις τάσεις.

Όταν σκέφτομαι και προσπαθώ να καταλάβω για ποιο λόγο ξεκίνησα να φτιάχνω χειροποίητα σκουλαρίκια, μόνο ένας λόγος μου έρχεται στο νου: το πάθος, η ικανοποίηση και λίγο ταλέντο. Πάθος για την ίδια τη δουλειά και για να φτιάξεις το "τέλειο" ζευγάρι σκουλαρίκια. Και όταν λέω δουλειά, πιστέψτε με δεν υπερβάλλω, διότι φτιάχνουμε μια ειδική κατηγορία αξεσουάρ και κοσμημάτων και όλα περνάνε από τα χέρια μας. Δεν έχουμε ούτε καλούπια, ούτε άλλα εργαλεία. Κάθε λουλουδάκι φτιάχνεται πέταλο το πέταλο και κάθε μέλισσα κομμάτι το κομμάτι. Κάθε φορά που τελειώνουμε με ένα κομμάτι νοιώθουμε τόση ικανοποίηση που όταν έρχεται η ώρα να το δώσουμε μας κοστίζει που θα το αποχωριστούμε. Νοιώθουμε ικανοποίηση όταν γινόμαστε αποδέκτριες της εκτίμησης και των θετικών σχολίων από φίλους, φίλους φίλων ή και ξένους και όταν γίνεται γνωστή η δουλειά μας και οι άνθρωποι εκφράζουν την εμπιστοσύνη τους ότι πράγματι μπορούμε να φτιάξουμε ακόμα και τα πιο απαιτητικά σχέδια ή μοντέλα σκουλαρικιών. Είπα χρειάζεται λίγο ταλέντο γιατί μέχρι πριν από λίγο καιρό δεν πίστευα ότι θα μπορούσα να φτιάξω οτιδήποτε με τα χέρια μου. Πιστεύω ότι χρειάζεται θέληση και όταν πραγματικά σου αρέσει αυτό που κάνεις, νοιώθεις ικανοποίηση με τα αποτελέσματα. Το ταλέντο εμφανίζεται αργότερα.

Έτσι έγινα θαρραλέα και άρχισα να σκέφτομαι διάφορες ιδέες καθώς δούλευα για να φτιάξω τα σκουλαρίκια. Έτσι προέκυψαν τα σκουλαρίκια, τα βραχιόλια και οι καρφίτσες που φτιάχνουμε. Μπορείτε, αν θέλετε να "θαυμάσετε" τις δημιουργίες μας, να επισκεφθείτε την ιστοσελίδα μας..."

¹⁸ Όπου παραπάνω.

6. Το πλαίσιο, τα όρια και οι δυνατότητες της συμβουλευτικής

Η Συμβουλευτική συνιστά μια προσέγγιση, ένα εργαλείο παρέμβασης με συγκεκριμένες δυνατότητες οι οποίες αφορούν κατά κύριο λόγο το ατομικό επίπεδο (είτε πρόκειται για ατομικές, είτε πρόκειται για ομαδικές συνεδρίες). Από την άποψη αυτή είναι εξαιρετικά δύσκολο ή και αδύνατον να αλλάξουν άμεσα οι κοινωνικές δομές ή να ανατραπούν τα κοινωνικά στερεότυπα αποκλειστικά και μόνο μέσω της παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών ή πολύ περισσότερο να υποκαταστήσει η συμβουλευτική την εκπαίδευση, την κατάρτιση ή τις υποστηρικτικές υπηρεσίες και δομές που απαιτούνται προκειμένου να ενταχθεί ένα άτομο στην αγορά εργασίας και μάλιστα σε θέση βιώσιμη και ασφαλή με κατοχυρωμένα τα εργασιακά και ασφαλιστικά του δικαιώματα. Τόσο οι συμβουλευόμενοι/νες, όσο και οι σύμβουλοι, έχουν συγκεκριμένα όρια και δυνατότητες οι οποίες εντέλει προσδιορίζουν και τα όρια ή τις προοπτικές αυτής της προσέγγισης, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, θα πρέπει να συνιστά μέρος μιας αλληλουχίας, συνεκτικών και ολοκληρωμένων μέτρων και πολιτικών παρέμβασης.

Μία έννοια που έχει εμφανιστεί τα τελευταία χρόνια στη διεθνή βιβλιογραφία και σχετίζεται με όσα προαναφέρθηκαν, είναι η έννοια της "αυτό-αποτελεσματικότητας" ("*self-efficacy*"). Σύμφωνα με την Bandura (1986:391), η έννοια *self-efficacy* έχει οριστεί ως "*η αξιολογική κρίση των ατόμων για τις ικανότητές τους να οργανώνουν και να πραγματοποιούν δράσεις που απαιτούνται προκειμένου να επιτύχουν προδιαγεγραμμένους τύπους επιδόσεων*". Έχει αποδειχτεί ότι η αυτό-αποτελεσματικότητα (*self-efficacy*) προβλέπει επιλογές συμπεριφορικών δραστηριοτήτων, την προσπάθεια που επενδύεται σε αυτές τις δραστηριότητες, την επιμονή που επιδεικνύεται παρά τα εμπόδια και την πραγματική επίδοση του ατόμου (Bandura, 1977). Σύμφωνα με υποθέσεις που έχουν γίνει, η ανάπτυξη των πεποιθήσεων περί της αυτό-αποτελεσματικότητας/ αποφασιστικότητας διευκολύνεται από εμπειρίες επιτυχίας, από την ικανοποίηση που προκύπτει μέσω της μάθησης, τη λεκτική πειθώ, καθώς και σωματικές καταστάσεις ή αντιδράσεις. Επιπλέον η Bandura (1986) θεωρεί ότι το πιο ουσιαστικό επίπεδο αυτό-αποτελεσματικότητας είναι εκείνο το οποίο ξεπερνά ελαφρώς τις ικανότητες κάποιου και ότι οι επιτυχημένες επιδόσεις δεν εξαρτώνται μόνο από την απόκτηση των απαιτούμενων δεξιοτήτων, αλλά και από ισχυρές πεποιθήσεις περί αποτελεσματικότητας (Bandura, 1991).

Με άλλα λόγια, η έννοια αφορά την αποφασιστικότητα με την οποία δρα ένα άτομο προκειμένου να επιτύχει τους στόχους του, που στην περίπτωση της συμβουλευτικής για την απασχόληση συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την εργασία και την ένταξη στην αγορά εργασίας. Η αποφασιστικότητα του ατόμου συνδέεται άμεσα με τα ψυχικά αποθέματα που διαθέτει το άτομο (π.χ. αυτοεκτίμηση, αυτοσεβασμός, προσδοκίες, όνειρα, κ.λπ.), αλλά και με δομικά στοιχεία της πραγματικότητας (κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης, οικονομική κατάσταση, φύλο, εθνοτική καταγωγή, διακρίσεις που υφίσταται το άτομο, δυνατότητα πρόσβασης σε κοινωνικά αγαθά, πολιτικά και άλλα δικαιώματα, κ.λπ.) τα οποία διευκολύνουν ή εμποδίζουν την αυτοπραγμάτωση και την κοινωνική ένταξη.

Στόχος της Συμβουλευτικής είναι να συμβάλλει στην ενίσχυση της αυτό-αποτελεσματικότητας ή αυτενέργειας των ατόμων, προκειμένου μέσω της ενθάρρυνσης και της ενδυνάμωσης, να συνειδητοποιήσουν ότι αυτό που αντιλαμβάνονται ως προσωπική ευθύνη οφείλεται κατά κύριο λόγο σε κοινωνικές αιτίες και να αναπτύξουν τη συμμετοχή τους προκειμένου να ενταχθούν στην αγορά εργασίας.

Στο πλαίσιο της γενικότερης συζήτησης περί του επαγγελματικού προσανατολισμού και της συμβουλευτικής γίνεται σαφής η πολιτική διάσταση που έχουν οι ποικίλες προσεγγίσεις και τεχνικές που υιοθετούνται και οι οποίες συνδέονται με τους συγκεκριμένους στόχους και τη θεώρηση που επιλέγεται κάθε φορά. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να είναι σαφές ότι εφόσον οι σύμβουλοι παρεμβαίνουν στη ζωή των υποκειμένων είτε για να υποδείξουν τρόπους αντιμετώπισης προσωπικών ή και κοινωνικών προβλημάτων, είτε για να διαμορφώσουν ταυτότητες και συμπεριφορές σύμφωνα με τα

δικά τους πρότυπα για το τι είναι σωστό, ηθικό, κατάλληλο και ούτω καθεξής, η Συμβουλευτική συνιστά σαφώς πολιτικό ζήτημα. Οι σύμβουλοι αναλόγως με τα μοντέλα που υιοθετούν, διαδραματίζουν εντέλει ενεργό ρόλο είτε στη διατήρηση και αναπαραγωγή της καθεστηκυίας τάξης και των υφιστάμενων κοινωνικών όρων, είτε στην κριτική προσέγγιση των κοινωνικών δρώντων με στόχο την κοινωνική αλλαγή με την ενεργητική συμμετοχή των δρώντων υποκειμένων και στόχο έναν κόσμο που θα στηρίζεται στις αξίες της ισότητας, της ισονομίας, της δημοκρατίας και της δικαιοσύνης. Επιπλέον οι αλλαγές που επιδιώκονται μέσω της Συμβουλευτικής έχουν συνέπειες όχι μόνο στη ζωή των συμβουλευόμενων, αλλά και άλλων ανθρώπων, όπως για παράδειγμα στα μέλη της οικογένειάς τους, σε άτομα που ανήκουν στο εργασιακό τους περιβάλλον, στη τοπική κοινότητα ή στην ευρύτερη κοινωνία. Επομένως η Συμβουλευτική είναι πολιτικό ζήτημα και δεν έχει έρεισμα η αντίληψη ότι δεν σχετίζεται με ιδεολογίες ή η άποψη ότι η Συμβουλευτική ως κλάδος είναι ουδέτερος και αντικειμενικός.

Είναι άλλωστε κοινός τόπος ότι έχει ασκηθεί κριτική στη Συμβουλευτική και γενικότερα στις θεραπευτικές προσεγγίσεις από σειρά θεωρητικών και ερευνητών, είτε επειδή συνιστούν ένα πλαίσιο όπου οι ειδικοί ασκούν εξουσία επί των συμβουλευομένων, είτε λόγω της ανάγκης να απομυθοποιηθεί η Συμβουλευτική - τουλάχιστον ως προς τον τρόπο με τον οποίο ασκείται - και να αντικατασταθεί από γνήσια πλαίσια μάθησης και συνεκπαίδευσης (peer education), όπου τα άτομα θα έχουν τη στήριξη που απαιτείται προκειμένου να εκπληρώσουν τις πολύτιμες λειτουργικότητές τους (valuable functionings, A. Sen, 2000), αναπτύσσοντας εμπρόθετη δράση για να βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής τους. Επίσης σύμφωνα με τις Μαστοράκη & Γεωργά (2008) όποια θέση και να υποστηρίζεται, όποιο μοντέλο Συμβουλευτικής και να υιοθετείται, θα πρέπει να αναγνωρίζεται ο παρεμβατικός χαρακτήρας της Συμβουλευτικής και ο βαθμός ευθύνης που αναλογεί στο/ στη σύμβουλο ως προς τη διαμόρφωση του υποκειμένου, καθώς και του κοινωνικού ιστού. Αυτό σημαίνει ότι στην καθημερινή επαγγελματική άσκηση του συμβουλευτικού έργου θα πρέπει οι σύμβουλοι να έχουν αυτό-διερευνητική και αναστοχαστική ματιά, καθώς και ματιά για την κριτική συνειδητοποίηση των παραδοχών, στερεοτύπων και θεωρητικών προσανατολισμών τους, με στόχο τη διαρκή προσωπική και επαγγελματική τους βελτίωση και ανάπτυξη.

Επίσης, επειδή η θεωρία και η πρακτική της Συμβουλευτικής έχει επί μακρόν δεχτεί επιδράσεις από τις σχετικές προσεγγίσεις που έχουν εφαρμοστεί στις ΗΠΑ τα τελευταία 50 και πλέον χρόνια, κάποιοι θεωρητικοί πιστεύουν ότι κατά κάποιον τρόπο συνιστά εξαγόμενο προϊόν της Αμερικής που άκριτα υιοθετείται στο σύνολο σχεδόν των δυτικών χωρών. Αποτέλεσμα αυτής της επίδρασης είναι η υπερβολική έμφαση στην αυτονομία και στην αυτοπραγμάτωση του ατόμου με παράλληλη αποσιώπηση της ισχύος των κοινωνικών δομών και της κοινωνικής ευθύνης. Επίσης, όπως ήδη επισημάνθηκε, συχνά παρατηρείται ισοπέδωση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων και της έννοιας της διαφορετικότητας.

Αυτό που απαιτείται είναι η σχέση μεταξύ μικροεπιπέδου (ατόμου, οικογένειας, στενού περιβάλλοντος ή τοπικής κοινότητας) και μακροεπιπέδου (κοινωνικο-οικονομικού) που ορίζει τη σχέση ατόμου και κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό, τα προτεινόμενα μοντέλα συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού είναι είτε το κριτικό - αναπτυξιακό μοντέλο, είτε η διαπολιτισμική συμβουλευτική, τα οποία αναγνωρίζουν τη διαλεκτική σχέση μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, καθώς και μεταξύ θεωρίας και πράξης. Επιπλέον η έμφασή τους εντοπίζεται στην υποστήριξη των ατόμων προκειμένου να μάθουν να αναπτύξουν τις δυνάμεις και δεξιότητές τους δια βίου, να αξιοποιούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τη διαφορετικότητά τους ως συγκριτικά πλεονεκτήματα που εμπλουτίζουν τη ζωή τους, να είναι ανοιχτά στη γνώση και την πληροφόρηση, να σχεδιάζουν τις αποφάσεις τους πιο συστηματικά και με πιο ευρεία προοπτική και να αντιμετωπίζουν τις αλλαγές και συνακόλουθες μεταβάσεις δυναμικά.

A. Πρωτοβουλίες τοπικής οικο-επιχειρηματικότητας

Η **Majora Carter** διηγείται 3 ιστορίες που αφορούν τοπικές πρωτοβουλίες οικολογικής επιχειρηματικότητας. Το μέλλον της οικολογίας και των φιλικών προς το περιβάλλον δράσεων είναι τοπικό και επιχειρηματικό. Η Majora Carter στην ομιλία της διηγείται τις ιστορίες τριών ανθρώπων που βοήθησαν στη σωτηρία των τοπικών τους κοινοτήτων συμβάλλοντας ταυτοχρόνως στη σωτηρία του πλανήτη. Τις πρωτοβουλίες αυτές τις ονομάζει "ασφάλεια στην πόλη".

Μπείτε στην παρακάτω ιστοσελίδα:

http://www.ted.com/talks/majora_carter_3_stories_of_local_ecoactivism.html

για να παρακολουθήσετε την ομιλία, επιλέγοντας υπότιτλους στα Ελληνικά. Η ομιλία έχει διάρκεια 18:00 λεπτά. Καταγράψτε σκέψεις και συναισθήματα ατομικά. Στη συνέχεια μοιραστείτε τις σκέψεις σας με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας.

A. Ποια από τις τρεις πρωτοβουλίες σας φάνηκε πιο ενδιαφέρουσα και για ποιο λόγο;

B. Πώς ορίζει η ομιλήτρια την έννοια της "ασφάλειας στο σπίτι" ("hometown security"); Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με όσα λέει σχετικά;

Γ. Πώς διαφοροποιείται κατά τη γνώμη της η φιλανθρωπία από τις τοπικές βιώσιμες δράσεις και πρωτοβουλίες; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με όσα λέει;

B. Οι Σομαλέζες γιατροί που περιθάλπουν πρόσφυγες

Τις ονομάζουν "αγίες της Σομαλίας". Η **γιατρός Hawa Abdi** και η **κόρη της Deqo Mohamed** συζητάνε για την κλινική που δημιούργησαν στη Σομαλία για να βοηθήσουν τα θύματα του εμφύλιου πολέμου και ιδιαιτέρως τις γυναίκες και τα παιδιά.

Μπείτε στην παρακάτω ιστοσελίδα:

http://www.ted.com/talks/lang/eng/mother_and_daughter_doctor_heroes_hawa_abdi_deqo_mohamed.html

για να παρακολουθήσετε την συνέντευξή τους, επιλέγοντας υπότιτλους στα Ελληνικά. Η συνέντευξη έχει διάρκεια 08:44 λεπτά. Καταγράψτε σκέψεις και συναισθήματα ατομικά. Στη συνέχεια μοιραστείτε τις σκέψεις σας με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας.

A. Ποιοι είναι οι δύο όροι για να γίνει κανείς δεκτός/ δεκτή από τις γιατρούς; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τους όρους που έχουν θέσει; Για ποιο λόγο θεωρείτε ότι έθεσαν αυτούς τους δύο όρους;

B. Τι πιστεύει η Hawa Abdi για τις γυναίκες της Σομαλίας και τις γυναίκες γενικότερα; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε;

Γ. Εκτός από τη νοσηλεία και την ιατρική φροντίδα τι άλλες υπηρεσίες παρέχουν στη τοπική κοινότητα;

Δ. Μπορείτε να σκεφτείτε τις ανάγκες του καταυλισμού, καθώς και των 90.000 ατόμων που διαμένουν εκεί όλα αυτά τα χρόνια;

Γ. Ξυπόλητες μηχανικοί / τεχνικοί ηλιακών συστημάτων

Χωριστείτε σε ομάδες των 3 ή 4 ατόμων. Μπείτε στην παρακάτω ιστοσελίδα:

<http://www.youtube.com/user/barefootcollege>

και παρακολουθείστε ένα ντοκιμαντέρ διάρκειας 10:00 λεπτών την κατάρτιση φτωχών και αναλφάβητων αγροτισσών από 28 διαφορετικές χώρες της Αφρικής (Αιθιοπία, Μάλι, Μαυριτανία, Γκάμπια, Σιέρρα Λεόνε, Σενεγάλη, Νίγηρα, Γκάνα, Καμερούν, Ναμίμπια, Τσαντ, Σουδάν, Τζιμπουτί, Ουγκάντα, κ.λπ.) που στη συνέχεια εργάζονται ως μηχανικοί ηλιακών συστημάτων. Οι γυναίκες καταρτίζονται στο Barefoot College στην Ινδία στο πλαίσιο ενός καινοτομικού και ταχύρρυθμου προγράμματος κατάρτισης και στη συνέχεια επιστρέφουν στα χωριά τους για να...

A. Τι σας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση και για ποιο λόγο;

B. Ποιο είναι το αποτέλεσμα αυτής της πρωτοβουλίας;

Γ. Πώς μπορεί η τεχνολογία να γίνει κτήμα και εργαλείο για καλύτερη ποιότητα ζωής των φτωχών αγροτικών κοινοτήτων; Ποια είναι η βασική προϋπόθεση;

Δ. Ποια είναι η διαφορά αυτού του προγράμματος κατάρτισης; Γνωρίζετε παρόμοια παραδείγματα; Θεωρείτε ότι είναι βιώσιμα και αν ναι υπό ποιες προϋποθέσεις;

E. Ποιο είναι το μοντέλο επιχειρηματικότητας που προτείνεται από την πρωτοβουλία αυτή; Συμφωνείτε ή διαφωνείτε; Γνωρίζετε παρεμφερή παραδείγματα από άλλες περιοχές του κόσμου ή της Ελλάδας;

ΣΤ. Συμφωνείτε με όσα δηλώνονται για τους άνδρες ή διαφωνείτε; Μπορείτε να υποστηρίξετε την άποψή σας;

Z. Ποια είναι τα βασικά συμπεράσματα ή μαθήματα που έχουν προκύψει από την πρωτοβουλία αυτή; Ποια είναι η γνώμη σας σε σχέση με αυτά; Πώς θα μπορούσατε να αξιοποιήσετε αυτά τα μαθήματα στην περίπτωση των γυναικών και των ευπαθών ομάδων γενικότερα στη Ελλάδα;

Για περισσότερες πληροφορίες για το Barefoot College, που ιδρύθηκε το 1972 και είναι μια μη κυβερνητική οργάνωση η οποία παρέχει βασικές υπηρεσίες και λύσεις σε προβλήματα των αγροτικών κοινοτήτων με στόχο να τις βοηθήσει να γίνουν αυτόνομες και βιώσιμες, μπείτε στην ιστοσελίδα: <http://www.barefootcollege.org/>.

Επίσης μπορείτε να παρακολουθήσετε την ομιλία του Μπάνκερ Ρόι με τίτλο "Μαθαίνοντας από το ξυπόλητο κίνημα" του ιδρυτή του Barefoot College. Μπείτε στην παρακάτω ιστοσελίδα:

http://www.ted.com/talks/lang/el/bunker_roy.html

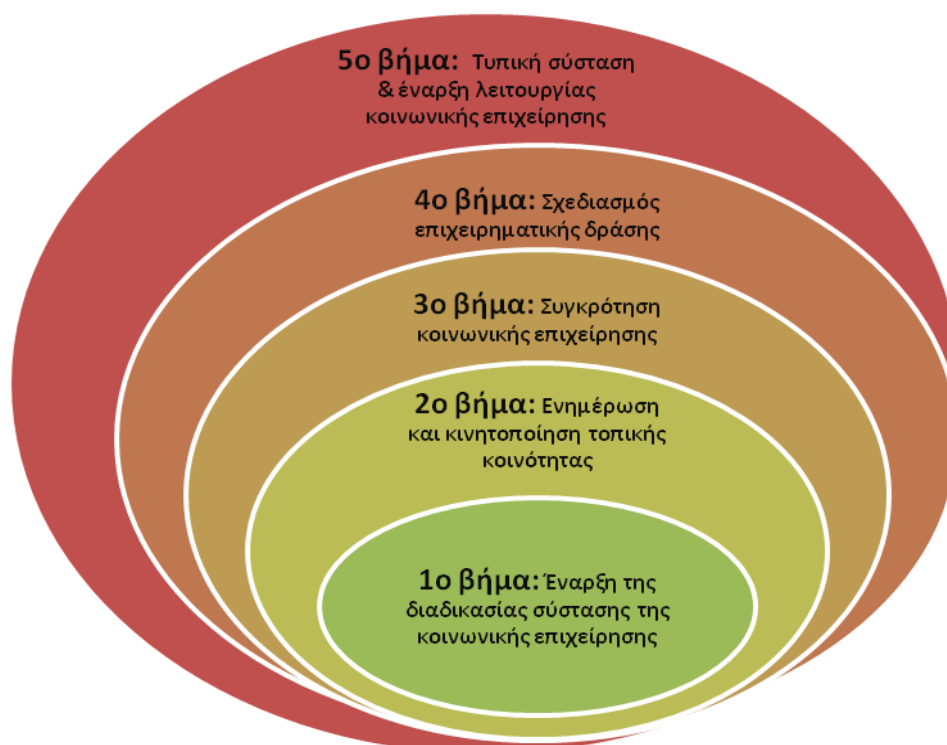
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

1. Ο επιχειρηματικός σχεδιασμός

1.1. Τα αναγκαία βήματα

Ο επιχειρηματικός σχεδιασμός συμβάλλει στην αντιμετώπιση των δυσκολιών που προκύπτουν στο περιβάλλον (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, κ.λπ.) της επιχείρησης. Στην πραγματικότητα **είναι μια συνοπτική και γραπτή, κατά προτίμηση, περιγραφή των στόχων που ελπίζει να πετύχει ο κοινωνικός επιχειρηματίας**. Αναλύει τρόπους και στρατηγικές που θα εφαρμόσει για να πετύχει τους στόχους του, κάνει μια πρώτη διάγνωση και αξιολογεί το περιβάλλον όπου θα κινηθεί, εντοπίζει πιθανούς κινδύνους, αλλά και ευκαιρίες με βάση τις οποίες αναλύει τις δυνατότητες και αδυναμίες της επιχείρησης. Με άλλα λόγια, **ο επιχειρηματικός σχεδιασμός λειτουργεί σαν ένα εργαλείο στρατηγικού σχεδιασμού, επικοινωνίας, διαχείρισης ανθρώπινου δυναμικού, μάρκετινγκ, αποτελεσματικότητας και προώθησης της επιχειρηματικής ιδέας**. Στην περίπτωση των κοινωνικών επιχειρήσεων, το επιχειρηματικό σχέδιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βασικό πειστήριο για να πείσει τόσο τους συνεταιίρους για να συμμετάσχουν, όσο και τις διάφορες κρατικές αρχές για την έγκριση της όποιας χρηματοδότησης. Για τη σύσταση και τη λειτουργία μιας κοινωνικής επιχείρησης, είναι απαραίτητη η προπαρασκευή μερικών βασικών κειμένων-μελετών (έρευνα αγοράς, επιχειρηματικό σχέδιο, καταστατικό, κανονισμός λειτουργίας), καθώς και η κινητοποίηση και ενημέρωση των διάφορων πιθανών εταίρων για την προσέλκυση και ευαισθητοποίησή τους. Στη συνέχεια ακολουθεί μια συνοπτική παρουσίαση των αναγκαίων βημάτων και διαδικασιών. Στόχος είναι να διαμορφωθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για την όσο το δυνατόν πιο επιτυχημένη σύσταση της κοινωνικής επιχείρησης.

Σχήμα 1. Τα αναγκαία βήματα

1ο βήμα: Η έναρξη της διαδικασίας σύστασης της κοινωνικής επιχείρησης

Η δημιουργία μιας κοινωνικής επιχείρησης αρχίζει με την ενεργοποίηση ενός αρχικού πυρήνα, μιας ομάδας ατόμων, που θα πρέπει να:

- να αποτελείται από ευαισθητοποιημένα και ενεργά άτομα
- να είναι ολιγομελής
- να είναι ανοιχτή και να διασφαλίζει τη συμμετοχή του συνόλου των ενδιαφερομένων ή και των εκπροσώπων τους (μη κυβερνητικών οργανώσεων, αστικών μη κερδοσκοπικών οργανώσεων, σωματείων, τοπικής κοινότητας, κ.λπ.).

Ο σκοπός του αρχικού πυρήνα είναι η κινητοποίηση και των υποψήφιων μελών για τη συγκρότηση της κοινωνικής επιχείρησης. Επίσης, θα πρέπει να εκτιμηθεί ποιες από τις ήδη υπάρχουσες δομές είναι επιχειρηματικά βιώσιμες ή μπορούν να γίνουν βιώσιμες για να ενταχθούν σε ένα παραγωγικό και οικονομικά βιώσιμο συνεταιρικό σχήμα, όπως αυτό της κοινωνικής επιχείρησης. Η αποτίμηση θα πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν και τις δυνατότητες εξασφάλισης μακροχρόνιας και σταθερής επιχειρηματικής λειτουργίας και κατ' επέκταση ενός σταθερού εισοδήματος για τους απασχολούμενους.

2ο βήμα: Η φάση ενημέρωσης και κινητοποίησης της τοπικής κοινότητας

Ο στόχος της ενημέρωσης/κινητοποίησης είναι η αναζήτηση και ο εντοπισμός ατόμων και φορέων που πιθανόν να ενδιαφέρονταν να συμμετάσχουν στην κοινωνική επιχείρηση. Αυτό προϋποθέτει την πλήρη κατανόηση, από τον ίδιο τον αρχικό πυρήνα, του νομοθετικού πλαισίου. Συγκεκριμένα σε αυτή τη φάση θα πρέπει όσοι και όσες συμμετέχουν να γνωρίζουν:

- Ποιοι μπορούν να είναι μέλη, δηλαδή συνέταιροι, της μελλοντικής κοινωνικής επιχείρησης (είτε ως φυσικά πρόσωπα, είτε ως νομικά πρόσωπα ή ενώσεις);
- Ποιοι μπορούν να εργαστούν στην κοινωνική επιχείρηση και με ποιες ευθύνες (εργατικό δυναμικό, διοικητικά και άλλα στελέχη, πωλητές, καλλιεργητές, συλλέκτες απορριμμάτων, κ.λπ.);
- Ποιοι μπορεί να είναι οι πιθανοί συνεργάτες της μελλοντικής κοινωνικής επιχείρησης;

Αφού εντοπιστούν όλες οι παραπάνω ομάδες και τα άτομα θα πρέπει στη συνέχεια να εξειδικευτούν οι ενέργειες ευαισθητοποίηση για κάθε διακριτή κατηγορία ή ομάδα. Οι ενέργειες κινητοποίησης ενδεικτικά μπορεί να αφορούν:

- Συστηματική και εξατομικευμένη ενημέρωση των ενδιαφερομένων
- Ενημερωτικές συγκεντρώσεις, συζητήσεις και διανομή έντυπου υλικού
- Συναντήσεις στους τόπους διαμονής και δουλειάς

3ο βήμα: Η συγκρότηση της κοινωνικής επιχείρησης

Το πρόγραμμα παραγωγής και εργασίας θα πρέπει να είναι έτσι διαρθρωμένο, ώστε να αποτελεί ένα προσχέδιο που να καταγράφει τα ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα της κοινωνικής επιχείρησης. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει:

- Το παραγωγικό προφίλ της κοινωνικής επιχείρησης (ορίζοντας και τις διάφορες παραγωγικές μονάδες)
- Το μέγεθος της οικονομικής δραστηριότητας (όγκος παραγωγής)

Στη φάση αυτή μπορεί να γίνει και μια πρώτη εκτίμηση των εγκαταστάσεων και του εξοπλισμού των υφιστάμενων δομών που ανήκουν στην τοπική αυτοδιοίκηση ή σε μη κερδοσκοπικές οργανώσεις που θα ήθελαν είτε να συμμετάσχουν στην κοινωνική επιχείρηση, είτε να την ενισχύσουν παρέχοντας εγκαταστάσεις και εξοπλισμό. Επίσης θα πρέπει να γίνει εκτίμηση των εγκαταστάσεων που μπορούν να παραχωρηθούν στην κοινωνική επιχείρηση από άλλα ΝΠΔΔ, συνεργάτες ή μέλη.

4ο βήμα: Σχεδιασμός της επιχειρηματικής δράσης

Η επιλογή των διοικητικών στελεχών και του υπεύθυνου/ των υπευθύνων γίνεται λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι η κοινωνική επιχείρηση, εκτός από μια πρακτική αλληλεγγύης συνιστά και επιχειρηματική μονάδα. Γι' αυτό τον λόγο, ο ρόλος του υπεύθυνου/ των υπευθύνων θα πρέπει να είναι ευρύτερος και υποστηρικτικός, ιδιαίτερος κατά τη φάση που προηγείται της σύστασης του νομικού προσώπου.

Στη φάση αυτή πραγματοποιείται και μια αρχική έρευνα αγοράς. Με την έρευνα αγοράς εκτιμώνται το μέγεθος και η διάρθρωση της τοπικής ή και της ευρύτερης αγοράς (προβλεπόμενη ζήτηση για τα προϊόντα που μπορεί να προσφέρει η κοινωνική επιχείρηση, προσφορά και ζήτηση των ανταγωνιστικών προϊόντων).

Επίσης εκπονείται και το επιχειρηματικό σχέδιο της κοινωνικής επιχείρησης. Η εκπόνηση του "επιχειρηματικού σχεδίου" (business plan) είναι συνήθως απαραίτητη για τη χορήγηση άδειας σκοπιμότητας από το αρμόδιο Υπουργείο, αλλά και για τη διασφάλιση επιπλέον χρηματοδότησης. Πέραν αυτών, συμβάλλει ουσιαστικά στην ανάδειξη των γενικών στοιχείων, των χαρακτηριστικών της αγοράς, των στοιχείων της παραγωγικής διαδικασίας και της οργάνωσης της επιχείρησης. Στο επιχειρηματικό σχέδιο μπορεί επίσης να περιληφθεί και ένα αρχικό επενδυτικό σχέδιο το οποίο αναδεικνύει τις συγκεκριμένες ανάγκες χρηματοδότησης της κοινωνικής επιχείρησης.

5ο βήμα: Η τυπική σύσταση και η έναρξη λειτουργίας της κοινωνικής επιχείρησης

Η άδεια σκοπιμότητας συνήθως είναι απαραίτητη για να έχει νομική υπόσταση η κοινωνική επιχείρηση και χορηγείται μετά την εξέταση του επιχειρηματικού σχεδίου και του σχεδίου καταστατικού, λαμβάνοντας υπ' όψιν τα αναπτυξιακά δεδομένα της δράσης της κοινωνικής επιχείρησης και τη γνώμη του αρμόδιου Υπουργείου. Στη φάση αυτή αποφασίζονται τα όργανα διοίκησης της κοινωνικής επιχείρησης (δηλαδή Γενική Συνέλευση, Διοικητικό Συμβούλιο, ή/ και Εποπτικό Συμβούλιο). Επίσης εκπονείται ο Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας, ο οποίος περιλαμβάνει θέματα προσωπικά, αρμοδιότητες μελών και εργαζομένων, θέματα αμοιβών, δαπανών και διαδικασιών λήψης αποφάσεων, κ.λπ. Στην κοινωνική επιχείρηση μπορούν να απασχοληθούν φυσικά πρόσωπα που δεν είναι μέλη

του. Η πρόσληψή τους είναι αρμοδιότητα του Δ.Σ. και οι όροι πρόσληψης συνήθως, αλλά όχι πάντα, είναι αυτοί που ισχύουν σε μια οποιαδήποτε επιχείρηση.

Η χρηματοδότηση πραγματοποιείται από το επενδυτικό πρόγραμμα, αλλά και από τις ετήσιες χρηματοδοτικές ροές, που μπορούν να καλύψουν ανάγκες επιδότησης και δανειοδότησης. Η κάλυψη της κοινωνικής επιχείρησης κατά ένα μέρος προβλέπεται να προέλθει από τις εισφορές των μελών, αλλά και από τυχόν συμπληρωματική χρηματοδότηση.

2. Το επιχειρηματικό ή επιχειρησιακό σχέδιο (*business plan*)

2.1. Τι είναι το επιχειρηματικό σχέδιο, ποιος το γράφει, σε ποιον απευθύνεται και γιατί είναι αναγκαίο

Η εκπόνηση ενός επιχειρηματικού σχεδίου αποτελεί μία από τις βασικότερες ενέργειες για την ανάπτυξη κάθε επιχείρησης, ανεξάρτητα από το μέγεθος που έχει η επιχείρηση, το αντικείμενο ή τη νομική της μορφή. Είναι ένα συνοπτικό κείμενο με άλλα λόγια, όπου περιγράφονται οι στόχοι που θέλει να πετύχει ο κοινωνικός επιχειρηματίας, οι μέθοδοι και οι στρατηγικές που θα χρησιμοποιήσει για να πετύχει τους στόχους του.

Το επιχειρηματικό ή επιχειρησιακό σχέδιο περιλαμβάνει αναλυτική περιγραφή όλων των εσωτερικών και εξωτερικών στοιχείων που εμπλέκονται στην ίδρυση μιας επιχείρησης. Κάποιες φορές ονομάζεται σχέδιο δράσης (*game plan*) ή οδικός χάρτης (*road map*) και δίνει απάντηση στις εξής πολύ σημαντικές ερωτήσεις:

- Πού βρισκόμαστε τώρα;
- Πού πάμε;
- Πώς θα φτάσουμε στον προορισμό μας;

Το επιχειρηματικό σχέδιο το προσεγγίζουμε σαν ένα βασικό μέρος του ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ οποιασδήποτε επιχειρηματικής δράσης, αλλά και σαν ΕΡΓΑΛΕΙΟ:

- στρατηγικού σχεδιασμού
- αποτελεσματικότητας
- επικοινωνίας
- οικονομικών
- management
- διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού
- marketing
- προώθηση της επιχειρηματικής ιδέας σε τρίτους (χορηγούς, επενδυτές, χρηματοδότες, συνεταιίρους)

Το επιχειρησιακό σχέδιο με άλλα λόγια είναι ένα από τα βασικότερα κείμενα περιγραφής και προβολής της επιχειρηματικής ιδέας σας τόσο εσωτερικά ώστε να γίνει αντιληπτή από τους συνεργάτες σας, όσο και προς τρίτους για την εξασφάλιση πόρων.

Αρμόδιος για την σύνταξη του επιχειρησιακού σχεδίου είναι ο κοινωνικός επιχειρηματίας ή τα ιδρυτικά μέλη της μελλοντικής κοινωνικής επιχείρησης ή του συνεταιρισμού που στην περίπτωση αυτή δουλεύουν και αποφασίζουν ομαδικά.

Αν ο κοινωνικός επιχειρηματίας / οι κοινωνικοί επιχειρηματίες δεν έχουν προηγούμενη εμπειρία ή τις απαραίτητες δεξιότητες, συμβουλευονται ειδικούς ή υποστηρίζονται από τις δομές στήριξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Στις τελευταίες υπάρχουν εξειδικευμένα άτομα (π.χ. σύμβουλοι επιχειρηματικότητας, δικηγόροι, ειδικοί στο μάρκετινγκ, ειδικοί σε θέματα λογιστικής και φορολογίας, κ.λπ.) που υποστηρίζουν τα άτομα, παρέχουν συμβουλευτική και εξειδικευμένες γνώσεις. Επίσης στο πλαίσιο αυτό μπορεί να αξιοποιηθεί και η τεχνογνωσία άλλων κοινωνικών επιχειρηματιών μέσα από συναντήσεις, εκδηλώσεις ή ομάδες εργασίας για την ανταλλαγή εμπειριών.

Το επιχειρηματικό σχέδιο απευθύνεται:

- σε όσους θέλουν να μάθουν περισσότερα για την επιχείρηση. Δηλαδή στον ίδιο / στους ίδιους τους κοινωνικούς επιχειρηματίες, στους επενδυτές, στους πελάτες, στους προμηθευτές, στους εργαζόμενους, κ.λπ.

Η απάντηση στην ερώτηση ποιος θα το διαβάσει το επιχειρηματικό σχέδιο, καθορίζει το περιεχόμενό του και τα σημεία στα οποία επικεντρώνεται το επιχειρηματικό σχέδιο.

Συνήθως περιλαμβάνει τρεις διαφορετικές οπτικές γωνίες:

- την οπτική γωνία του υποψήφιου κοινωνικού επιχειρηματία
- την οπτική γωνία του επενδυτή ή του χρηματοδότη
- την οπτική γωνία των πελατών (που θα αγοράσουν τα προϊόντα της επιχείρησης ή αξιοποίηση τις υπηρεσίες που παρέχει η κοινωνική επιχείρηση).

Το επιχειρηματικό σχέδιο είναι απαραίτητο διότι:

- αποδεικνύει ότι η κοινωνική επιχείρηση μπορεί να είναι βιώσιμη
- καθοδηγεί τον κοινωνικό επιχειρηματία για να οργανώσει τις δραστηριότητές τους και να προγραμματίσει τις ενέργειες που πρέπει να κάνει
- αποτελεί σημαντικό εργαλείο για να βρεθεί χρηματοδότηση

2.2. Δομή και κατάρτιση του επιχειρηματικού σχεδίου

Υπάρχουν σημαντικές διαφορές, μεταξύ των διαφόρων επιχειρήσεων, όσον αφορά στο μέγεθος, τη φύση των δραστηριοτήτων, την τεχνολογία που εφαρμόζουν, τα οικονομικά στοιχεία, την χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων, το θεσμικό και ρυθμιστικό πλαίσιο, τις συνθήκες αγοράς, τον κλάδο ή τομέα της οικονομίας στον οποίο ανήκουν κλπ. Έτσι, το ακριβές περιεχόμενο του επιχειρηματικού σχεδίου κάθε επιχείρησης και το βάθος της ανάλυσης που γίνεται σε κάθε τμήμα του πρέπει να διαμορφώνεται ανάλογα με τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητές της. Γενικά όμως, εκτιμάται ότι **σε ένα επιχειρηματικό σχέδιο, πρέπει να περιλαμβάνονται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό οι ακόλουθες ενότητες:**

I. Αποστολή, ιστορικό και συνοπτική περιγραφή της επιχείρησης

Στο τμήμα καταγράφεται το όραμα των κοινωνικών επιχειρηματιών, οι σκέψεις τους και οι προθέσεις τους που καταλήγουν στην αποστολή της επιχείρησης. Επίσης στο πλαίσιο αυτό μπορεί να γίνει μια σύντομη αναδρομή της λειτουργίας της επιχείρησης (από το έτος ίδρυσής της) και να αποτυπωθούν τα επιτεύγματα και η στρατηγική που έχει ακολουθηθεί μέχρι σήμερα για την ανάπτυξή της.

II. Ανάλυση του εξωτερικού περιβάλλοντος της επιχείρησης

Το τμήμα αυτό περιλαμβάνει ανάλυση-διάγνωση και αξιολόγηση του εξωτερικού περιβάλλοντος, προκειμένου να προσδιορισθούν οι προοπτικές και προϋποθέσεις ανάπτυξης της επιχείρησης, στο πλαίσιο των ευκαιριών και απειλών που υπάρχουν στο περιβάλλον που αυτή δραστηριοποιείται.

III. Ανάλυση του εσωτερικού περιβάλλοντος της επιχείρησης

Το τμήμα αυτό περιλαμβάνει ανάλυση-διάγνωση και αξιολόγηση των δυνατοτήτων ή αδυναμιών της επιχείρησης, καθώς και τον προσδιορισμό των στρατηγικών πλεονεκτημάτων που έχει η επιχείρηση σήμερα. Στην ουσία, γίνεται η διαγνωστική ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης προκειμένου να καθορισθεί επακριβώς η θέση της, να εντοπισθούν οι περιοχές βελτίωσης και να προδιαγραφούν οι μελλοντικοί στόχοι της. Η ανάλυση εστιάζεται στις λειτουργίες, τους πόρους και τα συστήματα της επιχείρησης και στο τέλος, παρουσιάζονται τα χρηματοοικονομικά στοιχεία της τελευταίας πενταετίας.

IV. Αξιολόγηση του εξωτερικού και εσωτερικού περιβάλλοντος της επιχείρησης – ανάπτυξη των σχεδίων δράσης

Στο τμήμα αυτό γίνεται αξιολόγηση της υπάρχουσας στρατηγικής της επιχείρησης, σε συνδυασμό με τα συμπεράσματα από την ανάλυση και αξιολόγηση τόσο του εσωτερικού, όσο και του εξωτερικού περιβάλλοντος της επιχείρησης. Επίσης, το τμήμα αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την ανάλυση και αξιολόγηση των δυνατών και αδύνατων σημείων της επιχείρησης και των ευκαιριών και απειλών του περιβάλλοντος (ανάλυση SWOT), προκειμένου να γίνει επανεξέταση και αξιολόγηση της υπάρχουσας στρατηγικής. Επίσης, το τμήμα αυτό περιλαμβάνει τη σύνθεση όλων των προηγούμενων, τα οποία θα οδηγήσουν στην διαμόρφωση- κατάρτιση της νέας στρατηγικής της επιχείρησης. Τέλος, στο τμήμα αυτό αναπτύσσονται τα σχέδια δράσης, τα οποία αφορούν όλες τις λειτουργίες και τα συστήματα της επιχείρησης και περιλαμβάνουν τους επιμέρους στόχους, τις ενέργειες που πρέπει να αναληφθούν, τους πόρους που θα απαιτηθούν, τις υπευθυνότητες και το χρονοδιάγραμμα υλοποίησης.

V. Προβλέψεις οικονομικών αποτελεσμάτων

Στο τμήμα αυτό περιλαμβάνονται οι προβλέψεις των οικονομικών αποτελεσμάτων της επιχείρησης (για την επόμενη πενταετία, τριετία, κ.λπ.), δηλαδή οι βασικές οικονομικές καταστάσεις όπως ο ισολογισμός, η κατάσταση αποτελεσμάτων χρήσης, οι πηγές και χρήσεις πόρων κ.λπ. Στο τμήμα αυτό, εντοπίζονται οι κρίσιμες παράμετροι οι οποίες, εάν μεταβληθούν, θα επηρεάσουν σημαντικά τα αποτελέσματα (ανάλυση ευαισθησίας).

Με βάση όσα προαναφέρθηκαν και κυρίως τις ανάγκες και ιδιαιτερότητες κάθε κοινωνικής επιχείρησης, η δομή του επιχειρηματικού σχεδίου θα μπορούσε να είναι η εξής:

ΔΟΜΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

1. Σύντομη περίληψη
2. Σκοποί και στόχοι της κοινωνικής επιχείρησης
3. Περιγραφή και αντικείμενο της κοινωνικής επιχείρησης
4. Προσδιορισμός της αγοράς στην οποία απευθύνεται και έρευνα αγοράς (*ανάλυση των παραγόντων που αφορούν το περιβάλλον και τον κλάδο δραστηριοποίησης της κοινωνικής επιχείρησης*)
5. Σχέδιο παραγωγής ή/ και δραστηριοτήτων
6. Σχέδιο marketing (προώθησης των προϊόντων ή των παρεχόμενων υπηρεσιών)
7. Σχέδιο διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού
8. Χρηματοπιστωτικό σχέδιο
9. Χρονοδιάγραμμα
10. Εκτίμηση κινδύνου

Ένα καλό επιχειρηματικό σχέδιο θα πρέπει να εκφράζει με σαφήνεια τις ιδέες, τους στόχους και τον προγραμματισμό των κοινωνικών επιχειρηματιών για την επιχείρηση. Γι' αυτό είναι σκόπιμο να:

- Προσδιορίζει με ακρίβεια τους στόχους και το βασικό αντικείμενο της κοινωνικής επιχείρησης.
- Ορίζει με σαφήνεια το κομμάτι της αγοράς στο οποίο απευθύνεται, όπως και τους πελάτες ή χρήστες των παρεχόμενων υπηρεσιών, καθώς και το τι ζητάνε οι τελευταίοι.
- Εκτιμάει τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των (συν)εταίρων ή μελών της κοινωνικής επιχείρησης σε συνάρτηση με τους στόχους και το αναμενόμενο αποτέλεσμα.
- Επιβεβαιώνει ότι η επιχειρηματική ιδέα πάνω στην οποία στηρίζεται η κοινωνική επιχείρηση είναι στέρεα και με σαφή προσανατολισμό (είτε στην αγορά, είτε στην αλληλέγγυα οικονομία).
- Αποδεικνύει ότι υπάρχει ικανοποιητική ζήτηση από την αγορά ή την τοπική κοινότητα για το προϊόν ή τις υπηρεσίες που θα παρέχει η κοινωνική επιχείρηση.
- Πραγματοποιεί μια ρεαλιστική οικονομική πρόβλεψη για το πόσο αποτελεσματική και οικονομικά βιώσιμη είναι η επιχειρηματική ιδέα.
- Να περιγράφει το αναγκαίο προσωπικό, εργατικό δυναμικό, όπως και τις αναγκαίες ικανότητες, δεξιότητες ή εμπειρία που θα πρέπει να έχουν τα άτομα που θα απασχοληθούν στην κοινωνική επιχείρηση (είτε με αμοιβή, είτε σε εθελοντική βάση).

Αναλυτικότερα τα περιεχόμενα κάθε μέρους:

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Περιλαμβάνει μια συνοπτική εικόνα του επιχειρηματικού σχεδίου (π.χ. επωνυμία και διεύθυνση της κοινωνικής επιχείρησης, άλλα στοιχεία επαφής - αριθμό τηλεφώνου/ φαξ,

διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή ιστοσελίδας αν υπάρχει). Επίσης περιλαμβάνει μια σύντομη περιγραφή της κοινωνικής επιχείρησης, το επιχειρησιακό μοντέλο (π.χ. συνεταιρισμός, κοινοπραξία, αστική μη κερδοσκοπική οργάνωση, κ.λπ.), τα ιδρυτικά μέλη της κοινωνικής επιχείρησης, το απαιτούμενο ύψος χρηματοδότησης, κ.λπ.

ΣΚΟΠΟΙ & ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Δείτε παρακάτω μερικά παραδείγματα για να πάρετε μια ιδέα για τους διαφορετικούς σκοπούς και στόχους που μπορούν να έχουν οι διαφορετικές κοινωνικές επιχειρήσεις ή πρακτικές που ανήκουν στην οικονομία της αλληλεγγύης:

A. Εναλλακτικό Πολιτιστικό Εργαστήρι Κέρκυρας¹⁹

«Η ιδέα ήταν απλή, όλοι μπορούμε να διδαχτούμε και να διδάξουμε, όλοι μπορούμε να ανταλλάξουμε δωρεάν τις γνώσεις μας και να αναπτύξουμε ένα πεδίο άμεσης συλλογικής δράσης, ενισχύοντας είτε τους οικονομικά ασθενέστερους συμπολίτες, είτε τους οικονομικούς μετανάστες, είτε όσους ποτέ δεν είχαν μια δεύτερη ευκαιρία στη ζωή τους. Έτσι δημιουργήθηκε το Εναλλακτικό Πολιτιστικό Εργαστήρι Κέρκυρας, ένας αυτό-οργανωμένος κοινωνικός χώρος, που δραστηριοποιείται στα πεδία της εκπαίδευσης και του πολιτισμού, με στόχο την έμπρακτη κοινωνική αλληλεγγύη»

Παράλληλα, συγκρότησαν το Δίκτυο Ανταλλαγής Εργασίας και Προϊόντων που έχει στόχο την ανάδειξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας: «Κάθε ένας μπορεί με μια απλή προσωπική συνεννόηση, να προσφέρει και να ζητήσει αυτά που χρειάζεται ή του λείπουν. Μπορεί να είναι κάποια εργασία, κάποιο μάθημα, κάποια προϊόντα, κάποια ιατρική βοήθεια ή κάποια βοήθεια στο χωράφι, κάποια υπηρεσία, κάποια ξένη γλώσσα, κάποιες καλλιτεχνικές γνώσεις, κάποια ρούχα, οποιαδήποτε δηλαδή μορφή υποστήριξης. Με αυτόν τον τρόπο, ελαχιστοποιούμε την εξάρτησή μας από την κερδοσκοπική μανία των μεσαζόντων και των μεγάλων εταιρειών παραγωγής -προμήθειας, ελαχιστοποιούμε με άλλα λόγια, τις ποικίλες συνέπειες του πολέμου μεταξύ της κρατικής και της ιδιωτικής οικονομίας. Το ΔΑΕΠ δεν είναι ούτε “φιλανθρωπική δράση”, ούτε “ευεργεσία”, ούτε ακόμα ένα κόλπο της επιχειρηματικής πολιτικής χαμηλού οικονομικού κέρδους. Είναι μια μορφή οριζόντιας οικονομίας των πολιτών».

B. Ο Σπόρος²⁰

Ο Σπόρος προωθεί ένα διαφορετικό μοντέλο διακίνησης προϊόντων που έχει σαν στόχο όχι το κέρδος, αλλά την ικανοποίηση των αναγκών μας με διαφορετικό τρόπο. Το ονομάζουμε εναλλακτικό και αλληλέγγυο εμπόριο, γιατί δεν βασίζεται στην εκμετάλλευση και την ανωνυμία που διακρίνει το συμβατικό εμπορικό κύκλωμα. Βασίζεται σε οριζόντιες και ανθρώπινες σχέσεις, στη συνεργασία, την εμπιστοσύνη, την ανταλλαγή, την αυτονομία.

Στον Σπόρο διακινούνται προϊόντα παραγωγών που αγωνίζονται συλλογικά μέσα σε συνεταιρισμούς ή κινήματα για να αλλάξουν τις ζωές τους στις σκληρές συνθήκες του «φτωχού Νότου» αλλά και του «πλούσιου Βορρά».

Ο Σπόρος είναι μια κοινότητα ανθρώπων, διαφορετικών ηλικιών, απόψεων και προτιμήσεων με τη νομική μορφή ενός συνεταιρισμού μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Δεν χωριζόμαστε μεταξύ μας σε «προϊσταμένους» και «υφισταμένους», αντίθετα επιμένουμε να συσχετιζόμαστε όσο πιο ισότιμα και ελεύθερα μπορούμε, ανάλογα με τις διαθεσιμότητες και τα ενδιαφέροντα του καθενός και της καθεμιάς. Παίρνουμε όλες τις σημαντικές αποφάσεις με συναίνεση, σε γενικές συνελεύσεις, ενώ για τα επιμέρους και πρακτικά ζητήματα δουλεύουμε σε ολιγομελείς ομάδες. Είναι διαδικασίες μέσα από τις

¹⁹ Επισκεφθείτε το Εργαστήρι στο διαδίκτυο: <http://enalaktikoergastiri.wordpress.com/>

²⁰ Επισκεφθείτε τον Σπόρο στο Διαδίκτυο: <http://sporos.org/sporos>

οποίες συνεχίζουμε να μαθαίνουμε πώς να σεβόμαστε τον πλούτο των διαφορετικών απόψεων, να ξεπερνάμε τα προβλήματα με αλληλοσεβασμό και να ισορροπούμε το ατομικό με το συλλογικό όφελος.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Αφορά μια ολοκληρωμένη εικόνα του προϊόντος/ των προϊόντων που θα παράγει ή των υπηρεσιών που θα παρέχει η υπό σύσταση κοινωνική επιχείρηση. Ξεκινάει συνήθως με την περιγραφή της αποστολής που έχει η κοινωνική επιχείρηση και την υπογράμμιση των αξιών και των κοινωνικών της στόχων. Επίσης στην ενότητα αυτή γίνεται αναφορά στους κοινωνικούς επιχειρηματίες και στους εργαζόμενους / στις εργαζόμενες (εμπειρία, δεξιότητες, τεχνογνωσία, κ.λπ.), στις εγκαταστάσεις, στο μέγεθος της επιχείρησης κ.λπ. Αναλυτικότερα η περιγραφή της επιχείρησης μπορεί να περιλαμβάνει τα εξής:

- Αποστολή της επιχείρησης
- Αξίες που προωθεί και κοινωνικοί στόχοι της επιχείρησης
- Ποιοι λόγοι/ Ποιες ανάγκες οδήγησαν στη σύσταση της κοινωνικής επιχείρησης;
- Λόγοι που εγγυώνται την επιτυχία της κοινωνικής επιχείρησης
- Προϊόν που παράγει/ διαθέτει ή υπηρεσία που παρέχει η κοινωνική επιχείρηση
- Περιγραφή του προϊόντος ή της υπηρεσίας, (καθώς και τυχόν ευρεσιτεχνίες, πνευματικά δικαιώματα ή εμπορικά σήματα)
- Τοποθεσία εγκατάστασης της επιχείρησης
- Κατάσταση των κτιριακών εγκαταστάσεων (π.χ. είναι νέα, παλαιά, χρειάζονται ανακαίνισης, επιδιορθώσεις, κ.λπ.)
- Τα κτίρια είναι μισθωμένα ή ιδιόκτητα;
- Για ποίο λόγο επιλέξατε το συγκεκριμένο κτίριο και τοποθεσία για να εγκαταστήσετε την κοινωνική επιχείρησή σας;
- Απαραίτητος εξοπλισμός γραφείου;
- Ο εξοπλισμός θα αγοραστεί ή θα μισθωθεί;
- Ποια εμπειρία διαθέτετε και / ή θα χρειαστείτε για να υλοποιήσετε με επιτυχία το επιχειρησιακό σας σχέδιο;

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΛΑΔΟ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Στην ενότητα αυτή γίνεται μια ανάλυση για τους εξωτερικούς παράγοντες που ενδεχομένως να επηρεάσουν την κοινωνική επιχείρηση. Οι παράγοντες αυτοί είναι η κατάσταση της

οικονομίας και της τοπικής αγοράς (π.χ. ΑΕΠ, ανεργία, κ.λπ.), η κουλτούρα ή οι πολιτισμικοί παράγοντες (π.χ. μεταβολές λόγω δημογραφικών ή άλλων αλλαγών), η τεχνολογία (π.χ. τεχνολογικές εξελίξεις), νομικά ζητήματα (π.χ. η νομοθεσία που ενδέχεται να επηρεάσει το προϊόν, την υπηρεσία, τη διανομή, την τιμή ή τη στρατηγική προώθησης), η ζήτηση στον κλάδο, ο ανταγωνισμός, κ.λπ. Επίσης μπορεί να περιλαμβάνει πληροφορίες για την αγορά όπως για παράδειγμα πληροφορίες για τις γενικότερες και τοπικές περιβαλλοντικές και δημογραφικές τάσεις, τις εγχώριες και τοπικές τάσεις στον κλάδο, τον ανταγωνισμό σε τοπικό επίπεδο, τα δυνατά και αδύνατα σημεία της αγοράς, κ.λπ.

Ενδεικτικά αναφέρονται τα παρακάτω σημεία για την ανάλυση του εξωτερικού περιβάλλοντος της κοινωνικής επιχείρησης και των τάσεων του κλάδου στον οποίο θα δραστηριοποιηθεί:

- Βασικές τάσεις στην οικονομία, την τεχνολογία, την νομοθεσία και τις πολιτικές
- Συνολικές πωλήσεις στον κλάδο την τελευταία πενταετία
- Αναμενόμενη ανάπτυξη του κλάδου
- Αριθμός νεοσύστατων επιχειρήσεων του κλάδου κατά την τελευταία τριετία
- Νέα προϊόντα που εισήχθησαν πρόσφατα στον κλάδο
- Ποιοί είναι οι ανταγωνιστές της κοινωνικής επιχείρησης;
- Σε ποιά σημεία υπερτερεί η κοινωνική επιχείρηση έναντι του ανταγωνισμού;
- Δυνατά και αδύνατα σημεία του ανταγωνισμού;
- Τάσεις της αγοράς στην οποία απευθύνεται η κοινωνική επιχείρηση;
- Προφίλ των πελατών της κοινωνικής επιχείρησης;

ΣΧΕΔΙΟ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Στο σχέδιο παραγωγής περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο θα παραχθεί το προϊόν ή θα διατεθεί/ παρασχεθεί η υπηρεσία. Επομένως, περιγραφή πρέπει να περιλαμβάνει τις παραγωγικές διαδικασίες των υπεργολάβων, αν υπάρχουν, τον τρόπο παροχής των υπηρεσιών και τις προϋποθέσεις για την παροχή τους, κ.λπ.. Το σχέδιο αυτό έχει μεγάλη σημασία κατά την αξιολόγηση των χρηματοπιστωτικών αναγκών. Το σχέδιο δραστηριοτήτων προχωρεί πέρα από το σχέδιο παραγωγής και περιγράφει την ροή προϊόντων και υπηρεσιών από την παραγωγή τους ως τον πελάτη ή χρήστη των υπηρεσιών.

ΣΧΕΔΙΟ MARKETING

Η λειτουργία του marketing περιλαμβάνει όλες εκείνες τις ενέργειες που είναι απαραίτητες για να φθάσουν τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες της επιχείρησης στον καταναλωτή, καθώς είναι η «γέφυρα μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης», αποτελώντας το συνδετικό κρίκο μεταξύ της κοινωνικής επιχείρησης και του εξωτερικού περιβάλλοντος ή της τοπικής κοινότητας. Αυτό που θα πρέπει να αποφασιστεί από τα μέλη της κοινωνικής επιχείρησης σε σχέση με το σχέδιο του marketing είναι:

- Ποιος ή ποιοι θα είναι υπεύθυνοι για την παραγωγική διαδικασία (το σύνολο ή μέρος της);
- Θα υπάρξουν υπεργολάβοι; Αν ναι, ποιοι και με ποιον τρόπο θα επιλεγούν;
- Ποιο είναι το κόστος του τμήματος της παραγωγής που θα ανατεθεί υπεργολαβικά;
- Γενική περιγραφή της διαδικασίας παραγωγής
- Εξοπλισμός που απαιτείται κατά την παραγωγή

- Πρώτες ύλες που απαιτούνται για την παραγωγή
- Ποιοι είναι οι προμηθευτές της κοινωνικής επιχείρησης και ποιο το κόστος των υλικών που προμηθεύεται;
- Ποιο είναι το κόστος παραγωγής;
- Τι εξοπλισμό θα χρειαστεί μελλοντικά η κοινωνική επιχείρηση;

Το σχέδιο marketing μιας κοινωνικής επιχείρησης περιλαμβάνει τις εξής δραστηριότητες:

- Προγραμματισμό της επιχειρηματικής δραστηριότητας βάσει προβλέψεων για τη μελλοντική ζήτηση
- Προγραμματισμό των παραγομένων προϊόντων ή υπηρεσιών (βάσει ερευνών στην αγορά)
- Επιλογή των δικτύων διανομής των προϊόντων ή υπηρεσιών
- Καθορισμό των μέσων προβολής
- Καθορισμό της τιμής πώλησης των προϊόντων ή υπηρεσιών και των όρων πώλησης
- Προγραμματισμό των πωλήσεων.
- Διαδικασία και τις μεθόδους διάθεσης των προϊόντων ή υπηρεσιών (τεχνική των πωλήσεων).

Στο πλαίσιο αυτό τα επικοινωνιακά καθήκοντα μιας κοινωνικής επιχείρησης είναι:

- Σχεδιασμός επικοινωνιακής στρατηγικής της επιχείρησης (επιλογή αγοράς, ανάπτυξη / καθορισμός στρατηγικής τοποθέτησης της επιχείρησης και ανάπτυξη του επικοινωνιακού προϋπολογισμού, περιγραφή του τρόπου επικοινωνίας με την αγορά - διαφήμιση, δημόσιες σχέσεις, κ.λπ.)
- Καθορισμός επικοινωνιακών στόχων (π.χ. γνωριμία της υπηρεσίας/ προϊόντος στους καταναλωτές, δημιουργία επίγνωσης για την υπηρεσία/ προϊόν, δημιουργία θετικής άποψης συγκριτικά με τις ανταγωνιστικές υπηρεσίες και προϊόντα, βελτίωση της εικόνας της επιχείρησης, κ.λπ.).
- Εξειδίκευση των επικοινωνιακών στόχων με βάση το διαφοροποιημένο κοινό στο οποίο απευθύνεται η κοινωνική επιχείρηση

Όταν η κοινωνική επιχείρηση καλύπτει βασικές κοινωνικές και άλλες ανάγκες της τοπικής κοινότητας, οι οποίες συχνά δεν καλύπτονται ούτε από τον δημόσιο, ούτε από τον ιδιωτικό τομέα και επομένως στοχεύει στην παραγωγή ή παροχή ενός κοινωνικού αγαθού (π.χ. φροντίδα για ΑμΕΑ, ηλικιωμένους και παιδιά, υποστήριξη στην εκπαίδευση, εμπψύχωση μέσω της τέχνης, επιμόρφωση ατόμων με χαμηλές δεξιότητες, διασφάλιση αξιοπρεπούς στέγης σε άστεγα άτομα κ.λπ.), θα πρέπει να ληφθούν υπόψιν άλλες διαστάσεις κατά το σχεδιασμό του σχεδίου marketing, που στην περίπτωση αυτή είναι συνιστά σχέδιο οργάνωσης, ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και διάχυσης. Οι διαστάσεις αυτές αφορούν τις απόψεις ή αντιλήψεις που ισχύουν σε μια τοπική κοινότητα, τις αξίες και τις κοινωνικές πρακτικές της τοπικής κοινότητας, σε συνδυασμό με την ανάγκη συσπείρωσης και δικτύωσης της κοινότητας προκειμένου να αντιμετωπίσει προβλήματα και δυσκολίες ή πολύ περισσότερο σοβαρά κοινωνικά ζητήματα (π.χ. κοινωνικό αποκλεισμό, ανεργία, έλλειψη στέγης, εγκατάλειψη του σχολείου από τα παιδιά και τους εφήβους, βία, ελλιπή πρόσβαση σε βασικά αγαθά, κ.λπ.).

ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ

Περιγράψτε, σε γενικές γραμμές, τους ανθρώπους που θα συμμετάσχουν στο εγχείρημα και οι οποίοι θα συμβάλλουν στην εκπλήρωση της αποστολής και της στρατηγικής της νέας επιχείρησης. Ειδικότερα θα πρέπει τα μέλη της κοινωνικής επιχείρησης να αποφασίσουν και να περιγράψουν τα εξής σε σχέση με το ανθρώπινο δυναμικό:

- Οργανωτική δομή
- Ομάδα διοίκησης και στελέχη
- Διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού
- Διοικητικό συμβούλιο

ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ

Προβολές των σημαντικότερων χρηματοπιστωτικών δεδομένων που προσδιορίζουν κατά πόσον μπορεί να επιτευχθεί οικονομικά αυτό που επιχειρείται. Το σχέδιο αυτό αναλύει τα ποσά και το χρονοδιάγραμμα εισροής τους στην επιχείρηση, το πού διοχετεύεται η χρηματοδότηση αυτή καθώς τα διαθέσιμα μετρητά (αποτροπή της έλλειψης μετρητών). Επίσης, εξηγεί με ποιό τρόπο προτίθεται ο κοινωνικός επιχειρηματίας να ανταποκριθεί στις χρηματοπιστωτικές του υποχρεώσεις και να διατηρήσει την ρευστότητα της επιχείρησης ώστε να αποπληρώσει τα δάνεια που τυχόν έχει λάβει, εξασφαλίζοντας την απόδοση των επενδύσεων που έχουν γίνει στην επιχείρηση. Στο χρηματοπιστωτικό σχέδιο ενδεικτικά περιλαμβάνονται τα εξής:

- Τυποποιημένη προσωρινή δήλωση εισοδήματος
- Τυποποιημένη προσωρινή δήλωση ταμειακών ροών
- Τυποποιημένος προσωρινός ισολογισμός
- Οικονομικοί συντελεστές (π.χ. ανάλυση δραστηριότητας, ρευστότητας, φερεγγυότητας, κερδοφορίας)
- Ανάλυση νεκρού σημείου
- Απαιτούμενες επενδύσεις και χρηματοδότηση

ΤΥΠΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

- Πρόβλεψη εισοδημάτων από πωλήσεις (μηνιαία κατά το πρώτο έτος)
- Εκτίμηση λειτουργικών δαπανών (κόστος πωληθέντων εμπορευμάτων, υλικών και υπηρεσιών, εργατικό κόστος, απόσβεση και απαξίωση, λοιπές λειτουργικές δαπάνες)
- Υπολογισμός λειτουργικών κερδών και ζημιών
- Εκτίμηση οικονομικών εσόδων, δαπανών και φόρων
- Υπολογισμός καθαρών κερδών και ζημιών

Παράδειγμα:

	Μήνας 1	...	Μήνας 12	...	Έτος 3
Καθαρά έσοδα από πωλήσεις					
Κόστος πωληθέντων					
εμπορευμάτων, υλικών και υπηρεσιών					
Εργατικό κόστος					
Απόσβεση και απαξίωση					
Λοιπές λειτουργικές δαπάνες					
Λειτουργικά κέρδη και ζημίες					
Οικονομικά έσοδα					
Οικονομικές δαπάνες					
Φόροι					
Καθαρά κέρδη/ ζημίες					

ΤΥΠΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΤΑΜΕΙΑΚΩΝ ΡΟΩΝ

- Προσαρμογή καθαρών κερδών / ζημιών με βάση την απόσβεση και την απαξίωση
- Αφαίρεση κεφαλαιουχικών δαπανών, πληρωμών οφειλών και μερισμάτων και υπολογισμός αύξησης ή μείωσης των μετρητών
- Υπολογισμός υπολοίπου κατά το κλείσιμο με πρόσθεση του υπολοίπου κατά την έναρξη στην αύξηση / μείωση των μετρητών

Παράδειγμα:

	Μήνας 1	...	Μήνας 12	...	Έτος 3
Ταμειακή ροή από λειτουργικές δραστηριότητες					
Καθαρά κέρδη/ ζημίες					
Συν απόσβεση και απαξίωση					
Αυξομείωση αποθεμάτων					
Αυξομείωση απαιτήσεων					
Αυξομείωση οφειλών					
Ταμειακή ροή από λοιπές δραστηριότητες					
Κεφαλαιουχικές δαπάνες					
Πληρωμές οφειλών					
Καταβολή μερισμάτων					
Αυξομείωση μετρητών					
Υπόλοιπο κλεισίματος					

ΤΥΠΟΠΟΙΗΜΕΝΟΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

- Αντανακλά την θέση της επιχείρησης στο τέλος της περιόδου αναφοράς (συνοπτική παρουσίαση του ενεργητικού, του παθητικού και της καθαρής θέσης)
- Στηρίζεται στην χρήση των τυποποιημένων προσωρινών δηλώσεων εισοδήματος και ταμειακών ροών, καθώς και στις προβλέψεις για το ενεργητικό, το παθητικό, τον κύκλο εργασιών και την οικονομική πολιτική της επιχείρησης

Παράδειγμα:

	Έτος 1	Έτος 2	Έτος 3
Στοιχεία ενεργητικού			
Πάγιο ενεργητικό			
Ακίνητα, εγκαταστάσεις και εξοπλισμός			
Κεφάλαια κίνησης			
Αποθέματα			
Απαιτήσεις			
Μετρητά			
Παθητικό και ίδια κεφάλαια			
Μετοχικό κεφάλαιο			
Δάνεια			
Οφειλές			

ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Ένταξη των κυριότερων δραστηριοτήτων και της αλληλουχίας τους σε ένα χρονικό πλαίσιο

- Δραστηριότητες και προθεσμίες ολοκλήρωσής τους με στόχο την επίτευξη των στόχων της επιχείρησης
- Ικανότητα της διοίκησης να προγραμματίζει την ανάπτυξη της επιχείρησης με τρόπο ώστε να αναγνωρίζονται τα εμπόδια και να ελαχιστοποιούνται οι κίνδυνοι

ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΚΙΝΔΥΝΟΥ

Προσδιορισμός των σημαντικότερων κινδύνων και καθορισμός των στρατηγικών για την ελαχιστοποίησή τους. Προσδιορισμός εναλλακτικών στρατηγικών για την επίτευξη των επιχειρησιακών στόχων σε περίπτωση εμφάνισης κινδύνου.

- Ανάλυση κινδύνων κατά στάδια:
 - Προσδιορισμών σημαντικότερων κινδύνων
 - Ανάλυση του τι μπορεί να συμβεί εάν οι κίνδυνοι υλοποιηθούν
 - Παρουσίαση στρατηγικής αποτροπής, ελαχιστοποίησης ή επιτυχούς αντιμετώπισης των κινδύνων εφόσον προκύψουν

2.2.1. Μεθοδολογία ή από τη θεωρία στην πράξη

Για να επιτύχουμε όλα όσα προαναφέρθηκαν, ακολουθώντας τη δομή που προτείνεται για το επιχειρηματικό ή επιχειρησιακό σχέδιο μπορούμε να αξιοποιήσουμε μια συγκεκριμένη μεθοδολογία, να ακολουθήσουμε κάποια βήματα δηλαδή ή στάδια που περιγράφονται στη συνέχεια.

Σχήμα 2. Απεικόνιση μεθοδολογίας και βημάτων

Το πρώτο βήμα είναι η σύλληψη, η γέννηση της επιχειρηματικής ιδέας και ο ορισμός των στόχων και των διαστάσεων ή παραμέτρων που την προσδιορίζουν (π.χ. σε ποιο τμήμα της αγοράς ή σε ποιες ανάγκες της τοπικής κοινότητας) στοχεύει η κοινωνική επιχείρηση;

Το δεύτερο βήμα είναι η έρευνα αγοράς ή η έρευνα αναγκών, προκειμένου να έχουμε όλα τα δεδομένα για τον προσδιορισμό της ζήτησης (είτε προϊόντων, είτε υπηρεσιών), τον ανταγωνισμό, τα χαρακτηριστικά των καταναλωτών ή των χρηστών των υπηρεσιών, το κομμάτι της αγοράς που είναι πιο προσβάσιμο, κ.ο.κ. Η έρευνα αγοράς ή η έρευνα αναγκών έχει καθοριστικό ρόλο και σημασία και την επιτυχία του επιχειρηματικού σχεδίου

(π.χ. ποιες είναι οι ανάγκες της τοπικής κοινότητας; πώς μπορεί να τις καλύψει η κοινωνική επιχείρηση; τι αγαθά κοινωνικά, υλικά και άλλα χρειάζονται οι άνθρωποι; κ.λπ.)

Το τρίτο βήμα είναι η συζήτηση και απόφαση για το ποιες προτάσεις ή ιδέες είναι βιώσιμες. Οι υποψήφιοι κοινωνικοί επιχειρηματίες ή τα μέλη μιας κοινοπραξίας ή ενός συνεταιρισμού συζητούν, εξετάζουν και αποφασίζουν τι θα κρατήσουν και τι όχι, απορρίπτοντας όποια σενάρια δεν κρίνουν ότι είναι βιώσιμα (π.χ. ποια ιδέα ή πρόταση μας εκφράζει περισσότερο και γιατί, ποια είναι τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα, ποια είναι τα δυνατά και αδύνατα σημεία της, κ.λπ.)

Το τέταρτο βήμα είναι η ανάπτυξη της πιο βιώσιμης ιδέας ή πρότασης και η διαμόρφωση όλων των στρατηγικών που σχετίζονται με την εφαρμογή της (π.χ. πώς μπορούμε να την προχωρήσουμε περισσότερο την ιδέα που επιλέξαμε; τι χρειάζεται να κάνουμε, να σκεφτούμε, να οργανώσουμε; κ.λπ.)

Το πέμπτο βήμα είναι η σύνταξη ή εκπόνηση του επιχειρηματικού σχεδίου (business plan) και η καταγραφή όλων των στρατηγικών και πρακτικών ζητημάτων (αποστολή επιχείρησης, έδρα, επωνυμία, χώροι, μέσα, εργαζόμενοι/ νες, πόροι, κ.λπ.).

Το έκτο βήμα είναι η αξιολόγηση του επιχειρηματικού σχεδίου μετά τη σύνταξή του και την αποτύπωση όλων των σχετικών θεμάτων. Ξαναγυρίζουμε δηλαδή στην πρόταση και εξετάζουμε κάθε πλευρά της, κάνουμε διορθωτικές κινήσεις και προσπαθούμε να προβλέψουμε προβλήματα, αδυναμίες και ελλείψεις.

Το τελευταίο βήμα είναι η ολοκλήρωση του επιχειρηματικού σχεδίου και η υποβολή του στους αρμόδιους (π.χ. χρηματοδοτικούς φορείς, προγράμματα στήριξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, επιτροπές αξιολόγησης, κ.λπ.)

Προτεινόμενη Δραστηριότητα

Ο **Anil Gupta** μιλάει για τα φυτώρια της επινοητικότητας και των εφευρέσεων στην Ινδία. Ο καθηγητής Anil Gupta βλέποντας τους φτωχούς κατοίκους της Ινδίας είδε εφευρέσεις και ταλέντο που δεν τα στήριζε κανείς. Αποφάσισε λοιπόν να δημιουργήσει ένα Δίκτυο, το **Honey Bee Network** (Δίκτυο της Μέλισσας) και άρχισε την αναζήτησή του σε συνεργασία με συναδέλφους, συχνά ταξιδεύοντας με τα πόδια, για να βρει μυριάδες εφευρέσεις στις οποίες οδηγήθηκαν οι άνθρωποι λόγω ανάγκης. Οι εφευρέσεις αυτές καταγράφονται και γίνονται μέρος της παγκόσμιας κοινότητας, όπως ακριβώς και η γύρη που μαζεύουν οι μέλισσες. Από το 1988 η βάση δεδομένων του Δικτύου έχει καταγράψει πάνω από 12.000 πρωτότυπες εφευρέσεις που έχουν δημοσιευτεί στο περιοδικό του Δικτύου, έχουν μεταφραστεί σε οκτώ γλώσσες και έχουν δημοσιοποιηθεί σε 75 χώρες του κόσμου. Επίσης ο Gupta συνεργάστηκε με την κυβέρνηση της Ινδίας για να δημιουργηθεί το Εθνικό Ίδρυμα Καινοτομίας που διοργανώνει διαγωνισμούς σε εθνικό επίπεδο με στόχο να ενθαρρύνει νέους εφευρέτες και να τους βοηθήσει μέσω του Εθνικού Ταμείου Μικροπιστώσεων. Με τις προσπάθειές του ο Gupta έχει φέρει στο φως πρωτοποριακές και χρήσιμες συσκευές όπως το πλυντήριο που δουλεύει με πετάλια, έναν μικρό ανεμόμυλο - φορτιστή μπαταριών, ένα σκαλιστήρι κινούμενο με ποδήλατο και πολλές, πολλές, μοναδικές εφευρέσεις.

Μπείτε στην παρακάτω ιστοσελίδα:

http://www.ted.com/talks/anil_gupta_india_s_hidden_hotbeds_of_invention.html

για να παρακολουθήσετε την ομιλία, επιλέγοντας υπότιτλους στα Ρουμανικά. Η ομιλία έχει διάρκεια 22:55 λεπτά. Στη συνέχεια καταγράψτε σκέψεις και συναισθήματα.

Σκεφτείτε μεταξύ των άλλων και τα εξής:

- Τι σας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση; Για ποιο λόγο;
- *"Μπορεί να είναι κανείς περιθωριοποιημένος, αλλά αυτό καθόλου δε σημαίνει ότι δεν είναι σκεπτόμενο ον."* Συμφωνείτε με αυτό που λέει ο Anil Gupta;
- Έχετε ποτέ εφεύρει κάτι για να καλύψετε μια ανάγκη σας; Αν ναι, τι ήταν αυτό και πώς το σκεφτήκατε; Πώς το φτιάξατε;
- Θα θέλατε να μοιραστείτε την εμπειρία σας με την ομάδα;
- Μπορείτε να σκεφτείτε ένα παράδειγμα τοπικής γνώσης ή σοφίας; Πώς το αξιοποιείτε στην καθημερινή σας ζωή; Πώς περνάει από τη μια γενιά στην άλλη (από παππούδες/ γιαγιάδες σε γιούς και κόρες, και σε εγγόνια); Πώς μοιράζεται αυτή η γνώση ή η σοφία;
- Τι είναι αυτό που ανεξάρτητα από τα υλικά αγαθά έχουν όλοι οι άνθρωποι; Αυτό που είναι ένα σπουδαίο κεφάλαιο, κι ας μην μετριέται σε χρήμα;
- Σκεφτείτε τη φαντασία, τη δημιουργικότητα, την επινοητικότητα και μιλήστε με παραδείγματα από την καθημερινή σας ζωή. Τι ανακαλύπτετε;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

1. Εισαγωγή

Αν και οι κοινωνικές επιχειρήσεις αναπτύσσονται και λειτουργούν σε ένα διαφορετικό περιβάλλον από αυτό στο οποίο λειτουργούν οι συμβατικές επιχειρήσεις και σε αντίθεση με τις προηγούμενες έχουν κοινωνικούς στόχους, καλύπτοντας κοινωνικές ανάγκες και αιτήματα της τοπικής κοινότητας, παρά ταύτα, για να είναι βιώσιμες και για μπορέσουν να παγιωθούν στην αγορά, είναι αναγκαίο να υιοθετήσουν, ή να δανειστούν επιχειρηματικούς όρους και επιχειρηματικά εργαλεία που χρησιμοποιούν οι συμβατικές επιχειρήσεις. Επειδή λοιπόν όπως κάθε επιχείρηση, άρα και κάθε κοινωνική επιχείρηση, είναι ένα δυναμικό κοινωνικό σύστημα αλληλεξαρτώμενων ενοτήτων, με εισροές και εκροές και έναν ή περισσότερους αντικειμενικούς σκοπούς, συνήθως αποτελείται από τέσσερα (4) διακριτά αλληλοεπηρεαζόμενα μέρη:

Α) Το έργο της (δηλαδή το σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκε),

Β) Την οργανωτική δομή (τον τρόπο με τον οποίο διοικείται, ποιος είναι υπεύθυνος για τι πράγμα και πώς λειτουργεί στο εσωτερικό της επιχείρησης η κατανομή εργασιών και αρμοδιοτήτων/ ευθυνών)

Γ) Τα μέσα (τι πρώτες ύλες χρησιμοποιεί ή τι υπηρεσίες παρέχει και τι εξοπλισμό ή μέσα χρειάζεται για να παρέχει αυτές τις υπηρεσίες) και

Δ) Το ανθρώπινο δυναμικό (οι εργαζόμενοι και εργαζόμενες, οι ειδικότητες και ειδικές γνώσεις που πρέπει να έχουν).

Στην παρούσα ενότητα θα εξετάσουμε τον τρόπο οργάνωσης και διοίκησης των κοινωνικών επιχειρήσεων έχοντας υπόψιν ότι δεν είναι πάντα δεδομένα και σταθερά τα "δάνεια" που κάνουμε από την συμβατική επιχείρηση. Πρόκειται για μια διαδικασία ανοιχτή που καθορίζεται από τα άτομα που ιδρύουν και συμμετέχουν στην κοινωνική επιχείρηση, τα οποία έχουν το πρώτο λόγο.

2. Η δομή των επιχειρήσεων

2.1. Οι λειτουργίες της επιχείρησης

Οι λειτουργίες που θεωρούνται αναγκαίες για κάθε επιχείρηση είναι οι εξής:

- οι προμήθειες
- η παραγωγή αγαθών
- οι πωλήσεις
- η διαχείριση θεμάτων προσωπικού
- η οικονομική διαχείριση
- η προστασία της υγείας και ασφάλειας των εργαζομένων και
- η προστασία του περιβάλλοντος.

2.2. Το περιβάλλον της επιχείρησης

Η ικανότητα της επιχείρησης να ικανοποιεί τους πελάτες που αγοράζουν τα προϊόντα της ή χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες της και βρίσκονται σε αυτό που ονομάζουμε εξωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης, σε μεγάλο βαθμό καθορίζει την τύχη της ίδιας της επιχείρησης. Με την έννοια αυτή, η επιχείρηση είναι ένα ανοιχτό σύστημα, καθώς ανταλλάσσει ενέργεια, ύλη και πληροφορίες με ένα πολυδιάστατο περιβάλλον (φυσικό, οικονομικό, τεχνολογικό, κοινωνικό, πολιτικό κ.λπ.), το οποίο βρίσκεται σε κατάσταση συνεχούς αλλαγής λόγω των συνεχών και ραγδαίων τεχνολογικών εξελίξεων, του ανταγωνισμού και της αντίστοιχης οικονομικής ανάπτυξης και, έτσι, επιβάλλει τους όρους

του για την επιβίωσή της, με αποτέλεσμα η επιβίωση και η πρόοδος της επιχείρησης να απαιτούν όλο και περισσότερες προσαρμογές στις επιταγές του περιβάλλοντος για τη διατήρηση μιας δυναμικής ισορροπίας μαζί του.

Μπορεί η κοινωνική επιχείρηση να λειτουργήσει διαφορετικά; Μπορεί η κοινωνική επιχείρηση να μην επηρεάζεται και τόσο από τις εξελίξεις στην αγορά; Και αν ναι πώς μπορεί να το καταφέρει αυτό;

2.3. Η δράση της επιχείρησης

Κάθε επιχείρηση προσπαθεί να αποφύγει ή να περιορίσει τις εξωτερικές απειλές, να εκμεταλλευτεί ή να δημιουργήσει εξωτερικές ευκαιρίες, να ικανοποιήσει ή να αγνοήσει εξωτερικές απαιτήσεις, να αποδεχθεί ή να παρακάμψει εξωτερικούς περιορισμούς, να σχηματίσει πλεόνασμα (κέρδος) και να συνεχίσει την ανάπτυξή της με αυτοχρηματοδότηση.

Σε πρακτική βάση, η διοίκηση και τα στελέχη που ευθύνονται για τις επιχειρηματικές αποφάσεις, αξιολογούν το εξωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης και τις ενδο-επιχειρησιακές συνθήκες και τάσεις (εσωτερικό περιβάλλον), προσδιορίζουν εναλλακτικούς στόχους, μελετούν τη σκοπιμότητά τους, εξετάζουν τις δυνατότητες επίτευξής τους και επιλέγουν δραστηριότητες και έργα, που συνδυάζουν σχετικά χαμηλό επιχειρηματικό κίνδυνο με σχετικά υψηλό βαθμό οικονομικής απόδοσης.

Κατά το σχεδιασμό των δράσεων για τη βελτιστοποίηση της επιχειρηματικής απόδοσης, απαιτείται ο χειρισμός (προγραμματισμός) των μεταβλητών παραγόντων (λειτουργιών) της επιχείρησης, μέσα στο πλαίσιο τριών οργανωτικών διαστάσεων (ερωτημάτων):

- Ποια είναι η μεθοδολογία υλοποίησης κάθε έργου; Πώς θα γίνει κάθε έργο που αναλαμβάνει η επιχείρηση;
- Ποιος θα εκτελέσει τις διάφορες επιμέρους εργασίες κάθε έργου (και με ποιες αρμοδιότητες); Ποιος θα είναι δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο θα κατανεμηθούν οι εργασίες στο εσωτερικό της επιχείρησης;
- Πώς θα συντονίζονται μεταξύ τους οι επιμέρους δραστηριότητες που απαρτίζουν τα έργα συνολικά, σύμφωνα με τα σχέδια δράσης; Πώς δηλαδή θα δημιουργηθεί μια συνέχεια από τη μία δράση στην άλλη, μέχρι να φτάσουμε στο τελικό αποτέλεσμα;

3. Αρχές οργάνωσης της διοίκησης

3.1. Γενικά στοιχεία

Τι σημαίνει ο όρος *Οργάνωση και Διοίκηση Επιχειρήσεων* ή *Management*; Την ανθρώπινη δραστηριότητα που δημιουργεί και διατηρεί ένα εσωτερικό περιβάλλον μέσα στην επιχείρηση το οποίο επιτρέπει στους εργαζόμενους και τις εργαζόμενες να δουλεύουν αποτελεσματικά και αποδοτικά προκειμένου να εκπληρώσουν κάποιους σκοπούς. Στην περίπτωση των κοινωνικών επιχειρήσεων οι σκοποί αυτοί είναι κοινωνικοί και συνήθως αφορούν τις ανάγκες της τοπικής κοινότητας (π.χ. για εκπαίδευση, υγεία, ανακύκλωση, πρόνοια, κ.λπ.) και το εσωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης διαφέρει σημαντικά από το περιβάλλον μιας συμβατικής επιχείρησης.

Οι τεχνικές του management και οι σχετικές επαγγελματικές γνώσεις θεωρούνται αναγκαίες σε όποιους ασκούν διοίκηση, ιδιαιτέρως σε μεσαίες ή μεγάλες επιχειρήσεις. Στις μικρές επιχειρήσεις αντιθέτως, οι γνώσεις και οι τεχνικές συνήθως προκύπτουν μέσα από την εμπειρία. Στην περίπτωση των κοινωνικών επιχειρήσεων, προτείνεται η υποστήριξη των επιχειρηματιών είτε από δομές στήριξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, τουλάχιστον κατά τα αρχικά στάδια, είτε από ειδικούς του management οι οποίοι μπορούν να

υποστηρίζουν τους επιχειρηματίες μέσω της αξιοποίησης ειδικών τεχνικών και γνώσεων προκειμένου να οργανώσουν της διοίκηση της επιχείρησης.

Η οργάνωση και η διοίκηση των σύγχρονων επιχειρήσεων, είτε συμβατικών, είτε κοινωνικών, δεν είναι κάτι που πρέπει να αφήνεται αποκλειστικά στην κρίση και την εμπειρία του επιχειρηματία ή των στελεχών, πολύ δε περισσότερο στην τύχη. Η αποτελεσματική διοίκηση, η διοίκηση δηλαδή που οδηγεί σε αύξηση της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων και κατ' επέκταση σε μεγαλύτερα κέρδη, είναι αποτέλεσμα σύνθετου συνδυασμού φυσικών και επίκτητων προσόντων, τόσο για τον ίδιο τον επιχειρηματία όσο και για τα στελέχη των επιχειρήσεων

3.2. Η διαχείριση (το management) και οι λειτουργίες της

3.2.1. Η λειτουργία του προγραμματισμού

Ο προγραμματισμός περιλαμβάνει τη διαδικασία καθορισμού των αντικειμενικών σκοπών (στρατηγικών στόχων) και την επιλογή της μελλοντικής πορείας δράσης της επιχείρησης, για την επίτευξη των σκοπών αυτών. Επίσης, ο προγραμματισμός στοχεύει στο μέλλον και καθορίζει τι πρέπει να γίνει και πώς πρόκειται να γίνει.

Ο ετήσιος προϋπολογισμός

Η σύνταξη του ετήσιου προϋπολογισμού αποτελεί ιστορικά το πρώτο εργαλείο σχεδιασμού και προγραμματισμού για τις επιχειρήσεις. Ο προϋπολογισμός μεταφράζει σε οικονομικές μονάδες τα διάφορα μεγέθη της επιχείρησης (προσωπικό, πρώτες ύλες, πωλήσεις, αποθέματα κ.λπ.). Ο προϋπολογισμός αποτελεί πρόβλεψη και σχεδίαση των εσόδων και δαπανών που καλύπτουν μια χρονική περίοδο συνήθως ενός έτους. Ενδεικτικά, αναφέρονται οι σημαντικότερες κατηγορίες μεγεθών, που περιλαμβάνονται συνήθως στον προϋπολογισμό:

- Πωλήσεις (προϊόντων η υπηρεσιών)
- Κόστος πωληθέντων (υλικά παραγωγής, αμοιβές προσωπικού παραγωγής, γενικά έξοδα παραγωγής, αποθέματα, προμήθειες κλπ)
- Δαπάνες πωλήσεων και διάθεσης προϊόντων (μισθοί, διαφήμιση κλπ.)
- Διοικητικές δαπάνες
- Διάφορα έξοδα
- Αποτέλεσμα περιόδου

Πλεονεκτήματα του μακροχρόνιου προγραμματισμού

Παρά την αναμφισβήτητη δυσκολία κατάρτισης και υλοποίησης ο μακροχρόνιος προγραμματισμός έχει πολλά οφέλη για την επιχείρηση:

- Εξασφαλίζει μια συνεπή και ολοκληρωμένη λειτουργία της επιχείρησης.
- Υποβοηθά την αντιμετώπιση κρίσεων, που μπορούν να δημιουργηθούν μέσα στην περίοδο του προγραμματισμού, και έτσι αποφεύγονται δαπανηρά λάθη της επιχείρησης.
- Υποβοηθά τον έλεγχο της διοίκησης, λόγω της καθιέρωσης προτύπων.
- Ενισχύει το ηθικό των εργαζομένων και δημιουργεί συνθήκες ασφάλειας και σταθερότητας.
- Διευκολύνει περαιτέρω την εύρυθμη λειτουργία της επιχείρησης.

Η διάρκεια του προγραμματισμού

Η χρονική περίοδος στην οποία αναφέρεται ο προγραμματισμός συνδέεται με το επίπεδο διοίκησης που ασχολείται με την κατάρτιση του προγραμματισμού.

- Μέχρι 2 έτη, θεωρούμε ότι ο προγραμματισμός είναι βραχυπρόθεσμος.
- Από 2 έως 5 έτη, ο προγραμματισμός θεωρείται μεσοπρόθεσμος
- Για περίοδο 5 και άνω ετών, ο προγραμματισμός θεωρείται μακροπρόθεσμος

3.2.2. Η λειτουργία της Οργάνωσης

Η φύση και ο σκοπός της λειτουργίας της Οργάνωσης

Η λειτουργία της οργάνωσης αναφέρεται στην κατανομή εργασίας μέσα στους τομείς και τα τμήματα της επιχείρησης, δηλαδή στις εργασίες που πρέπει να κάνουν οι εργαζόμενοι, στην κατανομή ευθυνών, δικαιοδοσίας και καθηκόντων, στις αποφάσεις που πρέπει να παίρνουν και στις σχέσεις που πρέπει να διατηρούν μεταξύ τους οι εργαζόμενοι.

Αρχές που διέπουν την Οργάνωση μιας επιχείρησης

Η επιχείρηση χαρακτηρίζεται από τον επίσημο καθορισμό των δομών και διαδικασιών με επίσημες περιγραφές καθηκόντων, ρητό καθορισμό των σκοπών κάθε πράξης και κάθε εργασίας. Οι βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν την Οργάνωση μιας επιχείρησης είναι:

- Η αρχή του καθορισμού των αντικειμενικών σκοπών.
- Η αρχή της λειτουργικότητας.
- Η αρχή της τμηματοποίησης.
- Η αρχή της εξειδίκευσης.
- Η αρχή ανάθεσης εξουσίας και ευθύνης.
- Η αρχή των ορίων του ελέγχου.
- Η αρχή του διαχωρισμού των λειτουργιών.

Ο διαχωρισμός της επιχείρησης σε τμήματα

Τμήμα, για τους σκοπούς της λειτουργίας της οργάνωσης, σημαίνει μια διακεκριμένη περιοχή της επιχείρησης, πάνω στην οποία ασκεί εξουσία, και έχει την ευθύνη για τις συγκεκριμένες δραστηριότητες, τις οποίες διευθύνει, ένας προϊστάμενος.

Το Οργανόγραμμα

Οργανόγραμμα είναι η σχηματική απεικόνιση της οργανικής διάρθρωσης της επιχείρησης, δηλαδή της ιεραρχικής δομής, στο οποίο παριστάνονται τόσο τα διάφορα στοιχεία της οργάνωσης όσο και οι αντίστοιχες σχέσεις.

Μορφές Οργανωτικών Σχημάτων

Οι συνηθέστεροι τύποι οργάνωσης που απαντώνται και στην πράξη είναι:

- *Η κάθετη οργάνωση ή οργάνωση γραμμής* (ο πλέον κοινός τύπος οργάνωσης στις επιχειρήσεις). Με την οργάνωση αυτή η εξουσία μεταφέρεται από τα ανώτατα στα κατώτερα επίπεδα διοίκησης της επιχείρησης με ευθεία γραμμή.
- *Η οριζόντια ή λειτουργική οργάνωση*. Σε κάθε εκτελούμενη λειτουργία της επιχείρησης τοποθετούνται στελέχη επικεφαλής των διαφόρων τομέων εργασίας σε όλο το εύρος της επιχείρησης. Είναι μία πολύ δημοφιλή οργανωτική μορφή και τη χρησιμοποιούν ευρέως οι μικρές επιχειρήσεις.
- *Η μικτή οργάνωση*. Στην οργάνωση αυτή τα στελέχη που είναι επιτελείς και είναι οργανωμένοι κατά κάθετο τρόπο, είναι εκτελεστικά όργανα υπεύθυνα για τους τομείς τους, ενώ τα στελέχη-επιτελείς που είναι οργανωμένοι κατά οριζόντιο τρόπο είναι συμβουλευτικά όργανα τα οποία παρέχουν τις εξειδικευμένες γνώσεις τους στην διεύθυνση της επιχείρησης.

Περιγραφή και προδιαγραφές θέσεων εργασίας

Η περιγραφή θέσεων εργασίας (job description) αναφέρεται στον σαφή καθορισμό ευθυνών και αρμοδιοτήτων των διαφόρων τομέων, διευθύνσεων, τμημάτων κ.λπ. στα οποία επιμερίζεται η δραστηριότητα της επιχείρησης. Οι προδιαγραφές της θέσης (job specification) διευκολύνουν την επιλογή του καταλληλότερου ατόμου, για την κάλυψη της κάθε θέσης του οργανογράμματος.

3.2.3. Η λειτουργία της Διοίκησης

Η έννοια της λειτουργίας της διοίκησης

Η λειτουργία της Διοίκησης είναι ίσως η πιο πολύπλοκη λειτουργία που καλείται να ασκήσει ένας manager, καθώς η άσκησή της περιλαμβάνει όλες εκείνες τις δραστηριότητες που είναι σχεδιασμένες προκειμένου να ενθαρρύνουν τα άτομα να συνεργαστούν παραγωγικά, αποδοτικά και αποτελεσματικά.

Οι βασικές αρχές που διέπουν τη διοίκηση μιας επιχείρησης

Μια επιχείρηση πρέπει να διοικηθεί, δηλαδή να μπει σε λειτουργία και να αποδώσει. Η αποδοτικότητα της οργάνωσης είναι συνέπεια των μεθόδων διοίκησης που θα εφαρμοστούν, των ανθρώπων που θα εφαρμόσουν αυτές τις μεθόδους και των συνθηκών περιβάλλοντος τις οποίες αφορά η οργάνωση. Μερικές βασικές αρχές που διέπουν την διοίκηση μιας επιχείρησης είναι:

- Η αρχή της ενότητας των αντικειμενικών σκοπών
- Η αρχή της χάραξης πολιτικής
- Η αρχή του σχεδιασμού και προγραμματισμού
- Η αρχή διοίκησης με βάση τους αντικειμενικούς σκοπούς
- Η αρχή της αποδοτικότητας
- Η αρχή του ελέγχου
- Η αρχή των οικονομικών κινήτρων
- Η αρχή της συνετής διοίκησης

Συγκεντρωτική και Αποκεντρωτική Διοίκηση

Τα πλεονεκτήματα της συγκεντρωτικής άσκησης διοίκησης είναι:

- Εξασφαλίζει μεγαλύτερο έλεγχο στην επιχείρηση.
- Η διοίκηση της επιχείρησης μπορεί να επιβάλει τις απόψεις της έτσι ώστε η απόδοση των στελεχών της να συμμορφώνεται σε ορισμένα πρότυπα απόδοσης.
- Εξασφαλίζει μεγαλύτερη οικονομία στην στελέχωση της επιχείρησης και κατ'επέκταση στα έξοδα.
- Επιτυγχάνεται καλύτερη χρήση των μηχανών και του εξοπλισμού γενικότερα.

Τα μειονεκτήματα της συγκεντρωτικής άσκησης διοίκησης είναι:

- Προκαλεί μείωση της πρωτοβουλίας του προσωπικού αλλά και καταπίεση στα κατώτερα επίπεδα διοίκησης.
- Προκαλεί αύξηση του φαινομένου της γραφειοκρατίας και μειωμένη επικοινωνία.
- Παρατηρούνται καθυστερήσεις στην λήψη αποφάσεων, διότι η εξουσιοδότηση πρέπει να μεταφέρεται από τα ανώτερα στα κατώτερα επίπεδα.

- Δημιουργούνται συχνά δυσκολίες άσκησης ελέγχου, δεδομένου ότι οι εσωτερικοί κανόνες λειτουργίας πολλές φορές καταρτίζονται από άτομα που δεν είναι πλήρως εξοικειωμένα με τις συνθήκες εργασίας αυτών που καλούνται να τις εφαρμόσουν.

Τα πλεονεκτήματα της αποκεντρωτικής άσκησης διοίκησης είναι:

- Η ευελιξία προσαρμογής στις συνθήκες που μεταβάλλονται και η ανακούφιση των κεντρικών υπηρεσιών.

Τα μειονεκτήματα της αποκεντρωτικής άσκησης διοίκησης είναι:

- Οι κίνδυνοι από λάθη τακτικής, πράγμα που οδηγεί στην ανάγκη επαρκούς εκπαίδευσης, και συνεχούς πληροφόρησης των στελεχών.

Η Ηγεσία

Ηγεσία είναι η ικανότητα, η τέχνη ή η διαδικασία επηρεασμού των άλλων ανθρώπων, προκειμένου να συνεργαστούν αποδοτικά για την υλοποίηση ενός κοινού στόχου.

Διαφορές μεταξύ Ηγέτη και Διευθυντή

Ο Διευθυντής διορίζεται και του χορηγείται εξουσία. Η ικανότητά του να επηρεάζει τους άλλους πηγάζει από την τυπική εξουσία που του παρέχει η θέση του. Ο Ηγέτης διορίζεται ή αναδύεται μέσα από μια ομάδα ανθρώπων και μπορεί να επηρεάσει τους άλλους να παράγουν έργο, χωρίς να χρησιμοποιήσει τη δύναμη της τυπικής εξουσίας που του παρέχει η θέση του.

Λειτουργίες της Διοίκησης του ανθρώπινου δυναμικού

Οι κυριότερες λειτουργίες της διοίκησης ανθρώπινου δυναμικού που εκφράζουν και το περιεχόμενό της είναι:

- Ο προγραμματισμός των ανθρωπίνων πόρων
- Ο σχεδιασμός και η ανάλυση εργασίας
- Η επιλογή, η αξιολόγηση, η εκπαίδευση και η ανάπτυξη του προσωπικού
- Τα συστήματα αμοιβών
- Οι συνθήκες εργασίας και η ασφάλεια
- Οι εργασιακές σχέσεις, η οργανωτική αλλαγή και η ανάπτυξη
- Η δυναμική των ομάδων στο χώρο εργασίας
- Οι συγκρούσεις στο χώρο εργασίας
- Η επικοινωνία
- Τα συστήματα πληροφόρησης του προσωπικού

3.2.4. Η λειτουργία του συντονισμού

Η έννοια της λειτουργίας του συντονισμού

Με τον όρο «Συντονισμός» εννοείται η ενοποίηση της προσπάθειας με την οποία όλες οι δραστηριότητες των διαφόρων τμημάτων μιας επιχείρησης επιχειρούν για την επίτευξη των κοινών αντικειμενικών σκοπών. Η ανάγκη για συντονισμό της επιμέρους ατομικής δράσης, απορρέει από τη διαφορά γνώμης που είναι φυσικό να υπάρχει σε ένα σύνολο ατόμων αναφορικά με τον τρόπο που θα επιτευχθούν οι ομαδικοί στόχοι.

Οι δύο βασικές αρχές του συντονισμού

- Ο συντονισμός επιτυγχάνεται μέσω των ανθρωπίνων σχέσεων μεταξύ των εργαζομένων που καταλαμβάνουν τις διάφορες θέσεις, τόσο στην οριζόντια, όσο και στην κάθετη οργάνωση μέσα στην επιχείρηση.

- Η άσκηση της λειτουργίας του συντονισμού απαιτείται στα πρώτα στάδια της οργάνωσης και διοίκησης, ιδιαίτερα στη φάση του προγραμματισμού και της διαμόρφωσης της πολιτικής στην επιχείρηση.

Οι μέθοδοι του συντονισμού

- Η προσωπική επαφή μεταξύ του manager και των στελεχών είναι το αποτελεσματικότερο μέσο επικοινωνίας και συντονισμού.
- Η γραπτή επικοινωνία (καταγραφή διαδικασιών, έκδοση ανακοινώσεων κ.λπ.).
- Οι συσκέψεις ή και ομαδικές συναντήσεις αποτελούν ένα πολύ αποτελεσματικό μέσο συντονισμού.
- Η σύσταση επιτροπών που συνέρχονται σε περιοδική βάση και εξετάζουν τα προβλήματα που απασχολούν την επιχείρηση.

3.2.5. Η λειτουργία του ελέγχου

Η έννοια της λειτουργίας του ελέγχου

Έλεγχος είναι η διαδικασία με βάση την οποία αξιολογείται η απόδοση και γίνονται διορθωτικές ενέργειες όπου χρειάζεται μέσα στην επιχείρηση. Ο έλεγχος είναι αλληλένδετος με τον προγραμματισμό δεδομένου ότι αξιολογεί τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται οι πόροι σε μια επιχείρηση, παίρνει διορθωτικά μέτρα όταν αυτό είναι αναγκαίο και προγραμματίζει την αποδοτικότερη χρήση των πόρων στο μέλλον.

Η εφαρμογή του ελέγχου στις επιχειρήσεις

Ο έλεγχος εφαρμόζεται σε όλα τα επίπεδα διοίκησης μιας επιχείρησης και είναι αναγκαίος για να προλαμβάνει προβλήματα, να αναπροσαρμόζει προγράμματα και να παίρνει διορθωτικά μέτρα όπου χρειάζονται.

Η διαδικασία του ελέγχου στις επιχειρήσεις

Η διαδικασία του ελέγχου είναι ίδια, ανεξάρτητα σε ποιόν τομέα της επιχείρησης εφαρμόζεται και περιλαμβάνει τα εξής στάδια:

- *Καθορισμός προτύπων απόδοσης.* Η επιχείρηση καθορίζει στόχους για κάθε περιοχή που είναι ζωτική για την ύπαρξή της. Τα πρότυπα μπορεί να βασίζονται στην παρελθούσα απόδοση, στην κρίση της διοίκησης ή σε τεχνικές αναλύσεις. Στην ουσία τα πρότυπα είναι μέτρα σύγκρισης.
- *Μέτρηση της απόδοσης.* Στο στάδιο αυτό γίνεται μέτρηση της απόδοσης με ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα.
- *Αξιολόγηση της απόδοσης.* Στο στάδιο αυτό γίνεται σύγκριση της απόδοσης με τα πρότυπα που καθορίστηκαν.
- *Αξιοποίηση της πληροφόρησης.* Στο στάδιο αυτό γίνεται ανατροφοδότηση στην επιχείρηση και λήψη διορθωτικών μέτρων στην περίπτωση όπου δεν ήταν δυνατή η επίτευξη των προτύπων απόδοσης.

Φάσεις του ελέγχου

Οι φάσεις του ελέγχου συνήθως είναι τρεις:

- Έλεγχοι των συντελεστών παραγωγής
- Έλεγχος των διαδικασιών
- Έλεγχοι της παραγωγής

Μέθοδοι ελέγχου

Υπάρχει ποικιλία μεθόδων ελέγχου οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν. Οι πιο διαδεδομένες μέθοδοι ελέγχου είναι:

- Οι σταθεροί έλεγχοι
- Οι περιοδικοί έλεγχοι
- Οι περιπτωσιακοί έλεγχοι
- Οι έλεγχοι ειδικών έργων (projects)

Προτεινόμενη Δραστηριότητα

Ενότητα σημαίνει αφθονία

Ο ακτιβιστής Orland Bishop εξηγεί πώς το αμερικανικό οικονομικό σύστημα, υπονομεύει την ενότητα ανάμεσα στους ανθρώπους, προβάλλοντας την αξία του ανταγωνισμού και τη σπανιότητα των αγαθών. Την ενότητα, η οποία από τη φύση της στηρίζεται στις σχέσεις και επομένως στην αφθονία και στον πλούτο που φέρνουν οι ανθρώπινες σχέσεις. Παρά το γεγονός ότι ο καπιταλισμός ως σύστημα δεν επενδύει στην ανθρώπινη ανάπτυξη, οι άνθρωποι μπορούν αντισταθούν και να δημιουργήσουν νέα συστήματα που ενισχύουν την αξία των ανθρώπων και αποθαρρύνουν τον ανταγωνισμό. Πώς μπορούμε να το πετύχουμε αυτό; Με εναλλακτικές συμφωνίες που θα βασίζονται στη συλλογική έμπνευση και όχι στο κέρδος ή τον ανταγωνισμό.

Μπείτε στην παρακάτω ιστοσελίδα:

<http://www.globalonenessproject.org/videos/onenesisabundance>

για να παρακολουθήσετε την συνέντευξή του η οποία διαρκεί 5:24 λεπτά. Στη συνέχεια συζητήστε σκέψεις και συναισθήματα και σκεφτείτε τα εξής:

- Συμφωνείτε με όσα λέει ο ομιλητής για τη σχέση οικονομίας και ελευθερίας;
- Συμφωνείτε ότι ο ανταγωνισμός δεν είναι κάτι αναγκαίο; Σκεφτείτε μια κοινωνική επιχείρηση και πώς θα μπορούσε να στηρίζεται σε άλλου είδους σχέσεις και όχι στον ανταγωνισμό.
- Τι είναι σε αφθονία στον κόσμο που ζούμε και τι είναι σπάνιο; Κάθε τι σπάνιο είναι και πολύτιμο;
- Γιατί είναι τόσο σημαντική η ενότητα των ανθρώπων σε μια τοπική κοινότητα; Τι σημαίνει ενότητα;
- Συμφωνείτε με αυτό που λέει ο ομιλητής: "Πόσοι άνθρωποι ζουν σε έναν κόσμο όπου η ζωή δεν έχει νόημα επειδή δεν έχουν χρήματα";
- Τι πιστεύετε για το δικαίωμα των ανθρώπων να παράγουν; Το έχετε εσείς το δικαίωμα αυτό; Το ασκείτε;
- Γιατί έχει σημασία να αφυπνιστούμε; Τι θα γίνει, τι μπορεί να γίνει αν το κάνουμε;

Φτώχεια, χρήματα και αγάπη ή μια διαφορετική ματιά για την επιχειρηματικότητα

Ποια είναι η γνώμη σας για τους ανθρώπους που βιώνουν φτώχεια; Μήπως και εσείς πιστεύετε ότι "εκείνοι" χρειάζονται τη "δική μας" βοήθεια; Μήπως θεωρείτε ότι η βοήθεια αυτή μπορεί να είναι μερικά νομίσματα που ρίχνουμε σε μια γυάλα; Η Jessica Jackley είναι μία από τις ιδρύτριες του Kiva.org και μας εξηγεί πώς άλλαξε η στάση της και πώς με τη δουλειά της με τα μικροδάνεια έχει συμβάλλει στην ενδυνάμωση των ανθρώπων που ζουν με μερικά δολλάρια την ημέρα. Το Kiva.org είναι μια διαδικτυακή κοινότητα που υποστηρίζει μικρούς επιχειρηματίες ανά τον κόσμο, μέσω δανείων, μέσω μικροδανείων όπως ονομάζονται.

Μπείτε στην παρακάτω ιστοσελίδα:

http://www.ted.com/talks/jessica_jackley_poverty_money_and_love.html

για να παρακολουθήσετε την ομιλία της Jessica Jackley για την φτώχεια, τα χρήματα και την αγάπη, η οποία διαρκεί 18:34 λεπτά. Επιλέξτε τους υπότιτλους στα Ελληνικά. Στη συνέχεια συζητήστε σκέψεις και συναισθήματα και σκεφτείτε τα εξής:

- *"Οι ιστορίες που λέμε ο ένας για τον άλλο έχουν πολύ μεγάλη σημασία. Οι ιστορίες που αφηγούμαστε για τη ζωή μας έχουν επίσης μεγάλη σημασία. Και κυρίως, ο τρόπος με τον οποίο συμμετέχουμε ο ένας στις αφηγήσεις του άλλου έχει τεράσια σημασία."* Συμφωνείτε ή διαφωνείτε; Μπορείτε να σκεφτείτε παραδείγματα από τη ζωή σας; Ποιος αφηγείται τις δικές μας ιστορίες; Ποιου τις ιστορίες αφηγούμαστε εμείς;
- Τι έκανε την ομιλήτρια να νοιώσει φόβο όταν ήταν μικρή; Τι άλλα συναισθήματα ένοιωθε και για ποιον λόγο; Τι την οδήγησε εκεί;
- Ποια εικόνα σχημάτισε για τους ανθρώπους που ζουν σε φτώχεια; Η δική σας εικόνα ποια είναι; Πού οδηγεί αυτή η εικόνα; Πώς φτάνουμε σε μια "προβλεπόμενη αντίδραση" και στρέφουμε τα μάτια ή τα αυτιά μακριά από την πραγματικότητα;
- Ποιο είναι το πρόβλημα με τη "βοήθεια" που δίνουμε στους άλλους; Σκεφτείτε την ουσία και το περιεχόμενο του "δίνω", του "προσφέρω". Και για ποιον λόγο δίνουμε ή προσφέρουμε; Γιατί το κάνουμε;
- Τι συμβαίνει ότι δρούμε με αυτόν τον τρόπο; Η ομιλήτρια θεωρεί ότι βγάζουμε, αποσπούμε από το "σώμα της κοινωνίας" κάποιους ανθρώπους ή και κάποιες ομάδες. Συμφωνείτε ή διαφωνείτε; Τι πιστεύετε εσείς;
- Η ομιλήτρια εξηγεί πώς η φιλανθρωπία μπορεί να γίνει ένα είδος συναλλαγής για να "αγοράσουμε" το δικαίωμά μας να κρατάμε αποστάσεις, να μην νοιαζόμαστε για τη φτώχεια. Τι πιστεύετε εσείς;
- Η ομιλήτρια θεωρεί ότι τα μικροδάνεια είναι μια μορφή οικονομικής υπηρεσίας προς τους φτωχούς, ένας τρόπος ενίσχυσης που δεν αποδυναμώνει και δεν στιγματίζει τα άτομα. Τι πιστεύετε εσείς;
- Τα μικροδάνεια μπορούν να αλλάξουν τη ζωή των ανθρώπων και να τους υποστηρίξουν σε αυτό που ήδη γνωρίζουν και κάνουν για να ζήσουν με αξιοπρέπεια. Μπορείτε να σκεφτείτε περιπτώσεις που μπορούν να αξιοποιηθούν;

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συνοψίζοντας όσα προηγήθηκαν στο πλαίσιο του Πιλοτικού Εργαλείου Συμβουλευτικής για την Ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας θα λέγαμε ότι τα βασικά σημεία που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τη διαδικασία συγκρότησης μιας κοινωνικής επιχείρησης είναι τα ακόλουθα:

1. Διαδικασίες και πεδία συγκρότησης της κοινωνικής επιχείρησης

Οι διαδικασίες συγκρότησης της κοινωνικής επιχείρησης είναι διαδικασίες που προσδιορίζονται από την διαμόρφωση ενός εθελοντικού συστήματος το οποίο θεμελιώνεται πάνω στην αυτοδέσμευση. Η αυτοδέσμευση πρέπει να τεκμηριώνεται με την αξιοπιστία και να οδηγεί στην αποτελεσματικότητα. Η διαδικασία συγκρότησης της κοινωνικής επιχείρησης πρέπει να προσδιοριστεί από την ανίχνευση των πεδίων, αφενός της κοινωνικής επιχείρησης και αφετέρου των μέσων, των πόρων και των διαδικασιών ανάπτυξής τους.

2. Ανταγωνιστικότητα

Στον τομέα της κοινωνικής επιχείρησης απαιτούνται διαδικασίες που θα λειτουργήσουν σαν μια έρευνα αγοράς για την κοινωνική επιχείρηση και ταυτόχρονα διαδικασίες προσέλευσης εταίρων για την δημιουργία της κοινωνικής επιχείρησης. Το τελευταίο γίνεται με βάση τα θεματικά πεδία της επιχείρησης που θα πρέπει να έλκουν και να υποστηρίζουν την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Δεδομένης της δυσχέρειας που υπάρχει για τον ανταγωνισμό από πλευράς των κοινωνικών επιχειρήσεων, οι κοινωνικές επιχειρήσεις, πρέπει να εστιαστούν σε σημεία όπου δεν υπάρχει ανταγωνιστής και να υποστηριχθούν με μια δυναμική στην αφετηρία τους. Η δυναμική αυτή θα υποστηρίξει τα όρια της επιχειρησιακής τους δράσης για ένα επαρκές χρονικό διάστημα ώστε η κοινωνική επιχείρηση να εμπεδωθεί με ένα μερίδιο στην οικονομική δραστηριότητα για να της επιτρέψει να είναι βιώσιμη.

3. Οι εταίροι της κοινωνικής επιχείρησης

Στον πυρήνα της δημιουργίας, μιας κοινωνικής επιχείρησης, πρέπει να τεθεί ο εθελοντισμός, είτε αυτός είναι οργανωμένος στα πλαίσια μιας ΜΚΟ, είτε είναι μια ατομική δέσμευση στην κοινωνική και εθελοντική εργασία, στην κοινωνική προσφορά. Το καλύτερο δυνατό είναι να υπάρχουν και τα δύο, ενώ παράλληλα απαιτείται η στήριξη του εγχειρήματος και από την τοπική αυτοδιοίκηση που εκ των πραγμάτων έχει ενεργό ενδιαφέρον και αρμοδιότητα για την αντιμετώπιση των τοπικών κοινωνικών προβλημάτων (όπως ο αποκλεισμός, η περιθωριοποίηση, τα περιβαλλοντικά ζητήματα, κ.λπ.). Ακόμα η κοινωνική επιχείρηση πρέπει και μπορεί να υποστηριχθεί από φορείς όπως επιμελητήρια ή επαγγελματικές ενώσεις που ενδιαφέρονται για να αναδείξουν ζητούμενα του κλάδου τους, με όρους οικονομικών κλίμακας σε θέματα που περιλαμβάνουν συνέργιες περιβαλλοντικές ή ζητήματα που συνδέονται με την κοινωνική ευθύνη και την ποιότητα των προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών.

4. Το εταιρικό σχήμα

Το εταιρικό σχήμα της κοινωνικής επιχείρησης, πρέπει να είναι ευέλικτο, ανοικτό σε νέες συνεργασίες και αποτελεσματικό διοικητικά, χωρίς να επιβαρύνεται από γραφειοκρατίες στη λειτουργία του. Συνεπώς οι κοινωνικές επιχειρήσεις αρχικά πρέπει να έχουν μικρά εταιρικά σχήματα και αξιόπιστα με την έννοια ότι οι δεσμεύσεις των (συν)εταίρων είναι συγκεκριμένες και προσδιορισμένες. Το σχήμα πρέπει να περιλαμβάνει δεσμούς αμοιβαιότητας καθώς και την προοπτική της συμμετοχής των ίδιων των ενδιαφερομένων, π.χ. των ανέργων. Για παράδειγμα αν οι ενδιαφερόμενοι είναι Ρομά, θα πρέπει να συμμετάσχουν ενεργητικά και άμεσα στη διαβούλευση και στη λειτουργία της κοινωνικής επιχείρησης, είτε σαν συνεταίροι, είτε ακόμη καλύτερα σαν συμπράττοντες επιχειρησιακά. Αυτό ισχύει για κάθε ενδιαφερόμενη κοινωνική ομάδα.

5. Αρχικά βήματα

Υπό τους όρους αυτούς λοιπόν, για το εταιρικό σχήμα η κοινωνική επιχείρηση πρέπει να διαμορφώσει ένα λογαριασμό αλληλοβοήθειας, ένα αποθεματικό που να δώσει μια διάρκεια και μια πνοή στην αφετηρία. Αυτός ο λογαριασμός πρέπει να σχηματιστεί μεταξύ των άλλων με διαδικασίες ανοικτές στο ευρύτερο κοινό και στον επιχειρηματικό κόσμο. Οι διαδικασίες αυτές θα συμπεριλάβουν προσφορά σε είδος και εργασία, όπως και την οργάνωση εθελοντικών δράσεων. Αν η κοινωνική επιχείρηση ενδιαφέρεται για την παροχή υπηρεσιών, θα πρέπει να λειτουργήσει με κατάλληλες υποδομές και με γραφείο εξυπηρέτησης ενδιαφερομένων. Αν η κοινωνική επιχείρηση θέλει να λειτουργήσει στον τομέα παραγωγής και της εμπορίας προϊόντων, θα πρέπει να λειτουργήσει στην λογική ενός καταστήματος που θα οργανώσει την εμπορία των προϊόντων μιας βιοτεχνίας και θα λειτουργήσει παραγωγικά, βασισμένη σε έρευνα αγοράς και σε ένα αξιόπιστο επιχειρησιακό σχέδιο.

6. Επικοινωνιακή πρακτική

Η κοινωνική επιχείρηση πρέπει από την αρχή να είναι αναγνωρίσιμη από το ευρύ κοινό. Γι' αυτό πρέπει να λειτουργήσει στη βάση της μέγιστης δυνατής και στοχευμένης δημοσιότητας, ή δυνατόν αυτο-πιστοποιούμενης αρχικά, σαν ένας παράγοντας με κοινωνικό κύρος που προσφέρει υπηρεσίες σε έναν τομέα όπου απουσιάζει αυτή η προσφορά υπηρεσιών ή προϊόντων. Οι στόχοι παίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτό, ενώ η επιδίωξη της κοινωνικής αριστείας είναι ένα ζήτημα που πρέπει να απασχολήσει από την αρχή την δημοσιότητα, τις δημόσιες σχέσεις και τον επιχειρησιακό σχεδιασμό της εξέλιξης της κοινωνικής επιχείρησης.

7. Λογιστική φορολογική και ασφαλιστική διαφάνεια

Λογιστικά θα πρέπει να επιδιωχθεί η καλύτερη δυνατή τακτοποίηση από την αφετηρία. Αυτό πρέπει να γίνει με όρους κατοχύρωσης διαφάνειας ευρύτερης προς το κοινό, βάσει εθελοντικής ευθύνης για την διαφάνεια, αλλά και στη βάση μιας ενεργητικής συμμόρφωσης με την νομιμότητα των εργασιών της επιχείρησης, φορολογικά και

ασφαλιστικά, αξιοποιώντας όλες τις θεσμικές δυνατότητες που υφίστανται για την κοινωνική επιχείρηση.

8. Δικτύωση και συστηματοποίηση

Η κοινωνική επιχείρηση πρέπει να εστιάζει τοπικά με ακτίνες διευρυνόμενης δράσης, αλλά και δικτυακά με συνέργιες και με ανταλλαγή εμπειριών και συνεργασία. Αυτή η εστίαση πρέπει να συνδεθεί και με την παραγωγική και καταναλωτική διαδικασία των προϊόντων και με την διαμόρφωση ενός τοπικού κύκλου αλληλεγγύης και ευθύνης. Εξάλλου, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι το συγκριτικό πλεονέκτημα της κοινωνικής επιχείρησης, βρίσκεται σε θέματα και πεδία διαχείρισης συλλογικών νοοτροπιών και πρακτικών, σε θέματα δηλαδή που συνδέονται με τον εθελοντισμό και τη συλλογική συστηματοποίησή του, η οποία αφορά μεταξύ των άλλων και την ευθύνη στην πράξη. Για παράδειγμα, στον τομέα της ανακύκλωσης είναι φανερό ότι απαιτείται η διαμεσολάβηση μιας ευρύτατης κλίμακας κοινωνικής επιχειρηματικότητας για τα καλά αποτελέσματα των συστημάτων εναλλακτικής διαχείρισης απορριμάτων.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις από την αρχή πρέπει να ορίζουν έναν ευρύτερο στόχο, ένα πλαίσιο συνεργασίας και δικτύωσης μεταξύ τους, όπως και με τους άλλους παράγοντες κοινωνικής και επιχειρησιακής ανάπτυξης, στη βάση της διαμόρφωσης οικονομιών κλίμακας και συνέργιας με δυναμική προστιθέμενης αξίας. Έτσι λοιπόν, οι κοινωνικές επιχειρήσεις πρέπει να συμβάλουν και να έχουν ως στόχο τους, την ολοκληρωμένη τοπική δικτύωση και διαβούλευση για την βιώσιμη ανάπτυξη, την συνεργασία τους με συστήματα τοπικής, εταιρικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ευθύνης, με τοπικά σύμφωνα απασχόλησης και ανάπτυξης ή και ένα τοπικό σύμφωνο ποιότητας και προώθησης των προϊόντων.

9. Πολιτικές αγοράς

Σημαντικό βήμα για την εμπέδωση της κοινωνικής είναι η διαμόρφωση ενός δικτύου ενδιαφερομένων ή χρηστών των προϊόντων και των υπηρεσιών που παράγονται από την κοινωνική επιχείρηση. Θα πρέπει δηλαδή από την αρχή να προσεγγιστούν ζητήματα διαφάνειας, εμπιστοσύνης, και τελικά συμφωνίας τιμής για τις παρεχόμενες υπηρεσίες και τα προϊόντα. Οι “συμφωνίες τιμής” σε πεδία χαμηλού ανταγωνισμού όπως πρέπει να είναι τα πεδία της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, πρέπει να συμβάλλουν στην άρση των αποκλεισμών από την αγορά και στο σχηματισμό πόρων στήριξης, της βιώσιμης ανάπτυξης, της απασχόλησης και της κοινωνικής συμμετοχής στην κοινωνική επιχείρηση.

10. Κατάρτιση, δεξαμενές εμπειρίας και οργανωτική ευελιξία

Η κοινωνική επιχείρηση, πρέπει να συνδέεται πάντα με την κατάρτιση και με την ανάπτυξη δεξαμενών εμπειρίας, γνώσης και ιδεών ώστε να λειτουργήσει σαν ένας πομπός διάχυσης και δικτύωσης αυτής της πληροφόρησης και της εμπειρίας. Η κοινωνική επιχείρηση χρειάζεται ένα διαρκές βήμα αλληλεπίδρασης και ενημέρωσης από ενδιαφερόμενους και συνεργάτες, εθελοντές (που μπορούν να προσφέρουν ως ενδιαφερόμενοι) και χρήστες των προϊόντων. Θα πρέπει συνεπώς να λειτουργήσει με την λογική ενός δυναμικού πελατολογίου, μέσα και από την κοινωνία της πληροφορίας. Η κοινωνική επιχείρηση, μπορεί να αξιοποιήσει την εργασία και να ελαχιστοποιήσει τα προβλήματα επιχειρηματικής

οργάνωσης στο φυσικό χώρο, ιδιαιτέρως στις περιπτώσεις που απαιτούν υποδομές και εργασιακά ωράρια άκαμπτα.

11. Αμφίδρομο όφελος

Η κοινωνική επιχείρηση πρέπει να αναζητήσει άλλες ομοειδείς επιχειρήσεις για την δημιουργία δικτύων και να αξιοποιήσει τις ευκαιρίες αμφίδρομου οφέλους. Οι ευκαιρίες αμφίδρομου οφέλους αποτελούν και ζωτικό συστατικό της κοινωνικής επιχείρησης και εργασίας και πρέπει πάνω σε αυτή τη λογική να αναπτύσσουν και την ιδιαιτερότητά τους, εντοπίζοντας πεδία όπου μπορεί να λειτουργήσει ευέλικτα και αποτελεσματικά το αμφίδρομο όφελος.

12. Δημιουργία και Διαχείριση πελατολογίου Κοινωνικής Επιχείρησης

Αν και μια επιτυχής πολιτική ποιότητας, επωνυμίας και πελατολογίου, δεν συνιστά αναγκαίο τμήμα της κοινωνικής οικονομίας, μπορεί να συμβάλλει αποφασιστικά στη βιωσιμότητα μιας κοινωνικής επιχείρησης. Γι' αυτό και η κοινωνική επιχείρηση μπορεί να διαχειριστεί ένα πελατολόγιο που θα περιλαμβάνει και θα στοχεύει στα εξής:

- εξασφάλιση νέων πελατών
- σταθεροποίηση τυχαίων χρηστών & διατήρηση των υπαρχόντων
- αύξηση των αλληλενεργειών & των αλληλεπιδράσεων με τους υπάρχοντες πελάτες
- επέκταση του κύκλου δράσεων, του μεριδίου στην αγορά
- προσαρμογή των χρηστών των υπηρεσιών της κοινωνικής επιχείρησης στην αγορά (παράδειγμα στην αγορά εργασίας, στην προοπτική της επιχειρηματικότητας, κ.λπ.)
- σε συμφωνίες τιμής
- δημιουργία νέων προϊόντων και υπηρεσιών και επέκταση των γραμμών τους
- εξυπηρέτηση και άλλων πεδίων κοινωνικής αγοράς
- μείωση της εποχικότητας του κύκλου των εργασιών της και επέκταση της διάρκειας των ενεργητικών της πολιτικών
- ενημέρωση ευρύτερου κοινού για το αντικείμενο της επιχείρησης και για την πιθανή χρησιμότητά του
- συστηματοποίηση και αξιολόγηση (εσωτερική και εξωτερική), της αποδοτικότητάς της
- αύξηση των διαθεσίμων πόρων για το έργο της και
- διαρκή κοινωνική αποδοχή μέσα από τα συστήματα επικοινωνίας.

13. Κοινωνικό Τοπικό Σύστημα Απασχόλησης & Επιχειρηματικότητας

Προηγουμένως όμως η κοινωνική επιχείρηση πρέπει να αξιοποιήσει τα βήματα του κοινωνικού τοπικού Συμφώνου Απασχόλησης και Επιχειρηματικότητας. Στόχος θα είναι η δημιουργία μιας συνεταιριστικής δραστηριότητας για την απασχόληση, την αυτο-δικτυούμενη απασχόληση των ανέργων, με την υποστήριξη και την διαμόρφωση ενός ευρύτερου ενισχυτικού περιβάλλοντος, με την παροχή υποδομών και την αξιοποίηση γης και αναξιοποίητων υποδομών. Ο τρόπος δουλειάς και η διαδικασία για την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους πραγματοποιείται μέσα από σειρά βημάτων, όπως:

Βήματα

- Απογραφή ανέργων και ειδικών πληθυσμιακών ομάδων
- Δημιουργία Γραφείου συλλογικής επικοινωνίας, αλληλογνωριμίας και Πληροφόρησης
- Αλληλογνωριμία & Συναντήσεις, (1ος κύκλος συζήτησης)
- Παρουσίαση οικονομικών εργαλείων, κινήτρων και ευκαιριών
- Απογραφή ζήτησης θέσεων εργασίας και επιχειρηματικών προϊόντων
- Συζητήσεις διασύνδεσης ιδεών, εργαλείων, κινήτρων, επιχειρηματικών ευκαιριών και θέσεων εργασίας (2ος κύκλος συζήτησης)
- Καταγραφή σύγχρονων αναγκών για υπηρεσίες που δεν καλύπτονται από υφιστάμενες δράσεις του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα (υπηρεσίες που δεν μπορούν να παραχθούν λόγω έλλειψης ευελιξίας του δημόσιου τομέα και ενδιαφέροντος του ιδιωτικού - π.χ. αλληλοδιδασκτικές υπηρεσίες, οικιακές εξυπηρετήσεις, βοηθητικές υπηρεσίες σε ειδικές κατηγορίες, προσφορά υπηρεσιών εξειδικευμένων με άμεση ανταλλαγματική βάση-αμοιβαιότητα κ.λπ.)
- Σενάριο διασύνδεσης ανέργων με επιχειρήσεις και κοινωνικές υπηρεσίες,
- Ίδρυση Φορέα Προώθησης Εθελοντικών Συμφωνιών για την προώθηση της απασχόλησης, της αειφόρου ανάπτυξης και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.
- Εργαλεία και διάρθρωση του Φορέα των Εθελοντικών Συμφωνιών [π.χ. συστημική ανάλυση και ανάδειξη τοπικότητας και ταυτότητας, ανάλυση αναπτυξιακών παραμέτρων υπό το καθεστώς πλεονεκτημάτων, μειονεκτημάτων, ευκαιριών, απειλών -SWOT ανάλυση, τοπικό παρατηρητήριο απασχόλησης και βιώσιμης ανάπτυξης, διάλογος με την κοινωνία και κοινωνικές συνάψεις πληροφόρησης, τοπικές συμφωνίες αγοράς - π.χ. Τοπικού Συμφώνου Ποιότητας, Τοπικών Ανταλλαγών (μη χρηματικά ή χρηματικά και καθορισμός κοινωνικών μονάδων εργασίας και προϊόντων) και Τοπικού Δίκτυο Ηθικού/ Δίκαιου ή Κοινωνικού Εμπορίου, κ.λπ.]
- Αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων χώρων και υποδομών, γηπέδων, κτιρίων και εξοπλισμών
- Δράσεις κοινωνικής διαμόρφωσης της αγοράς της ποιότητας και της ζήτησης - ανάπτυξη κοινωνικής ζήτησης
- Δημιουργία Κοινωνικής Επιχείρησης, Προώθησης της Τοπικής Ποιότητας, Καινοτομίας και Ευθύνης
- Συνεταιριστική οργάνωση Ρομά ή αστέγων που ασχολούνται με την ανάκτηση & την ανακύκλωση, ή στην βάση μιας ΜΚΟ
- Δικτύωση με δράσεις ευρωπαϊκής και διεθνούς αναπτυξιακής βοήθειας & ανταλλαγής εμπειριών

14. Διοίκηση της κοινωνικής επιχείρησης

Για να τα πετύχει όλα αυτά η κοινωνική επιχείρηση, πρέπει να βρίσκεται σε μια διαρκή σχέση ανάδρασης, παρακολούθησης, αξιολόγησης με δυναμικές επιχειρησιακού σχεδιασμού, φαντασίας και καινοτόμων ιδεών, στην κατεύθυνση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας. Το διοικητικό σχήμα της πρέπει διαρκώς να παρακολουθεί το μέγεθος, την ποιότητα και την ένταση των δραστηριοτήτων της κοινωνικής επιχείρησης.

15. Σενάρια

Η κοινωνική επιχείρηση μπορεί να κινηθεί σε δύο άξονες: Α) Στον άξονα της ανεξάρτητης επιχειρησιακής ανάπτυξης και Β) Στον άξονα της διασυνδετικής, διαρθρωτικής εμπλοκής της κοινωνικής επιχείρησης μέσω της εφαρμογής ενός συστήματος εταιρικής κοινωνικής ευθύνης και ενός κύκλου τοπικής ποιότητας προϊόντων και υπηρεσιών. Στην δεύτερη περίπτωση πρέπει να εξετάσουμε τις δυνατότητες που δημιουργούνται προκειμένου η κοινωνική επιχείρηση να λειτουργήσει διαμεσολαβητικά για την ανάπτυξη τοπικών εθελοντικών συμφωνιών σε σχέση με τα θέματα που αφορούν για παράδειγμα τη ρύπανση, την ανακύκλωση, την παροχή υπηρεσιών κοινωνικής μέριμνας, κ.λπ. Στον τομέα του περιβάλλοντος υπάρχει ένα ευρύ πεδίο για την ανάπτυξη των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, για την εξυπηρέτηση των αναγκών αποσύνδεσης των δεικτών της αειφορίας, ώστε η χώρα να έχει θετικές εξωτερικές επιδράσεις ή οικονομίες, για όλους τους τομείς της παραγωγής, σε σχέση με το περιβάλλον και την οικονομική απόδοση της προστασίας του. Μια τέτοια περίπτωση θα μπορούσε να είναι η ανάδειξη ενός συστήματος συλλογής της βιομάζας και επαναχρησιμοποίησης της με παραγωγικούς στόχους. Το ίδιο ισχύει και στον τομέα της ανακύκλωσης, της ανάκτησης και της επαναχρησιμοποίησης υλικών, προϊόντων και απορριμμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αδάμ Σοφία (2012) Περί κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικού ανταγωνισμού. Μια κριτική προσέγγιση. Ενθέματα Κυριακάτικης Αυγής 01/04/2012.
- Αδάμ Σοφία & Παπαθεοδώρου Χρίστος (2010) *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός: Μια κριτική προσέγγιση*. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Δεκέμβριος 2010
- Αναπτυξιακή Σύμπραξη «ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΟ» « Μελέτη Ανάπτυξης Χρηματοδοτικών Μέσων και Εργαλείων Παροχής Εγγυοδοσίας για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, Δράση 4. equal.
- Balibar Etienne, (2010), "Η Ευρώπης αντιμέτωπη με την κρίση ή το τέλος της;", ΕΠΟΧΗ, Κυριακή, 30 Μαΐου 2010.
- Γιβροπούλου Δ., (2006). "Η διάσταση του φύλου στο θεραπευτικό διάλογο..." στο *Η Συμβουλευτική Ψυχολογία στις Γυναίκες*, επιστ. επιμ. Μ. Μαλικιώση –Λοΐζου, Δ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Γ. Κλεφτάρας, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Dardot & Laval (2011) "Η κατασκευή ενός νεοφιλελεύθερου ατόμου", Συνέντευξη του Πιερ Νταρντό και του Κριστιάν Λαβάλ, Μτφρ. Νικόλας Σεβαστάκης Πηγή: Ενθέματα, Αυγή, 20/4/2011.
- Ευσταθόπουλος Γιάννης (2011) Στενά προνοιακός ο χαρακτήρας του νομοσχεδίου που κατατέθηκε. Διορθωτική της αγοράς η "κοινωνική οικονομία". Εφημερίδα Εποχή 11/09/2011.
http://www.poulantzas.gr/upload/740_1.pdf?PHPSESSID=edd3735a084f1655c2aa68fcf93eeea0d
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Οικοδόμηση ενός οικοσυστήματος για την προώθηση των κοινωνικών επιχειρήσεων στο επίκεντρο της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής καινοτομίας. Βρυξέλλες, 25.10.2011, COM (2011) 682 τελικό, {SEC (2011) 1278 τελικό}.
- Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα Κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνική επιχείρηση (διερευνητική γνωμοδότηση), INT/589, Βρυξέλλες, 26 Οκτωβρίου 2011.
- Ζιώγας, Η. (2011) Κοινωνική Οικονομία και μοντέλα ανάπτυξης, Εισήγηση για την ημερίδα «Πρακτικές αλληλεγγύης και κοινωνική οικονομία», Σάββατο, 14 Μαΐου 2011, Ινστιτούτο Ν. Πουλαντζάς, Αθήνα
- Ζιώμας, Δ. (2010) Κοινωνική Οικονομία – Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και Κοινωνικές Επιχειρήσεις: Βασικές έννοιες, ορισμοί και τα κυριότερα χαρακτηριστικά.
- Καψάλης Αποστόλης (2011) Κοινωνική οικονομία και εργασιακές σχέσεις. Συντομευμένη εκδοχή της εισήγησης στην ημερίδα του Ινστιτούτου Ν. Πουλαντζάς 14/05/2011 "Πρακτικές αλληλεγγύης και κοινωνική οικονομία." REDnotebook.
<http://rednotebook.gr/details.php?id=5974>
- Κολοφωτιά Ελένη Π., Διευθύντρια Επενδύσεων, Ταμείου Ανάπτυξης Νέας Οικονομίας, "Α.Ε. Venture Capital- Business Angels- Incubators" Νέα χρηματοδοτικά εργαλεία ανάπτυξης των επιχειρήσεων» Εισήγηση.
- Κοσμίδου – Hardy, Χ. (2005). Ποιότητα του εκπαιδευτικού έργου και αξιολόγηση Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κοσμίδου – Hardy, Χ. (2004). *Ο δάσκαλος ως σύμβουλος: Το γιατί και το πώς*, Αθήνα: Άλφα Εκδοτική.

- Κοσμίδου – Hardy, Χ. (1996). Ένα Κριτικό Αναπτυξιακό Μοντέλο για τον Εκπαιδευτικό και Επαγγελματικό Προσανατολισμό: Πολυτέλεια ή Αναγκαιότητα, Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, τεύχος 38-39, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κριβάς, Σ. (1999) "Αξίες και ανάπτυξη για τη σταδιοδρομία μέσω της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής: η συγκρότηση ενός μοντέλου, "Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, (50-51), 58-65, Αθήνα: ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. – Ελληνικά Γράμματα.
- Λεοντάρη Α., (2006). "Η φεμινιστική προσέγγιση στην ψυχοθεραπεία και τη συμβουλευτική ψυχολογία" στο *Η Συμβουλευτική Ψυχολογία στις Γυναίκες* επιστημονική επιμέλεια Μαλικιώση – Λοίζου, Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Κλεφτάρης, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λινάρδος - Ρυλμόν Πέτρος (2012) Κινήματα αλληλεγγύης: το παράδειγμα των κοινωνικών ιατρείων. REDnotebook.<http://rednotebook.gr/details.php?id=5988>
- Mance Euclides André Οικονομικά της αλληλεγγύης.
http://www.poulantzas.gr/upload/733_1.pdf?PHPSESSID=edd3735a084f1655c2aa68fcf93eea0d
- Μαστοράκη Ε., Γεωργιά Α., (2008). ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΑΚΕΤΟ ΓΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ - ΣΥΜΒΟΥΛΟΥΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ ΜΟΝΤΕΛΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΩΝ. Κ.Π. Equal, Εθνικό Θεματικό Δίκτυο #3 Καινοτόμες Διαδικασίες Προώθησης στην Απασχόληση, Θεματική Προτεραιότητα #2 Μηχανισμοί Επαγγελματικής Τοποθέτησης, Αθήνα.
- Μαυριδάκης Θ., (2003), Ανάπτυξη και Περιβαλλοντική Διαχείριση . Η πρόταση της βιώσιμης Ανάπτυξης και η Κοινωνική οικονομία, Στο «Η κοινωνική οικονομία ανάμεσα στο τοπικό και στο παγκόσμιο» Πρακτικά Δ Επιστημονικού Συνεδρίου του τμήματος Στελεχών Συνεταιριστικών οργανώσεων και εκμεταλλεύσεων, ΤΕΙ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ Παπαζήσης.
- Μίλητος Αναδυόμενες Τεχνολογίες & Υπηρεσίες , FOCUS BARI A.E., Κοιν. Σ.ΕΠ knowl (2013) [Σταυροπούλου Όλγα, Λίγκας Κυριάκος, Σαλαμούρης Ιωάννης, Πρωτόπαπα Σοφία & Κούρτογλου Ξένια] *Ανάλυση αποτελεσμάτων έρευνας: Η γυναίκα επιχειρηματίας «ευθέως»* // 1 Απριλίου 2013 Με την υποστήριξη του ελληνικού τμήματος του Ευρωπαϊκού Δικτύου Μεντόρων για τη Γυναικεία Επιχειρηματικότητα // Business Mentors.
- Νικολόπουλος Τ., Καπογιάννης Δ., (2011) Κοινωνική οικονομία της αλληλεγγύης ή της αγοράς; 03/04/2011 Ενθέματα, Η ΑΥΓΗ
- Νικολόπουλος Τ. & Καπόγιαννης Δ., (2003), Μπορεί η κοινωνική οικονομία να είναι μια εναλλακτική (πολιτική) λύση; Στο «Η κοινωνική οικονομία ανάμεσα στο τοπικό και στο παγκόσμιο» Πρακτικά Δ Επιστημονικού Συνεδρίου του τμήματος Στελεχών Συνεταιριστικών οργανώσεων και εκμεταλλεύσεων, ΤΕΙ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ Παπαζήσης.
- ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4019/2011 Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις.
- Parnell, E . (2000), Επανεφεύρεση των Συνεταιρισμών, Επιχειρήσεις για τον 21 αιώνα , Στοχαστής – Γεωπονικό Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Παπαδόπουλος Πάνος (2011) Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα και το πρόσφατο σχετικό νομοσχέδιο. Ενθέματα, Αυγής, 26 Μαρτίου 2011.
http://www.poulantzas.gr/upload/746_1.pdf?PHPSESSID=edd3735a084f1655c2aa68fcf93eea0d
- Παπανικολάου Δημήτρης (2012) Δυνατότητες και δυσκολίες του συνεταιριστικού τρόπου παραγωγής. REDnotebook.<http://rednotebook.gr/details.php?id=5980>
- Πατρώνης Β. , Μαυρέας Κ. , (2003), Νέες μορφές Κοινωνικής οικονομίας : Ευρωπαϊκές Εξελίξεις και Ελληνικές Αδράνειες. Στο «Η κοινωνική οικονομία ανάμεσα στο τοπικό

και στο παγκόσμιο» Πρακτικά Δ Επιστημονικού Συνεδρίου του τμήματος Στελεχών Συνεταιριστικών οργανώσεων και εκμεταλλεύσεων, ΤΕΙ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ Παπαζήσης. Πατρώνης, Νικολόπουλος, (2002). Παγκοσμιοποίηση, αειφόρος ανάπτυξη και κοινωνική οικονομία. Εισήγηση στο 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας, Η κοινωνία της Υπαίθρου σε ένα μεταβαλλόμενο Αγροτικό Χώρο. Γεωπονικό Πανεπιστήμιο 21-23 Νοεμβρίου, 2002.

Σαρρή Κατερίνα & Τριχοπούλου Άννα (2012) Γυναικεία Επιχειρηματικότητα. Προσέγγιση της Ελληνικής Πραγματικότητας. Εκδόσεις Rosili, Αθήνα.

Σεβαστάκης Νικόλας (2011), Ο νεοφιλελεύθερος «Λόγος του κόσμου». Πηγή: Ενθέματα, Αυγή, 20/2/2011.

Σεν Αμάρτυα, (2000). *Επανεξετάζοντας την ανισότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Σταύρου Πέτρος (2012) Τι είναι η κοινωνική οικονομία; 11/06/2012 REDnotebook. <http://rednotebook.gr/details.php?id=5939>

Συνεταιριστική Τράπεζα Λέσβου-Λήμνου «Μελέτη για την ανάπτυξη και προώθηση χρηματοδοτικών εργαλείων με ιδιαίτερη έμφαση στην μικροπίστωση» ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ «ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ», equal.

ΤΕΙ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ Η κοινωνική οικονομία ανάμεσα στο τοπικό και στο παγκόσμιο» Πρακτικά Δ Επιστημονικού Συνεδρίου του τμήματος Στελεχών Συνεταιριστικών οργανώσεων και εκμεταλλεύσεων, Παπαζήσης, 2003 .

Χατζαντώνης, Δ. (2006). *Μελέτη για τη «Δημιουργία Πλαισίου Ανάπτυξης και Εφαρμογής Εναλλακτικών Χρηματοδοτικών Θεσμών και Εργαλείων (I): Μέθοδοι και Μέσα Προώθησης της Κατανάλωσης Υπηρεσιών των Φορέων της Κοινωνικής-Αλληλέγγυας Οικονομίας»*. Αθήνα: Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Έρευνα ΕΚΚΕ Μελέτη στα πλαίσια της Δράσης 6 , equal.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Acker, J. (1990) 'Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations', *Gender & Society*, 4, (2), pp. 139-158.

Ahl, H. (2006) 'Why research on women entrepreneurs needs new directions', *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30, (5), pp. 595-621.

Alvord, S. H., Brown, L. D. and Letts, C. W. (2004) 'Social Entrepreneurship and Social Transformation: An Exploratory Study', *Journal of Applied Behavioral Science*, 40, (3), pp. 260-282.

Amin, A. (2009) 'Extraordinarily ordinary: working in the social economy', *Social Enterprise Journal*, 5, (1), pp. 30-49.

Austrian Institute for SME Research and TSE Entre, Turku School of Economics (2007), Study on Practices and Policies in the Social Enterprise Sector in Europe , Final Report. Finland - Vienna, June 2007.

Bandura A., (1991). Human agency: The rhetoric and the reality. *American Psychologist*, 46, 157-162.

Bandura A., (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bandura A., (1982). Self-efficacy mechanisms in human agency. *American Psychologist*, 37, 122-147.

Bandura A., (1977). Self-efficacy: Towards a unifying theory of behaviour change. *Psychological Review* 84, 191 - 215.

Berglund Karin, Wigren Caroline (2012) Soci(et)al Entrepreneurship: The Shaping of a Different Story of Entrepreneurship. Tamara - Journal for Critical Organization Inquiry, Vol. 10, Issue 1, March 2012Q 9-22. Kozminski University, Sweden.

- Betz, N.E. (1994) *Basic Issues and Concepts in Career Counseling for Women*, in Wash, W.B. & Osipow, S.H. (1994) (ed) *Career Counselling for Women*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Burger-Helmchen Thierry (ed) (2012) *Entrepreneurship- Gender, Geographies and Social Context*. InTech, Rijeka, Croatia. www.intechopen.com
- Caputo, R. K. (1997) 'Women as Volunteers and Activists', *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 26, (2), pp. 156-74.
- Carter, S. and Shaw, E. (2006) *Women's Business Ownership: Recent research and policy developments*. Small Business Service: London
- Chell, E. (2007) 'Social Enterprise and Entrepreneurship: Towards a Convergent Theory of the Entrepreneurial Process', *International Small Business Journal*, 25, (1), pp. 5-26.
- CIRIEC (Centre international de recherches et d'information sur l'économie publique, sociale et coopérative) (2007) *The social economy in the European Union*. N°. CESE/COMM/05/2005 The European Economic and Social Committee (EESC).
- Dees, J. G. (2001) 'The Meaning of "Social Entrepreneurship"'.
 Defourny Jacques - EMES European Research Network, SOCIAL ENTERPRISE IN AN ENLARGED EUROPE: CONCEPT AND REALITIES
http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/Articles/Defourny/Defourny.Soc.e nt.CEE.3.06.pdf
- Gibelman, M. (2000) 'The Nonprofit Sector and Gender Discrimination', *Nonprofit Management and Leadership*, 10, (3), pp. 251-269.
- Government Equalities Office (2008) *Social Enterprise: Making it Work for Black, Asian and Minority Ethnic Women*. Crown Copyright 2008.
www.equalities.gov.uk
- Hansen, L.S., (1974) *Counseling and career (self) development of women Focus on Guidance*, 7, 1-11, 14, 15.
- Hudson, R. (2009) 'Life on the edge: navigating the competitive tensions between the 'social' and the 'economic' in the social economy and in its relations to the mainstream', *Journal of economic geography*, 9, (4), pp. 493-510.
- Humbert Laure Anne (2012) *Women as social entrepreneurs*. Third Sector Research Centre Working Paper 72 February 2012. Third Sector Research Centre (TSRC), University of Birmingham, Birmingham.
- Jeanter, T., (2006) *L' économie sociale européenne*, Giesm EDITION, Paris.
- Leadbeater, C. (1997) *The Rise of the Social Entrepreneur*. Demos.
- Mailloux Louise, Heather Horak, Colette Godin (2002) *Motivation at the Margins: Gender Issues in the Canadian Voluntary Sector*. Canada, Voluntary Sector Initiative Report VOLUNTARY SECTOR INITIATIVE SECRETARIAT
- Marlow, S., Henry, C. and Carter, S. (2009) 'Exploring the Impact of Gender upon Women's Business Ownership', *International Small Business Journal*, 27, (2), pp. 139-148.
- Moore, G. and Whitt, J. A. (2000) 'Gender and Networks in a Local Voluntary-Sector Elite', *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 11, (4), pp. 309-328.
- Neysmith, S. and Reitsma-Street, M. (2000) 'Valuing Unpaid Work in the Third Sector: The Case of Community Resource Centres', *Canadian Public Policy - Analyse de Politiques*, 26, (3), pp. 331-346.
- Nicholls, A. (2006) 'Social Entrepreneurship', in Carter, S. and Jones-Evans, D. (eds) *Enterprise and Small Business: Principles, Practice and Policy*. FT Prentice Hall: Harlow, pp. 220-242.
- Ogbor, J. O. (2000) 'Mythicizing and reification in entrepreneurial discourse: Ideology critique of entrepreneurial studies', *Journal of Management Studies*, 35, (7), pp. 605-635.

- Pedersen, P. (1991). Multiculturalism as a fourth force in counseling [Special issue]. *Journal of Counseling and Development*, 70.
- Prabhu, G. N. (1999) 'Social entrepreneurial leadership', *Career Development International*, 4, (3), pp. 140-145.
- Ramsay, N. and Danton, K. (2010) 'Social Entrepreneurs: The Facts', *UnLtd Research Findings Series*.
- Recommendations of the Expert Steering Committee on Social Economy and Social Entrepreneurship (2013) Outline Strategy and Priorities for Action to develop the Social Economy and Social Entrepreneurship in Greece, Athens, January 28, 2013²¹. http://www.poulantzas.gr/upload/837_1.pdf?PHPSESSID=edd3735a084f1655c2aa68fcf93eea0d
- Reynolds, A. L. Y Pope, R. L. (1991). The complexities of diversity: Exploring multiple oppression. *Journal of Counseling and Development*, 70 (1), 174-180.
- Roper, J. and Cheney, G. (2005) 'Leadership, learning and human resource management The meanings of social entrepreneurship today', *Corporate Governance*, 5, (3), pp. 95-104.
- Shaw, E. and Carter, S. (2007) 'Social Entrepreneurship, Theoretical antecedents and empirical analysis of entrepreneurial processes and outcomes', *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 14, (3), pp. 418-434.
- Siri Terjesen, Jan Lepoutre, Rachida Justo, Niels Bosma and the Global Entrepreneurship Research Association (GERA) (2011). Global Entrepreneurship Monitor Report on Social Entrepreneurship Executive Summary.
- Social Enterprise Coalition. (2009) 'State of Social Enterprise Survey', <http://www.socialenterprise.org.uk/uploads/files/2011/12/stateofsocialenterprise2009.pdf>
- Spear, R. (2006) 'Social entrepreneurship: a different model?' *Social Enterprise Management*, 33, (5/6), pp. 399-410.
- Sue, D.W. et al. (1998). *Multicultural Counseling Competencies: Individual and Organizational Development*. California Thousand Oaks, London New Delhi: SGE Publications.
- Sue, W. G., Ivey, A. E. & Pedersen, P. B. (1996). A theory of multicultural counseling and therapy. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Teasdale, S., McKay, S., Phillimore, J. and Teasdale, N. (2011) 'Exploring gender and social entrepreneurship: women's leadership, employment and participation in the third sector and social enterprises', *Voluntary Sector Review*, 2, (1), pp. 57-76.
- The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank (2001) *Engendering development: through gender equality in rights, resources, and voice*. Washington, D.C., USA.
- Thompson, J. L. (2002) 'The world of the social entrepreneur', *International Journal of Public Sector Management*, 15, (5), pp. 412-431.
- Zizek Slavoi, (2010), "Liberal multiculturalism masks an old barbarism with a human face", *The Guardian*, Sunday 3 October 2010, 22.00 BST guardian.co.uk.

²¹ Updated version of the first report of the Expert Steering Committee submitted on December 31, 2012, complemented by clarifications given in response to the questions of the Working Group on Social Economy of the Greek Ministry for Labour, Social Security and Welfare of January 16, 2013.